

T.C.
BOLU ABANT İZZET BAYSAL ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI

NİCELİK FIKHI BAĞLAMINDA ŞAHİT SAYISI

TEMEL İSLAM BİLİMLERİ YÜKSEK LİSANS TEZİ

HİLAL KARARDI

TEZ DANIŞMANI

Doç. Dr. Cemalettin ŞEN

BOLU, TEMMUZ 2025

KABUL VE ONAY SAYFASI

Hilal KARARDI tarafından hazırlanan “**NİCELİK FIKHI BAĞLAMINDA ŞAHİT SAYISI**” adlı tez çalışması, jürimiz tarafından Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalı Tezli Yüksek Lisans Programında Yüksek Lisans Tezi olarak oy birliğiyle kabul edilmiştir. 24/07/2025

Jüri Üyeleri

İmza

Danışman
Doç. Dr. Cemalettin ŞEN
Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi

.....

Üye
Prof. Dr. Said Nuri AKGÜNDÜZ
Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi

.....

Üye
Doç. Dr. Hüseyin OKUR
Kocaeli Üniversitesi

.....

.....

.....

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Onayı

Prof. Dr. İbrahim KÜRTÜL
Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Müdürü

ETİK BEYAN

Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Tez Yazım Kılavuzu ve Şablonuna uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada;

- Tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi,
 - Tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu,
 - Tez çalışmada yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi,
 - Kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı,
 - Bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu bildirir
- aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.

Teze ilişkin Turnitin adlı programında enstitü müdürlüğünce belirlenen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan benzerlik raporuna göre, tezin benzerlik oranı %30'u geçmemektedir.

.....

HİLAL KARARDI

ÖNSÖZ

“Nicelik Fıkıhı Bağlamında Şahit Sayısı” adlı tezimizi hazırlarken ilk önce danışman hocamızla konunun bilimsel uygunluğu hakkında istişare ettik. Hocamızın zaten kendi ilgi alanlarından biri olan nicelik fıkıhı konusunda böyle bir çalışmanın ilk olacağını düşünerek literatürü taramaya başladık. Ayetler ve hadisler başta olmak üzere konuyla ilgili önemli kaynaklara ulaşmaya çalıştık. Ana başlıkları ve alt başlıkları oluşturduktan sonra elde ettiğimiz verileri işlemeye başladık. Nihayetinde yaklaşık bir yıllık bir zaman zarfında tezimizi tamamladık.

Hilal KARARDI

24/07/2025

ÖZET

**NİCELİK FIKHI BAĞLAMINDA ŞAHİT SAYISI
YÜKSEK LİSANS TEZİ
HİLAL KARARDI
BOLU ABANT İZZET BAYSAL ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ YÜKSEK LİSANS PROGRAMI
(TEZ DANIŞMANI: DOÇ. DR. CEMALETTİN ŞEN)**

BOLU, TEMMUZ - 2025

X + 82 sayfa

Fıkıh ilminin önemli meselelerinden biri olan şahitlik, kişinin tanık olduğu bir konuyu mahkemede haber vermesi demektir. Bu tanıklığın geçerliliği, mezheplerce belirlenmiş birtakım niteliksel şartların yanı sıra şahit sayısı gibi niceliksel unsurlara da bağlıdır. Nicelik fıkhi bağlamında ele alınan bu çalışma, şahit sayısının yalnızca miktarla sınırlı bir mesele olmadığını, aynı zamanda adaletin sağlanması ve delillerin gücünü pekiştiren bir unsur olduğunu da ortaya koymaktadır. Şahit sayısı, İslâm hukukunda sıkça başvurulan edille-i şer'îye ile temellendirilmiş bir kavram olup, hukuki süreçlerin sağlıklı işlemesi ve adaletin tesisi açısından büyük önem arz etmektedir. Çalışmada, şahit sayısının fıkıh usulü ve fûrû-ı fıkıh alanındaki yeri, Kur'ân-ı Kerîm, sünnet, icmâ ve kıyas gibi şer'î deliller çerçevesinde değerlendirilmiştir. Ayrıca, şahit sayısının ispat yükümlülüğü ve hukuki süreçlerdeki güvenilirliğe katkısı vurgulanmış, bu bağlamda mezheplerin farklı görüşleri karşılaştırmalı olarak ortaya konulmuştur. Özellikle zina, kazf ve hırsızlık gibi ukûbât konularında ve nikâh, talâk, borçlanma ve vasiyet gibi muâmelât meselelerinde şahit sayısına ilişkin fıkhi hükümler incelenmiştir. Bu çerçevede, şahit sayısının belirlenmesi ve uygulanması, hem delil sistematığının hem de adaletin sağlanmasının anahtar unsurlarından biri olarak öne çıkmaktadır.

ANAHTAR KELİMELEER: İslâm hukuku, Nicelik fıkhi, Şahit, Şahit sayısı, Nicelik

ABSTRACT

NUMBER OF WITNESSES IN THE CONTEXT OF QUANTITY FIQH

MASTER THESIS

HİLAL KARARDI

BOLU ABANT İZZET BAYSAL UNIVERSITY

INSTITUTE OF GRADUATE STUDIES

DEPARTMENT OF BASIC ISLAM SCIENCES

(SUPERVISOR: ASSOC. PROF. DR. CEMALETTİN ŞEN)

BOLU, JULY 2025

X + 82 pages

Testimony, one of the important issues in the science of fiqh, means that a person reports an issue that he/she has witnessed in court. The validity of this testimony depends on some qualitative conditions determined by the sects as well as quantitative elements such as the number of witnesses. This study, considered in the context of the quantity fiqh, reveals that the number of witnesses is not only a matter of quantity, but also an element that ensures justice and strengthens the strength of evidence. The number of witnesses is a concept based on the Sharia law, which is frequently used in Islamic law, and is of great importance for the proper functioning of legal processes and the establishment of justice. In this study, the place of the number of witnesses in the field of usūl al-fiqh and subordinate fiqh was evaluated within the framework of religious evidence such as the Holy Qur'ān, sunnah, ijma and qiyās. In addition, the contribution of the number of witnesses to the burden of proof and reliability in legal processes was emphasized, and in this context, the different views of the sects were presented comparatively. The jurisprudential provisions regarding the number of witnesses, especially in matters of sin such as adultery, burglary and theft, and in matters of marriage, divorce, debt and will, have been examined. In this context, determining and implementing the number of witnesses stands out as one of the key elements of both the evidence system and the provision of justice.

KEYWORDS: Islamic law, Quantity fiqh, Witness, Number of witnesses, Quantity

İÇİNDEKİLER

Sayfa

ÖZET.....	v
ABSTRACT	vi
İÇİNDEKİLER.....	vii
KISALTMA VE SEMBOLLER LİSTESİ.....	ix
TEŞEKKÜR.....	x
1. GİRİŞ.....	1
2. ANA HATLARIYLA NİCELİK FIKHI VE ŞAHİTLİK	3
2.1 Nicelik Fıkhına Genel Bir Bakış	3
2.2 Şahitliğe Genel Bir Bakış.....	4
2.2.1 Şahitlik Kavramı.....	4
2.2.2 Şahitliğin Meşruiyeti ve Hükümü.....	5
2.2.3 Şahitliğin Aşamaları.....	9
2.2.4 Şahitliğin Şartları	9
3. FIKIH USULÜ BAĞLAMINDA ŞAHİT SAYISI.....	36
3.1 Tevâtür Kavramı ve Şahit Sayısıyla İlişkisi.....	36
3.2 Hasâisü'n-Nebî Kavramı ve Şahit Sayısıyla İlişkisi.....	38
3.2.1 Bir Kişinin Şahitliğinin İki Şahitlik Sayılması.....	38
3.2.2 Şahide Gerek Duyulmaması.....	39
3.3 Kıyas Kavramı ve Şahit Sayısıyla İlişkisi.....	40
3.4 Vâcip Kavramı ve Şahit Sayısıyla İlişkisi.....	42
3.5 Has Lafız Kavramı ve Şahit Sayısıyla İlişkisi.....	42
3.6 Mefhum Kavramı ve Şahit Sayısıyla İlişkisi.....	43
4. FÜRÛ-ı FIKIH BAĞLAMINDA ŞAHİT SAYISI.....	45
4.1 Şahit Yeter Sayısı (Nisâbü's-Şehâde) Kavramı	45
4.2 Muâmelât Alanında Şahit Sayısı	45
4.2.1 Hilâlin Görülmesinde (Rü'yet-i Hilâl) Şahit Sayısı.....	45
4.2.2 Borçlanmada Şahit Sayısı.....	48
4.2.3 Süt Emmede (Radâ') Şahit Sayısı.....	51
4.2.4 Nikâh Akdinde Şahit Sayısı	53
4.2.5 Boşanmada (Talâk) Şahit Sayısı	56
4.2.6 Vasiyette Şahit Sayısı.....	60
4.3 Ukûbât Alanında Şahit Sayısı.....	63
4.3.1 Zina Suçunun İspatında Şahit Sayısı.....	63
4.3.2 Hırsızlık Suçunun İspatında Şahit Sayısı	65
4.3.3 Kazf Suçunun İspatında Şahit Sayısı	69
4.3.4 İçki İçme Suçunun İspatında Şahit Sayısı	71

5. SONUÇ ve ÖNERİLER	74
KAYNAKLAR.....	77

KISALTMA VE SEMBOLLER LİSTESİ

b.	: İbn (Oğlu)
BAİBÜ	: Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi
bk.	: Bakınız
c.c.	: Celle Celâluh
çev.	: Çeviren
DİA	: Diyanet İslâm Ansiklopedisi
drl.	: Derleyen
ed.	: Editör
haz.	: Hazırlayan
H.z.	: Hazreti
md.	: Madde
nşr.	: Neşreden
ö.	: Ölüm Tarihi
r.a.	: Radıyallahu anh(â) (Allah ondan razı olsun)
s.a.s.	: Sallallahu aleyhi ve sellem
T.C.	: Türkiye Cumhuriyeti
TDK	: Türk Dil Kurumu
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
ts.	: Tarihsiz
vb.	: Ve benzeri
vd.	: Ve diğerleri
vs.	: Ve saire

TEŞEKKÜR

Çalışmam süresince tez danışmanım olarak değerli vaktini ayıran, İslâm hukuk ilmine duyduğum ilgiyi artıran ve bilim sahasında örnek bir şahsiyet olarak kabul ettiğim kıymetli hocam Sayın Doç. Dr. Cemalettin ŞEN'e şükranlarımı sunarım. Ayrıca tez savunma sınavımda jüri üyesi olarak tezimin gelişimi noktasında çok önemli katkılar sağlayan çok değerli hocalarım Sayın Prof. Dr. Said Nuri AKGÜNDÜZ'e ve Sayın Doç. Dr. Hüseyin OKUR'a da çok teşekkür ederim. Bana sundukları imkânlarla bu alanda ilerlememe vesile olan, emeklerini ödeyemeyeceğim çok kıymetli anneme ve babama teşekkürü bir borç bilirim.

1. GİRİŞ

“Nicelik Fıkıhı Bağlamında Şahit Sayısı” adlı tezimiz, şahit sayısının fıkhi hükümlere etkisine odaklanmış bir bilimsel çalışmadır. Bu kapsamda tezimiz, giriş ve üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde nicelik fıkıhı ve şahitlikle ilgili genel bilgiler verilecektir. İkinci bölümde fıkıh usulü açısından şahit sayısı ele alınacaktır. Üçüncü bölümde ise hem muâmelât hem ukûbât bahisleri içerisinde fûrû-ı fıkıh bağlamında şahit sayısının fıkhi hükümlere etkisi incelenecektir.

Tespitlerimize göre ülkemizde İslâm hukuku açısından doğrudan şahit sayısı ile ilgili herhangi bir tez hazırlanmamıştır. Bu nedenle söz konusu bilimsel boşluğu doldurmak istedik. Çalışmamız, bu boşluğu doldurmasının yanı sıra “nicelik fıkıhı” adıyla önerilen yeni bilim dalı kapsamında yapılmış ilk tez olması yönüyle de önem arz etmektedir.

Tezimizin odak noktası şahit sayısıdır. Şahitlik konusu, bir bütün olarak tezimizi aşacak ölçüde geniş olduğu için sadece şahit sayısı ile alakalı fıkhi hükümleri değerlendirmekle yetineceğiz.

Fıkıh usulü kaynaklarında şahit sayısına ilişkin bilgiler, “tevâtür, hasâisü’n-nebî, kıyas, vâcip, has lafız ve mefhum” gibi konular içerisinde verilmektedir. Fûrû-ı fıkıh eserlerinde ise şahit sayısına yönelik hükümler, “şehâdât, kazâ, beyyinât, hudûd ve kısâs” gibi başlıklar altında ele alınmaktadır. Ayrıca edebü’l-kâdî ve ahkâm-ı sultâniye literatüründe de şahit sayısı ile alakalı pek çok hükme rastlanmaktadır.

Genel olarak şahitlik konusu ile ilgili birçok müstakil çalışma bulunmakla birlikte tespit edebildiğimiz kadarıyla şahit sayısı ile ilgili fıkıh alanında kaleme alınmış müstakil bir Türkçe eser de bulunmamaktadır.

Pek çok monografik çalışmada, klasik ve modern kaynaklarda yer yer şahit sayısı ile ilgili hükümlerden bahsedilmektedir. Bu çalışmada fıkıh kaynaklarının yanı sıra konuyla ilgili pek çok farklı disiplinlere ait eserler de kullanılmıştır. Bu noktada klasik temel eserlerin yanında modern kaynaklara da yer verilmiştir.

Çalışmamızda kavramsal birlik olması açısından *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)* esas alınmıştır. Ele alınan meselelerde öncelikle ve mümkün olduğunca âyet-i kerîmelere ve güvenilir hadis kaynaklarına başvurulmuştur. Ayrıca konular irdelenirken elden geldiğince temel birincil kaynaklara inilmeye çalışılmıştır.

Tezimizde sadece bir mezhebe odaklanmaksızın mukayeseli bir çalışma yapılmıştır. Yeri geldikçe dört mezhebin yanı sıra Zâhirî ve Ca'ferî mezheplerinin ve müstakil fakihlerin görüşleri karşılaştırılarak mezhepler üstü ve delil odaklı bir bakış açısıyla tercihlerde bulunulmuştur. İslâmi terimlerin; Osmanlıca, Arapça ve Farsça kitap ve yazar isimlerinin yazılışında *DİA* esas alınmıştır. Türkçe ifadelerin yazımında ise Türk Dil Kurumu Güncel Türkçe Sözlük göz önünde bulundurulmuştur.

Tezimizin birinci bölümünde nicelik fikhî ve şahitlik, ana hatlarıyla ele alınmıştır. Bu bağlamda nicelik fikhinin kavramsal çerçevesi çizilmiş, şahit sayısı ile olan bağlantısı temellendirilmiş ve neyi amaçladığı üzerinde durulmuştur. Ardından İslâm yargılama hukukunun önemli ispat vasıtalarından biri olan şahitlik konusu incelenmiştir. Burada öncelikle şahitlikle ilgili temel kavramlar açıklanmıştır. İlaveten şahitliğin meşruiyeti, hükmü, aşamaları ve şartları ele alınmıştır.

Tezimizin ikinci bölümünde şahit sayısı fikhî usulü bağlamında incelenmiştir. Öncelikle tevâtür kavramı ve şahit sayısı ile ilişkisi ele alınmıştır. Ardından hasâisü'n-nebî kavramı ve şahitlikle ilişkisi iki başlık altında incelenmiştir. İlk başlıkta “züşşehâdeteyn” lakabıyla tanınan sahâbî Huzeyme b. Sâbit'in (ö. 37/657) (r.a.) ilgili rivayetteki şahitliği üzerinde durulmuş ve konuyla bağlantısı temellendirilmiştir. İkinci başlıkta ise Hz. Peygamber'in (s.a.s.) Safiyye bint Huyey b. Ahtab (ö. 50/670 [?]) (r.a.) ile yaptığı şahitsiz evlilik üzerinde durulmuştur. Ardından kıyas, vâcip, has lafız ve mefhum kavramları ve bu kavramların şahit sayısı ile ilişkisi açıklanmıştır.

Tezimizin üçüncü bölümünde ise şahit sayısı fûrû-ı fikhî bağlamında ele alınmıştır. Bu bölümde öncelikle şahit yeter sayısı (nisâbü's-şehâde) kavramı üzerinde durulmuştur. Ardından muâmelât başlığı altında hilâlin görülmesi, borçlanma, süt emme, nikâh, talâk ve vasiyet konularının şahit sayısı ile ilgili yönleri açıklanmıştır. Son olarak ukûbât başlığı altında ise zina, hırsızlık, kazf ve içki içme suçlarının ispatında şahit yeter sayısı meselesi incelenmiştir.

2. ANA HATLARIYLA NİCELİK FIKHI VE ŞAHİTLİK

2.1 Nicelik Fıkına Genel Bir Bakış

Nicelik fıkı, “niceliğe ilişkin veriler ışığında fıkhi konuları inceleyen ve bütüncül bir bakış açısıyla fıkhi sorunlara çözüm arayan fıkha yardımcı bir bilim dalıdır.”¹ Bu tanıma baktığımızda fıkıh konularının içerisinde niceliksel birtakım unsurlar olduğunu ve bu unsurların fıkhi bir bakış açısıyla çözülmesi için de yardımcı bir bilim dalı olarak nicelik fıkının ortaya çıktığını görmekteyiz. İnsanlık tarihi boyunca pek çok bilim dalı niceliksel verilerle ilgilenmiştir. Daha çok matematik ve fizik gibi alanları ilgilendiren bir konu gibi görünse de fıkın pek çok alt başlığında nicelik ile ilgili incelenmesi gereken konular yer almaktadır. Nitekim bu konulara geçmeden önce nicelik kavramının çerçevesini ortaya koymakta fayda vardır.

Nice kelimesi, eski Türkçede yer alan ve “ne kadar, kaç?” anlamlarına gelen “neçe” kelimesinden evrilmiş bir sıfattır.² Bu sıfat, “ne”³ soru zamiri ve “-çe” eşitlik ekinin birleşiminden oluşmaktadır.⁴ Nicelik, Arapçada “kemmiyyet”⁵ (الْكَمِّيَّةُ), İngilizcede ise “quantity”⁶ kelimelerine karşılık gelmektedir. Türkçede nicelik kavramı bir varlığın sayılabilme, ölçülebilme veya azalıp çoğalabilme durumu ve özelliği olarak tanımlanmaktadır.⁷

Nicelik, matematik ve fizik bilim dalları başta olmak üzere felsefe ve sosyoloji gibi diğer bilim dallarının da ilgi alanlarına girmiş bir kavramdır. Bu kavram insanlık tarihinin başlangıcından günümüze kadar genellikle uzunluk, ağırlık, miktar, hacim, alan, büyüklük, hız; gün, ay, yıl ve yaş hesaplamaları gibi somut veya soyut olmak üzere ölçülebilen ya da sayılabilen değerlerle ilgilidir.⁸

¹ Cemalettin Şen, “Bilim Dünyasına Katkı Bağlamında Nicelik Hukuku ve Nicelik Fıkı”, *III. Uluslararası Battalgazi Bilimsel Çalışmalar Kongresi*, ed. Mustafa Talas (Ankara: İSPEC Yayınevi, 2019), 1143.

² *Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi* (İstanbul: Milliyet Gazetesi Yayınları, 1992), 17/8635.

³ İsmet Zeki Eyüboğlu, *Türk Dilinin Etimoloji Sözlüğü* (İstanbul: Say Yayınları, 2017), 494.

⁴ Eyüboğlu, *Türk Dilinin Etimoloji Sözlüğü*, 494.

⁵ Mehmet Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü* (İstanbul: Rağbet Yayınları, 1998), 241; Serdar Mutçalı, *Türkçe-Arapça Sözlük* (İstanbul: Dağarcık Yayınları, 2004), 673.

⁶ Robert Avery vd. (ed.), *İngilizce-Türkçe Redhouse Sözlüğü* (İstanbul: Redhouse Yayınevi, 1986), 791.

⁷ D. Mehmet Doğan, *Doğan Büyük Türkçe Sözlük* (Ankara: Vadi Yayınları, 2001), 1004; İlhan Ayverdi, *Asırlar Boyu Tarihî Seyri İçinde Misalli Büyük Türkçe Sözlük* (İstanbul: Kubbealtı Neşriyatı, 2005), 2/2346; *Güncel Türkçe Sözlük*, “Nicelik” (Erişim 30 Mayıs 2025).

⁸ Muhammed Süveysî, “Hesap”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1998), 17/242.

Nicelik kavramı, “nitelik” mefhumuyla birlikte sıklıkla kullanılmaktadır. Nitelik, “bir şeyin nasıl olduğunu belirten, onu başka şeylerden ayıran özellik”⁹ şeklinde tanımlanmıştır. Dolayısıyla nicelik, bir varlığın sayılabilir, ölçülebilir ve azalıp çoğalabilir yönlerini açıklarken nitelik ise bir şeyin özelliklerini ve niteliklerini belirtmektedir.

İnsanların ölçmeye ve saymaya dayalı ihtiyaçları günlük hayatın pek çok yerinde karşımıza çıkmaktadır. Örneğin namaz vakitlerinin belirlenmesinde zamanın ölçülmesi gerekmektedir. Ölçülebilen ya da sayılabilen varlıklara ilişkin bir özellik olan nicelik, somut veya soyut olabilmektedir.

2.2 Şahitliğe Genel Bir Bakış

2.2.1 Şahitlik Kavramı

Şahit kelimesi, “şehide” (شَهِدَ) fiilinin mastarı olan “şehâdet” (الشَّهَادَةُ) kökünden türeyen ism-i fâildir.¹⁰ Şehâdet kelimesi sözlükte “hazır olmak, görmek, müşâhede etmek, kesin haber vermek, bir şeyi idrak etmek, bildiğini ikrar etmek ve yemin etmek”¹¹ gibi anlamlara gelmektedir. Şehâdet kökünden türeyen şahit kelimesi ise fıkıh ıstılahında “bir olaya ya da duruma tanıklık eden kişi”¹² anlamına gelmektedir. Şahitlik genel itibarıyla “bir kimsenin hazır bulunup görmek veya duymak suretiyle bildiği bir şeyi haber vermesi”¹³ şeklinde tanımlanmaktadır.¹⁴ Daha ayrıntılı bir ifadeyle şahitlik, bir kimsenin hâkimin huzurunda ve tarafların önünde şahitlik lafızlarını kullanmak suretiyle başka bir kimsede bulunan hakkını alıp ispat etmek için bildiği, duyduğu ve gördüğü şeyleri haber vermesi şeklinde tarif edilmiştir.¹⁵ Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye’de ise “Şehâdet, bir kimsenin âhar

⁹ *Güncel Türkçe Sözlük*, “Nitelik” (Erişim 30 Mayıs 2025).

¹⁰ Ebü'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem b. Alî b. Ahmed el-Ensârî er-Rüveyfî İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab* (Beyrut: Dâru Sâdır, 1414/1994), “şhd”, 3/225; Hacı Yunus Apaydın, “Şahit”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2010), 38/278.

¹¹ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, “şhd”, 3/239.

¹² Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, 517-518.

¹³ Apaydın, “Şahit”, 38/278.

¹⁴ Daha üst bir bakış açısıyla şahitlik, ihbârın bir çeşidi olarak ele alınmıştır. Bu düşünceye göre ihbâr (haber verme) üç çeşittir. a) İkrar, kişinin kendisinde başkasına ait bir hakkın olduğunu haber vermesidir. b) Dâva, kişinin başkasında kendisine ait bir hakkın olduğunu haber vermesidir. c) Şahitlik, kişinin bir başkasında diğer bir başkasının hakkının olduğunu haber vermesidir. bk. Ebü'l-Hasen Alî b. Muhammed b. Alî es-Seyyid eş-Şerîf el-Cürcânî el-Hanefî, *et-Ta'rîfât*, nşr. Abdurrahman Umeyre (Beyrut: Âlemü'l-Kütüb, 1407/1987), 169.

¹⁵ Ebû Bekr Şemsü'l-eimme Muhammed b. Ebî Sehl Ahmed es-Serahsî, *el-Mebsût* (Mısır: Matbaatü's-Sa'âde, 1431/2010), 16/112; Alâüddîn Ebû Bekr b. Mes'ûd b. Ahmed el-Kâsânî, *Bedâiu's-sanâi' fi tertibi's-şerâi'* (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1406/1986), 6/266; Abdullah b. Mahmud el-Mevsîlî, *el-İhtiyâr li-ta'lîl-i-Muhtâr* (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1356/1937),

kimesnede olan hakkını isbât için huzûr-ı hâkimde ve hasmeynin muvâcehelerinde şehâdet lafzıyla ya'nî “Şehâdet ederim.” deyü haber vermektir.”¹⁶ şeklinde tarif edilmiştir.

Şahitlik yapan kimseye “şahit”, lehine şahitlik edilen kimseye “meşhûdün leh”, aleyhinde şahitlik edilen kimseye “meşhûdün aleyh” ve şahitlik edilen konuya da “meşhûdün bih” denilmektedir.¹⁷

Şahitlik, “eşhedü” şahitlik ederim, tanıklık ederim sözlerinden ibaret olup şimdiki zamanı belirten ifadeyle kullanılmalıdır. Eğer kişi “şahitlik ettim” şeklinde geçmiş zaman ifade eden bir kip ile söylerse bu ifade caiz görülmemiştir. Çünkü şahitlikten maksat hâlihazırda yaşanan olayı haber vermektir.¹⁸

Şahitlik, geçmişten günümüze bütün hukuk sistemlerinin başvurduğu, suçların ve hakların ispatı için kabul ettiği müesseselerden biridir. Şahitlik, İslâm yargılama hukukunda da ilk dönemlerden itibaren kesinlik ifade eden ispat vasıtalarından biri olmuştur.¹⁹ Şahitliğin, toplumsal hayatta insanlar arasında meydana gelen problemlerin çözülmesinde önemi büyüktür.²⁰ Toplumda huzurun sağlanması ve adaletin tesis edilmesi açısından hem İslâm hukukunda hem de modern hukukta önemli bir yere sahiptir.

2.2.2 Şahitliğin Meşruiyeti ve Hükümü

Bir kişi, şahitlik yapmaya çağrıldığında adaletin sağlanması ve hakların korunması adına bu şahitliği yerine getirmesi farz-ı kifâyedir. Eğer bir olayda şahitlik yeter sayısınınca şahit bulunuyorsa bu kişilerin şahitlik yapması farz-ı ayndır. Ancak şahit sayısı şahitlik yeter sayısından fazlaysa bu durumda şahitlik yapma yükümlülüğü farz-ı kifâye olarak kabul edilir. Zira toplumun şahitlikten kaçınması hakların zayı olmasına sebep olabilir.

2/139; Küçük Ali Haydar Efendi, *Dürerü'l-hükkâm şerhu Mecelleti'l-ahkâm*, haz. Raşit Gündoğdu ve Osman Erdem (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2018), 4/2988.

¹⁶ Mecelle (md. 1684/1). bk. Cemalettin Şen, *Sistematik Mecelle: Kategorik Giriş ve Tam Metin* (Bursa: Emin Yayınları, 2022), 513.

¹⁷ Mecelle (md. 1684/2). bk. Şen, *Sistematik Mecelle*, 514; Ömer Nasuhi Bilmen, *Hukûk-ı İslâmiyye ve Istılâhât-ı Fıkhiyye Kâmusu* (İstanbul: Bilmen Yayınevi, 1985), 7/118.

¹⁸ Vehbe ez-Zühaylî, *el-Fikhü'l-İslâmî ve edilletüh* (Dimaşk: Dârü'l-Fikr, 1409/1989), 6/555.

¹⁹ Bir değerlendirmeye göre İslâm hukuku, şahitliği diğer ispat vasıtalarına oranla daha fazla şekil şartına bağlamış ve bu hassasiyet nedeniyle de başka hiçbir hukuk sisteminde var olmayan ölçüde şahitliğe büyük ve özel bir önem vermiştir. bk. Sahip Beroje, *İslâm Ceza Muhakemesi Hukukunda Beyyine Külfeti ve İspata Hâkim Esaslar* (Erzurum, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1999), 197.

²⁰ Fahrettin Atar, *İslâm Adliye Teşkilatı: Ortaya Çıkışı ve İşleyişi* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1991), 195.

Şahitliğin muhâkeme hukukunda meşru bir ispat vasıtası olarak kabul edilmesine ilişkin deliller, öncelikle Kur’ân-ı Kerîm’de yer almaktadır. Kur’ân-ı Kerîm, adaletin sağlanması ve hakların korunması amacıyla şahitliğe büyük bir önem atfetmiştir. Nitekim Bakara sûresinde “Ey iman edenler! Belirlenmiş bir zamana kadar bir borç ilişkisi kurduğunuzda bunu yazın. Aranızdan bir kâtip bunu adaletle yazsın. Kâtip Allah’ın kendisine öğrettiği gibi yazmaktan geri durmasın. Artık o yazsın, borçlu da yazdırsın; rabbi olan Allah’tan korksun ve borçtan hiçbir şeyi eksik bırakmasın. Eğer borçlu akılca zayıf veya eksik yahut kendisi yazdıramaz durumda olursa velisi adaletle yazdırsın. Erkeklerinizden iki şahidi de tanık tutun. Şahitler iki erkek olmazlarsa, rıza göstereceğiniz şahitlerden bir erkekle -biri yanılırsa diğerinin ona hatırlatması için- iki de kadın olsunlar. Çağrıldıklarında şahitler gelmezlik etmesinler. Borç küçük olsun büyük olsun vadesini belirterek onu yazmaktan üşenmeyin. Böyle yapmanız Allah katında daha adaletli, şahitlik için daha destekleyici ve şüpheyi düşmemeniz için daha uygundur. Borç ilişkisinin -aranızda alıp vererek bitirdiğiniz peşin ticaret olması müstesnadır- onu yazmamanızda sizin için bir sakınca yoktur. Alış veriş yaptığınızda şahit tutun. Kâtip de şahit de zarar görmesin. Eğer bunu yaparsanız şüphesiz bu sizin yoldan çıkmanız demektir. Allah’tan korkun, Allah size öğretiyor, Allah her şeyi hakkıyla bilmektedir.”²¹ şeklinde yer alan âyette bir borç ilişkisi kurulduğunda ya da alışveriş gerektiren konularda şahit tutulması emredilmiştir. Ayrıca Allah, şahitlerin şahitlik etmek için çağrıldıkları zaman bunu geri çevirmemelerini istemektedir. Âyetin “Şayet yolculuk hâlinde olur ve yazacak birini bulamazsanız, teslim alınmış rehinler (yeterlidir). Birbirinize güveniyorsanız, kendisine güvenilen borçlu emaneti yerine getirsin ve rabbi olan Allah’tan korksun. Tanıklığı gizlemeyin. Kim onu gizlerse şüphesiz onun kalbi günahkârdır. Allah yaptıklarınızı eksiksiz bilmektedir.”²² şeklinde devam eden kısmında ise şahitliğin gizlenmemesi gerektiği emredilmiştir. Şahitliği gizleyen kimsenin ise günahkâr bir kalbe sahip olduğuna dikkat çekilmiştir.

Mâide sûresinde Allah Teâlâ “Ey iman edenler! Birinize ölüm gelip çattınca vasiyet esnasında içinizden iki âdil kişi, şayet seyahatte iken başınıza ölüm musibeti gelmişse sizden olmayan başka iki kişi aranınızda (konu hakkında) şahitlik etsin. Eğer (vasiyeti uygularken) içinize bir şüphe düşerse, bu iki şahidi namazdan sonra

²¹ el-Bakara 2/282.

²² el-Bakara 2/283.

alıyorsunuz; “Bunu yakınımız hatırına da olsa hiçbir bedel karşılığında satmayız ve Allah’ın buyruğu olan bu tanıklığı asla gizlemeyiz, aksi hâlde apaçık günahkârlardan olacağımızda kuşku yoktur.” diye Allah’ın adına yemin ederler.”²³ şeklinde buyurmuştur. Bu âyette mukîmin ve seferînin vasiyeti esnasında gerçekleşecek hukuki işlemlere dair yapılacak şahitlikte ise âdil oldukları bilinen iki şahidin şahitlik etmeleri emredilmiştir.

Talâk sûresinde “Sürelerinin sonuna ulaştıklarında onları ya uygun biçimde tutun yahut onlardan uygun biçimde ayrılın; içinizden adaletli iki kişiyi şahit tutun ve şahitliği Allah için özenle yerine getirin. İşte Allah’a ve âhîret gününe inananlara öğütlenen budur. Kim Allah’a saygısızlıktan sakınırsa, Allah ona bir çıkış yolu gösterir.”²⁴ buyrulmuştur. Bu âyette iddet süresi içerisinde ric‘at ve talâkta iki âdil şahit bulundurulması emredilmektedir.

Reşîd olduğuna kanaat getirilen yetimin malının, kendisine vasisi tarafından teslim edildiği zaman yanlarında şahit bulundurmaları gerektiği noktasında Nisâ sûresinde “Evlilik çağına gelinceye kadar yetimleri deneyin; eğer onların yeterli fikrî olgunluk düzeyine eriştiklerini tespit ederseniz hemen mallarını kendilerine verin, büyüyecekler de mallarını alacaklar diye o malları israf ile ve tez elden yiyip tüketmeyin. Zengin olan (veli) yetim malına tenezzül etmesin, yoksul olan da kararınca yesin. Mallarını kendilerine verdiğiniz zaman yanlarında şahit bulundurun; hesap sorucu olarak da Allah yeter.”²⁵ şeklindeki âyet yer almaktadır. Nisâ sûresinin başka bir âyetinde ise “Ey iman edenler! Kendinizin veya anne babanızın ve akrabanızın aleyhine bile olsa adaleti ayakta tutun, Allah için şahitlik eden kimseler olun. (İnsanlar) zengin olsunlar, yoksul olsunlar Allah onlara sizden daha yakındır. Öyleyse siz hislerinize uyup adaletten ayrılmayın. Eğer adaletten sapar veya üzerinize düşeni yapmaktan geri durursanız bilin ki Allah yaptığınız her şeyden haberdardır.”²⁶ buyrulmaktadır. Bu âyette de adaletin ayakta tutulması için şahitliğin ne kadar önemli olduğuna ve Allah için şahitlik yapılması gerektiğine vurgu yapılmıştır.

Mâide sûresinde geçen bir âyette ise “Ey iman edenler! Allah için hakkı ayakta tutun, adaletle şahitlik eden kimseler olun. Herhangi bir topluluğa duyduğunuz kin, sizi adaletsiz davranmaya itmesin. Adaletli olun; bu, takvâya daha

²³ el-Mâide 5/106.

²⁴ et-Talâk 65/2.

²⁵ en-Nisâ 4/6.

²⁶ en-Nisâ 4/135.

uygundur. Allah'tan korkun. Şüphesiz Allah yaptıklarınızdan haberdardır.”²⁷ şeklinde buyrularak insanlara âdilane şahitlik yapmaları emredilmiştir.

Kur'an-ı Kerim'de yer alan âyetlerden başka Hz. Peygamber'in (s.a.s.) hadislerinde de şahitlikle ilgili hükümler bulunmaktadır. Nitekim Hz. Peygamber (s.a.s.) bir hadisinde “Ya iki şahit getirirsin yahut dâvalı yemin eder.”²⁸ şeklinde buyurarak dâvacıdan şahit getirmesini istemiştir. Başka bir hadiste Abdullah b. Abbas'tan (ö. 68/687-88) (r.a.) rivayet edildiğine göre Hilâl b. Ümeyye (r.a.), karısıyla Şerîk b. Sahmâ'nın zina ettiğini Hz. Peygamber'e (s.a.s.) söylemesi üzerine Hz. Peygamber (s.a.s.) “Ya şahit getirirsin ya da sırtına değnek vurulur.”²⁹ şeklinde buyurmuştur. Hz. Peygamber (s.a.s.) başka bir hadisinde “Beyyine dâvacıya, yemin ise dâvalıya gerekir.”³⁰ şeklinde buyurmuştur.

İslâm'ın ilk dönemlerinden günümüze kadar müminler şahitliğin, iddiaların ve mahkeme dâvalarının ispatında bir delil olarak meşru kabul edildiği konusunda icmâ etmişlerdir.³¹

Dâvacının talep etmesi durumunda şahidin şahitlikte bulunması farzdır. Şahitler, şahitlik yapmaktan kaçınamaz ve bu sorumluluğu gizleyemezler.³² Nitekim Yüce Allah (c.c.) Kur'an'da “... Çağrıldıklarında şahitler gelmezlik etmesinler...”³³ ve “... Tanıklığı gizlemeyin. Kim onu gizlerse şüphesiz onun kalbi günahkârdır...”³⁴ şeklinde buyurmuştur. Dâvacının istemesi hâlinde şahitlerin şahitlik yapmasının farz olmasının sebebi, şahitliğin dâvacının hakkı olmasıdır. Bu sebeple şahitlik de diğer haklarda olduğu gibi hak sahibinin isteğine göredir.³⁵

Ancak had dâvalarıyla ilgili meselelerde yapılan şahitlikte şahit, dilerse olayı gizleyebilir dilerse açıklayabilir. Çünkü şahit, olayı açıklamasıyla had cezasının uygulanmasını sağlamak ve gizlemesiyle kişiyi rezil olmaktan korumak gibi iki durum arasında bir tercih yapar. Bu iki durum arasından olayı gizlemek daha faziletli kabul edilir.³⁶

²⁷ el-Mâide 5/8.

²⁸ Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil el-Buhârî, *el-Câmiu's-sahîh* (Kahire: Dârü't-Te'sîl, 1433/2012), “Şehâdât”, 20.

²⁹ Buhârî, “Şehâdât”, 21.

³⁰ Buhârî, “Rehin”, 6.

³¹ Ebû Muhammed Muvaffakuddîn Abdullâh b. Ahmed b. Muhammed b. Kudâme el-Cemmâilî el-Makdisî, *el-Muğnî*, nşr. Tâhâ ez-Zeynî vd. (Kahire: Mektebetü'l-Kâhira, 1388/1968), 9/145.

³² Ebû'l-Hasen Burhânüddîn Alî b. Ebî Bekr b. Abdilcelîl el-Fergânî el-Mergînânî, *el-Hidâye* (Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1425/2004), 3/116.

³³ el-Bakara 2/282.

³⁴ el-Bakara 2/283.

³⁵ Mergînânî, *el-Hidâye*, 3/116.

³⁶ Mergînânî, *el-Hidâye*, 3/116.

2.2.3 Şahitliğin Aşamaları

Şahitliğin iki aşaması vardır: Şahitliğin tahammülü ve şahitliğin edâsı.

2.2.3.1 Şahitliğin Tahammülü (Tahammülü’ş-Şehâde)

Arapçada “hml” (حمل) kökünden türeyen tahammül (تَحْمُلٌ) kelimesi sözlükte “bir yükü sırtına alıp taşımak; bir kimsenin güç durumlar karşısında dayanabilmesi”³⁷ gibi anlamlara gelmektedir. İslâm hukukunda şahitliğin iki aşamasından biri olan tahammül ise “şahitlik edeceği olayı / şeyi kişinin ihtiyarî bir sebeple bilmesi”³⁸ anlamına gelmektedir. Fıkıh ıstılahında tahammülü’ş-şehâde ise “Bir kimsenin, kendisinden hakkında şehadet etmesi istenilecek hususu ihata etmesi, ona dair edâ-i şehâdette bulunabilecek bir vukufa sahip olması.”³⁹ anlamında kullanılmaktadır. Türkçede şahitliğin tahammül aşamasına “şahit olmak” anlamının verildiği de görülmektedir.⁴⁰

2.2.3.2 Şahitliğin Edâsı (Edâü’ş-Şehâde)

Edâ (الاداء) kelimesi sözlükte “bir nesneyi bir yere ulaştırmak; ödemek, borç veya borç gibi olan herhangi bir şeyi ödemek; bir görevi yerine getirmek, ifa etmek”⁴¹ gibi anlamlara gelmektedir. Edâü’ş-şehâde ise fıkıh ıstılahında “Bir kimsenin bilgisi dâhilinde olan bir şey hakkında mahkemede bilfiil şahitlikte bulunması”⁴² anlamına gelmektedir. Başka bir ifadeyle edâü’ş-şehâde, bir kimsenin üstlenmiş olduğu şahitliği hâkimin huzurunda yerine getirmesi demektir.

2.2.4 Şahitliğin Şartları

Şahitliğin şartları, iki başlık altında ele alınacaktır. İlk önce şahitliğin tahammülü, ardından şahitliğin edâsına ilişkin şartlar maddeler hâlinde açıklanacaktır. Aşağıda ayrıntılı bir şekilde incelenecek olan şahitliğin şartları meselesinde fukahânın takındığı hassas tavır; herkese hak ettiğinin verilmesi,

³⁷ İbn Manzûr, *Lisânü’l-Arab*, “hml”, 11/174; Mütercim Âsım Efendi, *el-Okyânûsü’l-basît fî tercemeti’l-Kâmûsi’l-muhît*, ed. Mustafa Koç (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2013), 5/4437.

³⁸ Apaydın, “Şahit”, 38/279.

³⁹ Bilmen, *Kâmus*, 7/119; Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, 534.

⁴⁰ Apaydın, “Şahit”, 38/279.

⁴¹ İbn Manzûr, *Lisânü’l-Arab*, “edâ”, 14/26; Mütercim Âsım Efendi, *el-Okyânûsü’l-basît* 6/5626; Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lugat*, (Ankara: İş Bankası Kültür Yayınları, 2023), 240; Ali Bardakoğlu, “Edâ”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1994), 10/389; *Güncel Türkçe Sözlük*, “Eda” (Erişim 30 Mayıs 2025).

⁴² Bilmen, *Kâmus*, 7/119; Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, 112.

mağduriyetlerin önüne geçilmesi vb. nedenlerle İslâm hukukunun insani yönünü gözler önüne sermektedir.⁴³

2.2.4.1 Şahitliğin Tahammülü ile İlgili Şartlar

Bir kimsenin tahammülü’ş-şehâde aşamasında bazı şartları taşıması gerekmektedir: Akıllı olmak, görme yetisine sahip olmak ve olayı bizzat görmek.⁴⁴

2.2.4.1.1 Akıllı (Âkıl) Olmak

Bu şart ile bir kimsenin tahammül esnasında akıllı olması (temyiz) kastedilmektedir. Yani kişinin bir olaya şahit olduğu sırada akıl sahibi olması şarttır. Bu yüzden mecnûn (akıl hastası) ve gayr-i mümeyyiz çocuğun şahitliği geçerli değildir. Nitekim gayr-i mümeyyiz çocuk ve mecnûn, bir olaya şahit olup da büyüdükten veya iyileştikten sonra şahitlik etse bu şahitlik kabul edilmez.⁴⁵

İslâm dini bir insanın mükellef oluşunu akıl sahibi olmasına bağlamış ve aklın olmadığı durumlarda sorumluluklarını önemli ölçüde sınırlandırmıştır.⁴⁶ Bir kimsenin şahitliği üstlenebilmesinde dahi kişinin akıllı olması şart koşulmuştur. Bu nedenle temyiz gücünden yoksun olan mecnûnun, temyiz kudretine erişmemiş çocukların ve ma‘tûhun (bunak) şahitlikleri geçerli değildir.

Ehliyet ârızalarından biri olan cünûn, akıl hastalığı olarak bilinmektedir. Temyiz gücü, akıl hastalığı nedeniyle işlevini yitirir ve edâ ehliyeti ortadan kalkar. Bu sebeple de mecnûn edâ ehliyeti bakımından gayr-i mümeyyiz çocuk statüsünde yer almaktadır.⁴⁷ Dolayısıyla akıllı olmak tahammülü’ş-şehâde şartlarından biri olduğuna göre akıl hastalarının şahitliği de geçerli olmamaktadır.

Cünûn hâli devamlı veya geçici oluşuna göre iki başlık altında incelenmektedir. Devamlı akıl hastalığına “cünûn-ı mutbik”, bu durumda olan akıl hastasına ise “mecnûn-ı mutbak” denilmektedir. Geçici akıl hastalığına “cünûn-ı gayr-i mutbik”, bu durumda olan akıl hastasına ise “mecnûn-ı gayr-i mutbak” denilmektedir.⁴⁸ Mecelle’de yer alan “Mecnûn-ı mutbak, sagîr-i mümeyyiz

⁴³ Mustafa Cevat Akşit, *İslâm Ceza Hukuku ve İnsani Esasları* (İstanbul: İstanbul Kültür Basın Yayın Birliği Yayınları, ts.), 128-136.

⁴⁴ Kâsânî, *Bedâiu’s-sanâi*, 6/266; Ali Haydar Efendi, *Dürrü’l-hükkâm*, 4/2979-2982.

⁴⁵ Kâsânî, *Bedâiu’s-sanâi*, 6/266-267; Ali Haydar Efendi, *Dürrü’l-hükkâm*, 4/2979.

⁴⁶ Mustafa Sinanoğlu, “Teklif”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2011), 40/385-386.

⁴⁷ İbrahim Kâfi Dönmez, “Cünûn”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1993), 8/125.

⁴⁸ Mecelle (md. 944/1). bk. Şen, *Sistematik Mecelle*, 355; Dönmez, “Cünûn”, 8/126.

hükmündedir.”⁴⁹ ve “Mecnûn-ı gayr-i mutbakın hâl-i ifâkatinde olan tasarrufâtı, âkılın tasarrufu gibidir.”⁵⁰ ifadelerinden yola çıkarak geçici akıl hastalığına tutulmuş kişilerin akıl sağlıklarının yerinde olduğu durumlarda temyiz kudretleri yeterli olacağı için şahitliği tahammüllerinin de geçerli olduğu anlaşılmaktadır.

Temyiz gücü ve idrak kabiliyeti gelişmemiş bir çocuğun iyiyi kötünden, faydalıyı zararlıdan tam anlamıyla ayırt etmesi mümkün değildir. Bir fıkıh terimi olan temyiz ise “insanın söz ve davranışlarının sebep ve sonuçlarını idrak edebilme ve bu idrake uygun biçimde iradesini kullanabilme gücü” şeklinde tanımlanmaktadır.⁵¹ İslâm hukukunda çocukluk dönemi doğumla beraber başlayıp ergenlik dönemine kadar devam etmektedir. Temyiz çağına ulaşmamış çocuğa “gayr-i mümeyyiz”, temyiz çağına ulaşmış çocuğa ise “mümeyyiz” denilmektedir. Her iki dönemdeki çocukların dinî-hukuki meselelere tâbi oluşları farklılık arz etmektedir.⁵² Ancak konumuzla ilgili olan kısım şudur ki gayr-i mümeyyiz çocuğun şahitliği, temyiz gücü ve idrak kabiliyeti gelişmemiş olduğundan geçerli değildir. Nitekim kişi çocukken bir olaya şahit olsa ve büyüdükten sonra şahitlik etse dahi kabul edilmemektedir.⁵³

Ancak tahammül vaktinde bulûğ, adalet ve hürriyet şart değildir. Bu sebeple kişi tahammülü’ş-şehâde vaktinde mümeyyiz bir çocuk olup daha sonra bulûğa ermişse âdil olmayan bir kimse âdil olmuşsa ve köle bir kimse daha sonra azat edilip özgürlüğüne kavuşturulmuşsa bu kimselerin hâkim huzurunda şahitlikleri kabul edilmektedir.⁵⁴ İslâm hukukçularının hepsi tahammülü’ş-şehâde aşaması için aklın şart olduğu noktasında ittifak etmişlerdir.⁵⁵

İslâm hukukunda akıl zayıflığı olarak bilinen ateh ise ehliyet ârizalarından biri kabul edilmektedir. Akıl zayıflığı bulunan kişiye “ma’tûh” denilmektedir.⁵⁶ Mecelle’de ma’tûh, “Ma’tûh, ol muhtellü’ş-şu’ûr olan kimsedir ki fehmi kalîl ve sözü müşevveş ve tedbîri fâsid olur.”⁵⁷ şeklinde tarif edilmiştir. Buradan

⁴⁹ Mecelle (md. 979/1). bk. Şen, *Sistematik Mecelle*, 360.

⁵⁰ Mecelle (md. 980/1). bk. Şen, *Sistematik Mecelle*, 360.

⁵¹ İbrahim Kâfi Dönmez, “Temyiz”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2011), 40/437.

⁵² Mecelle (md. 943/1). bk. Şen, *Sistematik Mecelle*, 355; Mehmet Âkif Aydın, “Çocuk”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1993), 8/361.

⁵³ Ali Haydar Efendi, *Dürrü’l-hükkâm*, 4/2979.

⁵⁴ Ali Haydar Efendi, *Dürrü’l-hükkâm*, 4/2979.

⁵⁵ Serahî, *el-Mebûsât*, 16/113; Kâsânî, *Bedâiu’s-sanâi*, 6/266.

⁵⁶ Beşir Gözübenli, “Ateh”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1991), 4/51.

⁵⁷ Mecelle (md. 945/1). bk. Şen, *Sistematik Mecelle*, 355.

anladığımızı göre ma'tûh, bilinci bulanık, anlayışı az, sözleri tutarlı olmayan ve öngörüsü eksik olan kimse olarak anlaşılmaktadır. Ma'tûh kimseler temyiz kudretinden tamamen yoksun olup olmamalarına göre iki gruba ayrılmıştır. Bir kısmı temyiz kudretinden tamamen yoksun olup ehliyet noktasında mecnûn kimselerle aynı hükümdedir. Diğer kısmı ise temyiz kudretine sahip olup mümeyyiz çocuklarla aynı hükümdedir.⁵⁸ Ma'tûh denildiğinde ise asıl kastedilen ikinci grupta yer alanlardır. Bu grupta yer alan ma'tûh kimseler ise akıl zayıflığından kurtulduktan sonra daha önce üstlenmiş oldukları şahitliği yerine getirebilmektedirler. Söz konusu ateh hâli, kişinin temyiz kudretini ortadan kaldırmadığı sürece tahammülü's-şehâdeye engel teşkil etmemektedir. Ancak birinci grupta yer alan durumda ise ma'tûhun şahitliği kabul edilmemektedir.⁵⁹

2.2.4.1.2 Görme Yetisine (Basar) Sahip Olmak

Bir kimsenin tahammül vaktinde görme yetisine sahip olması (basar) kastedilmektedir. Bu sebeple görmeyen bir kimsenin tahammülü geçerli değildir. Bu bağlamda bir kimse gözleri görmüyorken bir olaya şahitlik etse ve sonrasında görme yetisini kazanarak şahitlik etmeye çalışsa şahitliği kabul edilmez. Eğer şahitlik ettiği zamanı gizleyerek olayı gördüğünü iddia ederse yalancı şahit durumuna düşer.⁶⁰

Bir kimsenin sırf gözüyle görmesine dayalı olabilecek şahitliklerde şahidin meşhûdün bihi gözüyle görmesinin şart olması noktasında ihtilâf bulunmamaktadır.⁶¹ Ancak göz dışındaki organlara dayalı yapılabilecek şahitlikler noktasında şahidin meşhûdün bihi görmesinin şart olup olmadığı noktasında mezhepler arasında ihtilâf bulunmaktadır.

Hanefî mezhebi tahammülü's-şehâde aşamasında görme yetisine sahip olmayı mutlak anlamda şart koşturmuştur.⁶² Mecelle'de konuyla ilgili "Dilsizin ve a'mânın şehâdetleri makbûl değildir."⁶³ şeklinde geçmektedir. Şâfiî mezhebi de aynı fikirde olmasına rağmen gözü görmeyen bir kimsenin söylenen sözleri iyi bir

⁵⁸ Mecelle (md. 978/1). bk. Şen, *Sistematik Mecelle*, 359; Gözübenli, "Ateh", 4/51.

⁵⁹ Serahsî, *el-Mebsût*, 16/113; Ali Haydar Efendi, *Dürrü'l-hükkâm*, 4/2979.

⁶⁰ Kâsânî, *Bedâiu's-sanâi*, 6/266; Ali Haydar Efendi, *Dürrü'l-hükkâm*, 4/2979.

⁶¹ Kâsânî, *Bedâiu's-sanâi*, 6/266; Ebü'l-Velid Süleymân b. Halef b. Sa'd et-Tüçibî el-Bâcî, *el-Müntekâ* (Beyrut: Dârü'l-Kitâbi'l-Arabî, 1403/1983), 5/197; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 9/160-161; Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed el-Hatîb eş-Şirbînî el-Kâhîrî, *Muğni'l-muhtâc ilâ ma'rifeti meânî elfâzi'l-Minhâc* (Mısır: Matbaatü Mustafa el-Bâbî el-Halebî, 1372/1958), 4/446.

⁶² Kâsânî, *Bedâiu's-sanâi*, 6/266; Serahsî, *el-Mebsût*, 16/129.

⁶³ Mecelle (md. 1686/1). bk. Şen, *Sistematik Mecelle*, 514.

şekilde duyup daha sonra söyleyen kimseyi de yakalayıp hâkimin karşısına getirirse ve şahitlik yapsa bu durumda o kişinin şahitliği kabul edilmektedir.⁶⁴ Mâlikî mezhebi, gözleri görmeyen bir kimsenin duymuş olduğu şeyleri iyi anlaması ve şahitlik ettiği kimseleri de iyi tanınması durumunda şahitliklerinin geçerli olabileceği görüşündedir.⁶⁵ Hanbelî mezhebinde ise gözleri görmeyen bir kimsenin kesin olarak duyup tanıdığı sese şahitlik etmesinde bir problem görülmemiştir.⁶⁶

2.2.4.1.3 Olayı Bizzat Görmek

Şahitliğin tahammülünün şartlarından biri olan bu şart, şahidin olayı bizzat kendi gözleriyle görmesine dayanmaktadır. Bu sebeple şahidin meşhûdün bihi bizzat görmeyip başka birinin görmesiyle ve bu bilgiyi şahit olacak kimseye aktarmasıyla yapılan şahitlik geçersiz kabul edilmektedir.⁶⁷ Örneğin bir kimse iki kişi arasındaki alım-satım akdini görmediği hâlde başka iki kişi o kimseye bu alım-satım akdinin gerçekleştiğini şahitlik yoluyla haber verirlerse o kimse bu olayı sanki kendi gözleriyle görmüş gibi şahitlik yapamaz. Eğer yaparsa yalancı şahit olur. Ayrıca şahitliği başkasından duyduğunu beyan ederse bu şahitlik reddedilir.⁶⁸

2.2.4.2 Şahitliğin Edâsı ile İlgili Şartlar

Şahitliğin tahammülü aşamasında olduğu gibi şahitliğin edâsı aşamasında da birtakım şartlar vardır.

2.2.4.2.1 Müslüman Olmak (İslâm)

Din farklılığının şahitliğin geçerliliğine etkisi noktasında fıkıh bilginleri arasında görüş ayrılığı vardır.

Müslüman bir kimsenin şahitliğinin hem başka bir Müslüman hem de gayrimüslim hakkında geçerli olduğu konusunda görüş birliği bulunmaktadır.⁶⁹ Bu hüküm, ilk zamanlardan beri süregelen uygulamanın yanında evleviyet kıyasına dayanmaktadır. Bir Müslüman için geçerli kabul edilen şahitlik gayrimüslim için evleviyetle geçerli kabul edilir.⁷⁰ Ancak Müslüman bir kimse hakkında

⁶⁴ Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc*, 4/446.

⁶⁵ Bâcî, *el-Müntekâ*, 5/197-198.

⁶⁶ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 9/191.

⁶⁷ Kâsânî, *Bedâiu's-sanâi*, 6/266; Mecelle (md. 1688/1-2). bk. Şen, *Sistematik Mecelle*, 514.

⁶⁸ Ali Haydar Efendi, *Düreri'l-hükkâm*, 4/2980.

⁶⁹ Kâsânî, *Bedâiu's-sanâi*, 6/280.

⁷⁰ Hayreddin Karaman, *Mukayeseli İslâm Hukuku* (İstanbul: Nesil Yayınları, 1991), 3/305.

gayrimüslim bir kimsenin şahitlik yapması, düşmanca duygular beslemesi sebebiyle geçerli sayılmamıştır. Bu nedenle şahitlik yapacak kimsenin Müslüman olması şart koşulmuştur.⁷¹ Gayrimüslim olarak nitelenen kimseler, İslâm topraklarında yaşayan “zimmîler” olabileceği gibi İslâm topraklarında geçici olarak yaşayan “müste’menler” de olabilmektedir. İslâm hukukçularının bir kısmı, gayrimüslimlerin ister zimmî ister müste’men olsun Müslümanlar üzerinde velâyet haklarının bulunmamasından yola çıkarak şahitliklerini kabul etmemişlerdir. İslâm hukukçularının bir kısmı ise seferîlik hâlinde gerçekleşen vasiyette gayrimüslimlerin Müslümanlar hakkındaki şahitliğini kabul etmiştir. Seferîlik hâlinde Müslüman şahit bulunmadığı takdirde gayrimüslimlerin vasiyete şahitlik etmeleri ise ihtilâf konusu olmuştur. Hanefî, Mâlikî ve Şâfiî mezheplerine göre gayrimüslimlerin Müslümanlar hakkındaki şahitlikleri kabule şayan görülmemiştir. Fakat Hanbelî mezhebi, gayrimüslimlerin şahitliğini Mâide sûresinde geçen “Sizden olmayan başka iki kişi” ifadesine dayanarak yolculuk anında vefat eden Müslümanın yanında başka Müslümanların bulunmaması hâlinde vasiyet konusunda delil getirmişler.⁷² Delil getirdikleri âyette Allah Teâlâ “Ey iman edenler! Birinize ölüm gelip çatinca vasiyet esnasında içinizden iki âdil kişi, şayet seyahatte iken başınıza ölüm musibeti gelmişse sizden olmayan başka iki kişi aranızda (konu hakkında) şahitlik etsin...”⁷³ şeklinde buyurmuştur.

Ancak Müslüman ülkelerde yaşayan gayrimüslim halk olarak bilinen zimmîlere Müslüman ülkelerde yaşamayan gayrimüslimlerin şahitlik yapması kabul edilmemektedir. Bununla beraber Hz. Peygamber’in (s.a.s.) zimmîlerin birbirleri hakkındaki şahitliklerini kabul ettiği rivayet edilmiştir.⁷⁴

Hanefî mezhebine göre gayrimüslimlerin birbirleri hakkındaki şahitlikleri kabul edilmektedir.⁷⁵ Şâfiî, Mâlikî, Hanbelî ve Zâhirî mezheplerine göre ise gayrimüslimlerin birbirleri hakkında şahitlik yapmaları kabul edilmemektedir.⁷⁶ Bu mezhepler, Talâk sûresinin 2. âyetinde geçen “iki âdil kişi” ve Bakara sûresinin 282. âyetinde geçen “razı olduğunuz şahitler” den kastedilen sıfatların

⁷¹ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 9/164.

⁷² İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 9/183; Ebû Muhammed Muvaffakuddîn Abdullâh b. Ahmed b. Muhammed b. Kudâme el-Cemmâilî el-Makdisî, *el-Kâfî* (Beyrut: Dârü’l-Kütübî’l-İlmiyye, 1414/1994), 1/72.

⁷³ el-Mâide 5/106.

⁷⁴ Serahsî, *el-Mebsût*, 16/113.

⁷⁵ Serahsî, *el-Mebsût*, 16/113.

⁷⁶ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 9/186; Karaman, *Mukayeseli İslâm Hukuku*, 3/306.

gayrimüslimlerde bulunmamasından yola çıkarak bu görüşü savunmaktadırlar.⁷⁷ Bu görüşteki mezheplere karşı Hanefî mezhebi, gayrimüslimlerin birbirleri hakkındaki şahitliğini kabul etmektedir. Hanefî mezhebi, gayrimüslimlerin birbirlerine şahitliklerini kabul ederken zimmî veya müste'men oluşlarına göre değerlendirmektedir. Zimmîlerin dinleri farklı olsa da birbirleri hakkındaki şahitlikleri, adâlet vasfını taşımaları şartıyla geçerli kabul edilmektedir. İslâm ülkelerinde Müslümanlarla beraber yaşayarak vatandaş olan zimmîler, zimmet akdi gereğince hukuki mânada Müslüman statüsünde olmuşlardır. Bu sebeple Müslümanın Müslümana şahitlik yapması kabul edildiği gibi zimmînin de zimmîye şahitliği kabul edilmelidir. Çünkü zimmîler kendi aralarında alışveriş, ticaret vb. çeşitli ilişkilerde bulunmakta olup bu ilişkilerine de kendileri gibi gayrimüslimler şahit olmaktadır. Bazı hakların zayi olmasını önlemek amaçlı zimmîler, birbirlerinin şahitliklerine ihtiyaç duymaktadır.⁷⁸ Zimmîlerin müste'menlere olan şahitlikleri ise Müslümanların zimmî ve müste'menlere olan şahitliği gibi görülüp geçerli kabul edilmektedir.⁷⁹ Müste'menin kendisi gibi müste'men bir kimseye olan şahitliği bir görüşe göre aynı ülke insanları iseler geçerli görülmüştür.⁸⁰ Başka bir görüşe göre ise aynı ülkede yaşamalarının yanında aynı dine sahip olmaları da şahitlik için şart koşulmuştur.⁸¹ Müste'menin zimmîye şahitliği ise kabul edilmemektedir. Bunun sebebi olarak zimmîlerin İslâm ülkelerinde yaşayıp vatandaş olduklarından müste'menlerden daha üstün bir konumda kabul edilmeleri gösterilmektedir.

2.2.4.2.2 Akıllı (Âkıl) Olmak

Akıl, şahitliğin hem tahammülü hem de edâsı aşamasında şarttır. Dolayısıyla şahidin, şahitliğini edâ ederken de temyiz çağına girmiş olması ve akıl sağlığının yerinde olması gerekir. Bu nedenle gayrimümeYYiz küçüklerin ve akıl hastalarının edâ aşamasında şahitlik yapmaları geçerli değildir.

2.2.4.2.3 Ergenlik Çağına (Bulûğ) Girmiş Olmak

⁷⁷ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 9/186-187.

⁷⁸ Kâsânî, *Bedâiu's-sanâi*, 6/280-281; Kemâlüddîn Muhammed b. Abdilvâhid b. Abdilhamîd es-Sivâsî el-İskenderî İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-kadîr* (Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1489/1970), 6/487.

⁷⁹ İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-kadîr*, 6/4890.

⁸⁰ İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-kadîr*, 6/4890.

⁸¹ Kâsânî, *Bedâiu's-sanâi*, 6/481.

Bulûğ (البلوغ) kelimesi sözlükte “ulaşmak, yaklaşmak, nihai maksada varmak” gibi anlamlara gelen (بلغ) fiilinden türemiş bir mastardır.⁸² Terim olarak ise “Kişinin çocukluk devresinden çıkıp fiilen veya hükmen cinsî ergenlik kazanması”⁸³ anlamına gelmektedir. “Ergenlik çağı” olarak adlandırılan bulûğ evresi ise insan hayatının oldukça önemli bir dönemidir.⁸⁴

Mecelle’de “Sinn-i bulûğun mebde’i, erkekte tâm on iki, kızda tâm dokuz ve müntehâsı, ikisinde dahi tâm on beş yaştır.”⁸⁵ ifadesinden anlaşıldığına göre bulûğ evresinin başlangıcının yani alt sınırının erkeklerde on iki, kızlarda ise dokuz yaş olduğu görülmektedir. Bu yaş sınırlarına ulaşmamış çocuklar, bâliğ olduklarını söyleseler dahi kabul edilmemektedir. Diğer bir ifadeyle asgari yaşı dolduran çocukların bâliğ olduğuna hukuki anlamda imkân tanınmaktadır. Nitekim Mecelle’de “Mebde’-i sinn-i bulûğa varmayan bir çocuk “Bâliğim.” deyü da‘vâ eylese kabûl olunmaz.”⁸⁶ ifadesi yer almaktadır. Bulûğun azami sınırı noktasında ihtilâf bulunmaktadır. Abdullah b. Abbas ve Ebû Hanîfe’ye (ö. 150/767) göre azami yaş sınırı erkeklerde on sekiz, kızlarda ise on yedi yaştır. Ancak tercih edilen görüş cumhurun görüşüdür ki o da hem erkeklerde hem kızlarda on beş yaş olarak belirlenmiştir.⁸⁷ Mecelle’de yer alan “Hadd-i bulûğ, ihtilâm ve ihbâl ya’nî gebe eylemek ve hayız ve habil ya’nî gebe olmak ile sâbit olur.”⁸⁸ ifadesinden yola çıkılarak fiilî olarak bulûğ çağına ulaşmaları ise erkeklerde ihtilâm olma veya hamile bırakma; kızlarda ise hayız görme veya hamile kalma ile sabit olmaktadır.⁸⁹

İslâm hukukunda bir kimsenin mükellef oluşu, bulûğ ile başlamaktadır. Çünkü Şâri‘, bir kimseyi sorumlu tutmayı bâliğ oluşuna bağlamıştır.⁹⁰ Bu yüzden bulûğ çağına gelmemiş çocuklar, şahitlik etmekle sorumlu tutulmamaktadır.⁹¹

Bulûğ, şahitliğin edâsı aşamasında şahidin bizzat kendisinde bulunması gereken şartlardan biridir.⁹² Bulûğun edâü’s-şehâde şartlarından biri olduğu

⁸² İbn Manzûr, *Lisânü’l-Arab*, “blğ”, 8/419.

⁸³ Ali Bardakoğlu, “Bulûğ”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1992), 6/413.

⁸⁴ Kâsânî, *Bedâiu’s-sanâi*, 7/172; Karaman, *Mukayeseli İslâm Hukuku*, 1/186.

⁸⁵ Mecelle (md. 986/1). bk. Şen, *Sistematik Mecelle*, 360.

⁸⁶ Mecelle (md. 988). bk. Şen, *Sistematik Mecelle*, 360.

⁸⁷ Karaman, *Mukayeseli İslâm Hukuku*, 1/186.

⁸⁸ Mecelle (md. 985/1). bk. Şen, *Sistematik Mecelle*, 360.

⁸⁹ Kâsânî, *Bedâiu’s-sanâi*, 7/171; Karaman, *Mukayeseli İslâm Hukuku*, 1/187.

⁹⁰ Serahsî, *el-Mebsût*, 16/113.

⁹¹ Kâsânî, *Bedâiu’s-sanâi*, 6/113.

⁹² Ali Haydar Efendi, *Dürerü’l-hükkâm*, 4/2982.

noktasında icmâ vardır.⁹³ Fakat fukaha bazı hususlarda çocukların şahitliklerinin kabul edilip edilmemesi noktasında ihtilâf etmiştir. Ebû Hanîfe ve İmam Şâfiî (ö. 204/820) çocukların şahitliklerini mutlak mânada kabul etmemektedir.⁹⁴

2.2.4.2.4 Görme Yetisine (Basar) Sahip Olmak

Basar (البصر) sözlükte “gözün görmesi, görme duyusu, bilmek”⁹⁵ gibi anlamlara gelmektedir. Tahammülü’ş-şehâde şartlarından biri olan “görme yetisine sahip olma” şartı edâü’ş-şehâdenin de şartlarından biridir.

Ebû Hanîfe ve Muhammed b. Hasan eş-Şeybânî’ye (ö. 189/805) göre şahidin edâü’ş-şehâde aşamasında gözlerinin görmesi şarttır.⁹⁶ Mecelle’de a‘mânın şahitliği ile ilgili “Dilsizin ve a‘mânın şehâdetleri makbûl değildir.”⁹⁷ hükmü yer almaktadır. Bu hükme göre a‘mânın şahitliği kabul edilmez. Olayın gerçekleştiği sırada şahidin a‘mâ olması ile sonradan a‘mâ olması arasında bu açıdan fark yoktur. Çünkü edâü’ş-şehâde aşamasında şahidin, meşhûdün leh ve meşhûdün aleyhi bizzat görüp tanınması ve işaret ederek birbirinden ayırt etmesi gerekir. Fakat a‘mâ, meşhûdün leh ve meşhûdün aleyhi diğerlerinden ayırt edemeyeceği için şahitlik yapamaz. Çünkü bir kimsenin bir olay hakkında doğru bir şekilde bilgi verebilmesi için olayı bizzat görmüş olması gerekir. A‘mâ ise ancak duymak suretiyle ses tonlarından tarafları ayırt edebilir. Ancak bu durumda da şüphe oluşmaktadır.⁹⁸

İmam Şâfiî ve İmam Ebû Yûsuf’a (ö. 182/798) göre ise bir kişi görme yetisine sahipken şahit olduğu bir olay hakkında, daha sonra a‘mâ olsa şahitliği kabul edilir.⁹⁹

Hanbelî ve Mâlikî mezheplerine göre ise bir kimseyi sesine dayanarak ayırt edip kesin olarak tanıyabilen a‘mânın şahitliği geçerli kabul edilir.¹⁰⁰

2.2.4.2.5 Konuşabilir Olmak (Nutuk)

⁹³ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 9/166; Ebû’l-Hasen Alâüddîn Alî b. Halîl et-Trablusî, *Mu’inü’l-hükkâm*, (Beyrut: Dârü’l-Fikr, 1431), 69; Ebû’l-Vefâ (Ebû İshâk) Burhânüddîn İbrâhîm b. Alî b. Muhammed el-Ceyyânî el-Medenî İbn Ferhûn, *Tebşîratü’l-hükkâm fî usûli’l-akziye ve menâhici’l-ahkâm*, nşr. Tâhâ Abdürraûf Sa’d (Kahire: Mektebetü’l-Külliyâtî’l-Ezheriyye, 1406/1986), 1/259; Şîrbînî, *Muğni’l-muhtâc*, 4/427.

⁹⁴ Kâsânî, *Bedâiu’s-sanâi*, 6/267; Trablusî, *Mu’inü’l-hükkâm*, 69; Şîrbînî, *Muğni’l-muhtâc*, 4/427.

⁹⁵ Mütercim Âsım Efendi, *el-Okyanûsü’l-basît*, 2/1760.

⁹⁶ Kâsânî, *Bedâiu’s-sanâi*, 6/268; İbnü’l-Hümâm, *Fethu’l-kadîr*, 6/473.

⁹⁷ Mecelle (md. 986/1). bk. Şen, *Sistemâtik Mecelle*, 360.

⁹⁸ Serahsî, *el-Mebsût*, 16/129; Mevsîlî, *el-İhtiyâr*, 2/410; İbnü’l-Hümâm, *Fethu’l-kadîr*, 6/474; Ali Haydar Efendi, *Dürerü’l-hükkâm*, 4/3000.

⁹⁹ Serahsî, *el-Mebsût*, 16/129; Kâsânî, *Bedâiu’s-sanâi*, 6/268.

¹⁰⁰ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 9/191.

Şahidin, şahit olduğu şeyi mahkemede hâkimin huzurunda konuşarak anlatması istenir. Bu bakımdan Hanefî, Şâfiî ve Hanbelî mezheplerine göre dilsizin şahitliği geçerli değildir.¹⁰¹ Mâlikî mezhebinde ise dilsiz, anlatmak istediği şeyi işaretlerle ifade edebiliyorsa şahitliği geçerlidir.¹⁰²

Hanefilere göre dilsizin şahitliğinin geçerli olmayışının sebebi, şahitlik lafzının edâü's-şehâde şartlarından biri olması sebebiyledir.¹⁰³ Bu sebeple bu şartı yerine getiremeyeceğinden ötürü dilsizin şahitliği kabul edilmemektedir. Mecelle'de "Dilsizin ve a'mânın şehâdetleri makbûl değildir."¹⁰⁴ ibaresi de bu durumu desteklemektedir. Mecelle'nin "Dilsizin işâret-i ma'hûdesi, lisân ile beyân gibidir."¹⁰⁵ ifadesinden anlaşıldığına göre eğer standart bir işaret dili varsa dilsizin bilinen işaretleri, konuşarak yapılmış açıklamalar olarak kabul edilir.

Şâfiî mezhebinde ise anlatmak istediği şey işaret yoluyla anlaşılabilir. Dilsizin şahitliği kabul edilmemektedir.¹⁰⁶ Hanbelî mezhebinde de işaret yoluyla şahitlik yeterli görülmediğinden dilsizin şahitliği kabul edilmemektedir.¹⁰⁷ Mâlikî mezhebinde ise dilsizin işaretlerle şahitlik yapabileceği kabul edilmektedir. Çünkü aslolan şahidin hâkimi bilgilendirmesidir. Bu da işaret yoluyla gerçekleşebilir.¹⁰⁸

2.2.4.2.6 Özgür Olmak (Hürriyet)

Şahitliğin edâ aşamasındaki şartlarından biri de şahidin hür olmasıdır. Bu yüzden Hanefî, Mâlikî ve Şâfiî mezheplerine göre kölelerin şahitliği kabul edilmemektedir.¹⁰⁹ Hanbelî mezhebi ise şahidin hür olmasını şart koşmamış, kısas ve hadler dışında kölenin şahitliğini kabul etmiştir.¹¹⁰

Kölenin şahitliğini kabul etmeyen mezhepler, şahitlikte velâyet mânası bulunduğunu, kölenin de velâyet altında bulunduğundan şahitliğinin kabul edilmediğini gerekçe göstermişlerdir.¹¹¹ Ayrıca köle, hukuki anlamda da âciz

¹⁰¹ Kâsânî, *Bedâiu's-sanâi*, 6/168; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 9/192; Trablusî, *Muînü'l-hükkâm*, 69; Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc*, 4/427.

¹⁰² İbn Ferhûn, *Tebsiratü'l-hükkâm*, 2/85-86.

¹⁰³ Kâsânî, *Bedâiu's-sanâi*, 6/268.

¹⁰⁴ Mecelle (md. 1686/1). bk. Şen, *Sistematik Mecelle*, 514.

¹⁰⁵ Mecelle (md. 70). bk. Şen, *Sistematik Mecelle*, 196.

¹⁰⁶ Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc*, 4/427.

¹⁰⁷ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 9/192.

¹⁰⁸ İbn Ferhûn, *Tebsiratü'l-hükkâm*, 2/85-86.

¹⁰⁹ İbn Ferhûn, *Tebsiratü'l-hükkâm*, 1/259; İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-kadîr*, 6/474; Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc*, 4/427.

¹¹⁰ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 9/196-198.

¹¹¹ Kâsânî, *Bedâiu's-sanâi*, 6/266; İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-kadîr*, 6/474-475; Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc*, 4/427.

olarak bilinmektedir.¹¹² Nitekim köle, kendi üzerinde dahi söz hakkına sahip olmamakla birlikte başkası hakkında da velâyet hakkı bulunmamaktadır. Bundan dolayı şahitlik için çağrıldığında şahitliği kabul edilmemektedir.¹¹³ Ancak köleler, hürriyetlerine kavuşmadan önce tahammül ettikleri şahitliklerini hürriyetlerine kavuştuktan sonra edâ edebilirler ve bu durumda şahitlikleri geçerli kabul edilmektedir.¹¹⁴

Şahidin hür olmasını şart koşmayan Hanbelî mezhebine göre sadece had ve kısas dâvalarında kölenin şahitliği kabul edilmemektedir. Bunun sebebi, mezhep içinde had ve kısas dâvalarında kölenin şahitliğinin geçerli olup olmadığı noktasında ihtilâf bulunmasıdır. İhtilafın varlığı ve şüphenin de hadleri düşürmesi gerekçesiyle had ve kısas dâvalarında kölenin şahitliği kabul edilmez.¹¹⁵

Hanbelî mezhebi içerisinde bütün dâvalarda kölenin şahitliğini kabul eden hukukçular da bulunmaktadır. İbn Kayyim el-Cevziyye (ö. 751/1350) bu görüşü savunmaktadır. İbn Kayyim, kölenin şahitliğinin kabul edilmesini kitap, sünnet, sahâbî kavli ve sarih kıyasa dayandırmaktadır.¹¹⁶

2.2.4.2.7 Adalet Sahibi (Âdil) Olmak

Adalet (العدالة) kelimesi, “eşit muamele etmek, doğru dürüst olmak, düzenli ve dengeli davranmak”¹¹⁷ gibi anlamlara gelen mastardır. Adl (العدل) ise “doğru olmak, doğru davranmak, adaletle hükmetmek; eşitlemek”¹¹⁸ gibi anlamlara gelen mastardır.

Şahidin adalet sahibi olması, fıkıh âlimlerinin ittifak ettiği bir şarttır.¹¹⁹ Çünkü Şâri‘ tarafından belirlendiği için bu şartta ihtilâf bulunmamaktadır.¹²⁰ Nitekim Kur’an’da “... İçinizden adalet sahibi iki kişiyi şahit tutun...”¹²¹ âyetinin

¹¹² Trablusî, *Muînü'l-hükkâm*, 69.

¹¹³ Kâsânî, *Bedâiu's-sanâi* ' , 6/267; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 12/29.

¹¹⁴ Kâsânî, *Bedâiu's-sanâi* ' , 6/266; Mevsilî, *el-İhtiyâr*, 2/410; Trablusî, *Muînü'l-hükkâm*, 69.

¹¹⁵ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 9/196-198.

¹¹⁶ Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ebî Bekr b. Eyyûb ez-Züraî ed-Dımaşkî el-Hanbelî İbn Kayyim el-Cevziyye, *et-Turuku'l-hükmiyye fi's-siyâseti's-şer'iyye*, nşr. Muhammed Hâmid el-Fıkî (Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1372/1953), 165-170.

¹¹⁷ Mütercim Âsım Efendi, *el-Okyânüsü'l-basît*, 5/4629.

¹¹⁸ Ebû'l-Kâsım Hüseyin b. Muhammed b. el-Mufaddal er-Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât fî garîbi'l-Kur'ân*, nşr. Safvân Ahmed Dâvûdî (Dımaşk: Dârü'l-Kalem, 1412/1992), “adl”, 551.

¹¹⁹ Serahsî, *el-Mebsût*, 16/113; Kâsânî, *Bedâiu's-sanâi* ' , 6/280.

¹²⁰ Şahitlerin “mutlak adâlet” vasfına sahip olmalarının gerekliliği, Kur'an, sünnet ve icmâ ile sabit bir hükümdür. Fakat müteahhir fıkıh bilginleri, fesâdü'z-zamân nedeniyle “nisbî adâlet” vasfının da yeterli olacağını belirtmişlerdir. bk. Mehmet Erdoğan, *İslâm Hukukunda Ahkâmın Değişmesi* (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 1990), 186-187.

¹²¹ et-Talâk 65/2.

hükmü gereği İslâm hukukçuları şahidin âdil olması gerektiği noktasında ittifak etmiştir. Yine başka bir âyette ise “... kendi içinizden iki adaletli şahit...”¹²² şeklinde buyrularak şahidin adalet sahibi olması gerektiğine dikkat çekilmiştir. Başka bir âyette “... razı olduğunuz şahitlerden...”¹²³ nitelendirmesinde fukaha, razı olunan şahitlerden kastın adalet sahibi kimseler olduğunu kabul etmiştir.¹²⁴

“Ey iman edenler! Eğer fâsıkın biri size bir haber getirirse onun doğruluğunu araştırın...”¹²⁵ âyetinden hareketle âlimler fâsıkın şahitliğini kabul etmezler.¹²⁶ Sözlükte “doğru yoldan sapmak, Allah Teâlâ’nın emrini terk etmekle, isyan edip hak yolundan ayrılmak ya da zina ve günah işlemek, taze hurma kabuğunu yarıp dışarı çıkmak” gibi anlamlara gelen fisk veya füsûk kökünden türemiş ism-i fâil sıfattır.¹²⁷ Istılahta ise “kişinin büyük günahları işlemesi, küçük günahları işlemekte ısrar etmesi veya farzları terk etmesi, haramları işlemesi, kötü davranışlarının iyi davranışlarından çok olması”¹²⁸ gibi anlamlarda kullanılmaktadır.

Şahidin âdil olmasıyla ilgili olarak Mecelle’de “Şâhidin âdil olması şarttır.”¹²⁹ ve “Âdil, hasenâtı seyyiâtına gâlib olan kimsedir.”¹³⁰ şeklindeki hükümler muvâcehesinde şahidin âdil olmasının şart olduğu söylendikten sonra adalet vasfına sahip olan bir kimsenin iyi özelliklerinin kötü özelliklerinden fazla olmasına dikkat çekilmiştir. Yine aynı şekilde Mecelle, “Binâen aleyh rakkâs ve maskara gibi nâmûs ve mürûeti muhil hâl ve hareketleri i’tiyâd eden eşhâsın ve kizb ile ma’rûf olan kesânın şehâdetleri makbûl olmaz.”¹³¹ şeklinde yer alan hükümle şahitlik yapacak kimselerin ahlâki değerlere uygun bir hayat sürmesini zorunlu kılmaktadır. Dolayısıyla toplumda ahlâki açıdan sorunlu ve yalan söylemekle tanınmış kimselerin şahitlikleri reddedilir. Buradan anladığımız maksat ise toplum içerisinde kötü bir şekilde anılan kimselerde bulunan kusurların adalet vasfının zedelenmesinden ötürü olduğu yönündedir. Bu tür kimselerin doğruyu söyleme noktasında güvenilir olmayacağı kanaatindeyiz.

¹²² el-Mâide 5/106.

¹²³ el-Bakara 2/282.

¹²⁴ Ebû Bekr Ahmed b. Ali er-Râzî el-Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur’ân*, nşr. Muhammed Sâdık el-Kamhâvî (Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1405), 2/233.

¹²⁵ el-Hucurât 49/6.

¹²⁶ Ali Haydar Efendi, *Dürrü'l-hükkâm*, 4/2983.

¹²⁷ Mütercim Âsım Efendi, *el-Okyânüsü'l-basît*, 5/4139; Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât*, “fsk”, 636.

¹²⁸ Kâsânî, *Bedâiu's-sanâi*, 6/268.

¹²⁹ Mecelle (md. 1705/1). bk. Şen, *Sistematik Mecelle*, 518.

¹³⁰ Mecelle (md. 1705/2). bk. Şen, *Sistematik Mecelle*, 518.

¹³¹ Mecelle (md. 1705/3). bk. Şen, *Sistematik Mecelle*, 518.

İslâm hukukçuları adalet vasfını kişinin Allah'ın (c.c.) emirlerine uyup yasaklarından kaçınmasına göre belirlemişlerdir. Büyük günahlardan kaçınan ve farz olan vazifeleri yerine getiren bir kimsenin âdil olduğu fakat bunlara riayet etmeyen kimselerin ise adalet sıfatından yoksun olduğu belirtilmiştir. Kazanç hususunda da haramı helali gözetmeyen kimsenin de âdil olmadığı belirtilmiştir.¹³²

Bir kişi, haram olduğuna inandığı şeylerden uzak durmuyor ve dinen yasaklanmış davranışlardan kaçınmıyorsa şahitlik hususunda fâsık bir kimse olarak bilinmektedir.¹³³ Nitekim faiz yediği bilinen, içki içmeyi alışkanlık hâline getiren, büyük günah işleyen ve yetimin malını haksız bir şekilde yiyen kimselerin şahitliklerinin geçersiz sayılacağı belirtilmiştir.¹³⁴ Hanbelî mezhebi ise bunlara ek olarak anne babaya itaatsizlik eden, akraba ilişkilerini kesen ya da zekât yükümlülüğünü yerine getirmeyen kimselerin de şahitliğinin geçersiz sayılacağı kanaatindedir.¹³⁵

Şahidin adalet vasfının araştırılması anlamında bir fıkıh terimi olan tezkiye ise sözlükte “temizlemek, arıtmak, temize çıkarmak” gibi anlamlara gelmektedir.¹³⁶

Bir olay hakkında şahitlik eden kimselerin şahitliğe ehil olduklarını başkalarına gizli ya da açık bir şekilde sorarak tespit etme işlemine “tezkiye-i şühûd” denilmektedir. Tezkiye eden kimseye “müzekkî / muaddil” tezkiye edilen kimseye ise “müzekkâ” denilmektedir.¹³⁷ Şahitlerin bir olay hakkında şahitliğe ehil ve âdil kimseler olduklarına dair karar verilmesine “ta‘dîl-i şühûd”, şahitlerin adaletten yoksun olduğuna ve şahitliğe ehil olmadıklarına dair tespiti ise “cerh-i şühûd” denilmektedir.¹³⁸

İslâm hukukunda tezkiye, gizli ve açık olmak üzere iki şekilde yapılmaktadır.¹³⁹ Mecelle’de “Alenen tezkiye bu vecihle icrâ olunur ki müzekkîler huzûr-ı hâkime celb ile müterâfi‘ân hâzır oldukları hâlde şâhidler tezkiye olunur veyâhûd müterâfi‘ân beraber oldukları hâlde şâhidler tezkiye nâibine terfikan müzekkîlerin yanlarına gönderilerek mahallerinde alenen tezkiye olunurlar.”¹⁴⁰

¹³² Serahsî, *el-Mebsût*, 16/121; Kâsânî, *Bedâiu’s-sanâi*, 6/268.

¹³³ Serahsî, *el-Mebsût*, 16/121.

¹³⁴ Serahsî, *el-Mebsût*, 16/131; İbnü’l-Hümâm, *Fethu’l-kadîr*, 7/407.

¹³⁵ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 9/168.

¹³⁶ İbn Manzûr, *Lisânü’l-Arab*, “zky”, 14/358. Ayrıca bk. Tuncay Başoğlu, “Tezkiye”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2012), 41/77.

¹³⁷ Bilmen, *Kâmus*, 7/119.

¹³⁸ Bilmen, *Kâmus*, 7/119-120.

¹³⁹ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 9/67; İbn Ferhûn, *Tebsiratü’l-hükkâm*, 1/310; Trablusî, *Mu‘înü’l-hükkâm*, 85.

¹⁴⁰ Mecelle (md. 1720/1-a, b). bk. Şen, *Sistematik Mecelle*, 523.

hükümü muvâcehesinde, müzekkîler mahkemeye çağrılır ve hâkimin huzurunda şahitlerin güvenilirliği sorgulanır ya da müzekkîler ve şahitlerin aynı yerde bulundukları sırada şahitler, güvenilirliklerini araştırmakla görevli olan memurun yanına gönderilir. Bu işlem şahitlerin bulunduğu yerde açık bir şekilde yapılır. Yapılan bu işleme “açık tezkiye” denir. İslâm hukukçuları açık tezkiye yapılırken şahit sayısının en az iki olması gerektiği noktasında ittifak etmişlerdir.¹⁴¹

Hâkimin, şahidin güvenilirliğini değerlendirmek için ya kendisinin ya da tamamen güvendiği bir kişi arayıcılığıyla gizlice araştırma yapmasına ve bu süreçte gerekli incelemeleri gerçekleştirmesi işlemine “gizli tezkiye” denir.¹⁴²

Gizli tezkiye ile ilgili Mecelle’de bazı hükümler yer almaktadır. “Sırren tezkiye, ıstılâh-ı fukahâda «mestûre» ta’bîr olunur varaka ile icrâ olunur.”¹⁴³ Bu ifadeden hareketle gizli tezkiyenin fıkıh ıstılahında mestûre adı verilen yazılı bir belge arayıcılığıyla gerçekleştirildiği anlaşılmaktadır. “Şöyle ki hâkim ol varakaya müdde’î ve müdde’â aleyhin isimlerini ve müdde’â bih ile şühûdun isim ve şöhret ve san’atlarını ve eşkâl ve mahallerini ve baba ve dedelerinin isimlerini ve ma’rûf iseler yalnız isim ve şöhretlerini tahrîr ve’l-hâsıl şâhidleri sâirinden temyiz edecek vecihle ta’rîf ve beyân ve bir zarf derûnuna vaz’ ile üzerini mühürledikten sonra müzekkî intihâb olunan kimesnelere irsâl eder.”¹⁴⁴ şeklinde yer alan hükümden hareketle hâkim, dâva için yazılı bir belge hazırlayarak bu belgeye dâvacı ve dâvalının isimlerini, dâva konusunu, şahitlerin isimlerini, şöhretlerini, mesleklerini, fiziksel özelliklerini, yaşadıkları yerleri ve baba-dedelerinin isimlerini detaylı bir şekilde yazar. Eğer şahitler tanınmış kimselerse yalnızca isim ve şöhretleriyle yetinir. Hâkim, şahitleri diğerlerinden ayırt edilecek şekilde açıkça tarif ettikten sonra bu belgeyi bir zarfa koyar, mühürler ve inceleme için seçilen müzekkîlere gönderir. “Müzekkîler dahi mestûreyi feth ve kırâat edip içinde isimleri muharrer olan şâhidler âdil iseler isimleri tahtına “Âdil ve makbûlü’ş-şehâde.” deyü tahrîr ve âdil değiller ise “Âdil değiller.” deyü tahrîr ve imzâ eyleyerek mestûreyi getiren adamı ve âhar kimesneyi mazmûnuna vâkıf etmeksizin zarf üzerini mühürleyip hâkime i’âde eder.”¹⁴⁵ şeklindeki Mecelle kaidesinden anlaşıldığına göre müzekkîler, kendilerine ulaştırılan zarfı açıp içindeki yazıyı okur ve isimleri

¹⁴¹ Trablusî, *Muînü’l-hükkâm*, 876.

¹⁴² Başoğlu, “Tezkiye”, 41/77.

¹⁴³ Mecelle (md. 1718/1). bk. Şen, *Sistematik Mecelle*, 522.

¹⁴⁴ Mecelle (md. 1718/2). bk. Şen, *Sistematik Mecelle*, 522.

¹⁴⁵ Mecelle (md. 1718/3). bk. Şen, *Sistematik Mecelle*, 522.

belirtilen şahitlerin âdil olup olmadığını değerlendirir. Eğer şahitler âdilse isimlerinin altına “Âdil ve makbûlü’ş-şehâde.” yazar; âdil değillerse “Âdil değiller.” notunu düşer ve belgeyi imzalarlar. Müzekkîler daha sonra zarftaki bilgilerin içeriğini kimseye açıklamadan zarfı yeniden mühürler ve hâkime geri teslim ederler.

“Mestûrede müzekkîler tarafından şâhidler hakkında “Âdil ve makbûlü’ş-şehâde.” deyü yazılmayıp da “Âdil değiller.” yâhûd “Hâllerini bilmeyiz.” veya “Mechûlü’l-ahvâl.” veyâhûd “Allâh bilir.” gibi sarâhaten yâhûd delâleten cerhi ifâde eder bir söz yazılmış olur veyâhûd hiçbir şey yazılmaksızın mestûre, mahtûmen hâkime i’âde olunur ise hâkim ol şâhidlerin şehâdetini kabûl etmez.”¹⁴⁶ hükmünde ise eğer müzekkîler, mestûrede şahitler için “Âdil ve makbûlü’ş-şehâde.” yazmaz da bunun yerine “Âdil değiller.”, “Hâllerini bilmeyiz.”, “Mechûlü’l-ahvâl.” veya “Allâh bilir.” gibi açıkça ya da dolaylı olarak şahitlerin güvenilirliğini zedeleyen bir ifade kullanırsa ya da hiçbir şey yazmadan mestûreyi mühürlü bir şekilde hâkime geri gönderirse hâkim bu şahitlerin şahitliğini kabul etmez.

Mecelle’de devamla “Bu sûrette hâkim tarafından müdde’îye “Senin şâhidlerin cerh olundu.” denilmeyip ancak “Başka şâhidlerin var ise getir.” denilir.”¹⁴⁷ şeklinde ifade edilen hükümde hâkim, müdde’îye şahitlerin cerh edildiğini söylemez ve varsa başka şahitlerin getirilmesini ister.

“Ve eğer mestûrede “Âdil ve makbûlü’ş-şehâdedirler.” deyü yazılmış ise mertebe-i sâniyede olarak alenen tezkiyeye ibtidâr olunur.”¹⁴⁸ denilerek eğer mestûrede şahitler için “Âdil ve makbûlü’ş-şehâdedirler.” yazılmışsa bir sonraki aşamada şahitlerin açık tezkiyesine geçilir.

Ebû Hanîfe, şahitlerin tezkiyesinin gizli yapılması gerektiği görüşündedir. İmam Muhammed ise açık tezkiyenin fitneye yol açabileceğini ifade etmiştir.¹⁴⁹ Ebû Hanîfe’ye göre bir dâvalı şahitleri kötülemedikçe şahitlerin âdil oldukları kabul edilir ve durumları ayrıca sorgulanmaz. Ancak had ve kısas gibi ağır cezalar gerektiren dâvalarda şahitlerin tezkiyesi mutlaka yapılır.¹⁵⁰ İmâmeyn’e göre ise

¹⁴⁶ Mecelle (md. 1719/1). bk. Şen, *Sistematik Mecelle*, 522-523.

¹⁴⁷ Mecelle (md. 1719/2). bk. Şen, *Sistematik Mecelle*, 523.

¹⁴⁸ Mecelle (md. 1719/3). bk. Şen, *Sistematik Mecelle*, 523.

¹⁴⁹ İbnü’l-Hümâm, *Fethu’l-kadîr*, 7/381.

¹⁵⁰ İbnü’l-Hümâm, *Fethu’l-kadîr*, 7/377.

dâvalı şahitleri kötölemese bile şahitlerin tezkiye edilmesi gerekir.¹⁵¹ Ebû Hanîfe ve İmâmeyn arasındaki şahitlerin tezkiyesine dair görüş ayrılığı, delil veya hüccet kaynaklı olmayıp dönemin koşullarının değişmesiyle ilgilidir. Çünkü ilerleyen zamanlarda yalanın yaygınlaşması tezkiyenin önemini arttırmıştır.¹⁵²

2.2.4.2.8 Mürüvvet Sahibi Olmak

Mürüvvet (mürûet) kelimesi sözlükte “adamlık, insanlık ve mertlik” gibi anlamlara gelmektedir. Mürüvvet, kişinin kendisinden beklenen güzel işleri ve erdemli davranışları yerine getirmesi demektir.¹⁵³

Fıkıh terimi olarak mürüvvet kelimesi “insanlık, erdem, hayâ, kişilik; insanlık onuruna uygun düşmeyecek şeyleri terk etme, aklın ve dinin hoş gördüğü işleri yapma melekesi”¹⁵⁴ olarak tanımlanmıştır. Mürüvvet, insan onuruna yaraşır edep kurallarından ibarettir ki bu kurallara riayet edilmesi insanı güzel ahlâka ve güzel davranışlara sevk eder.¹⁵⁵

Mürüvvet sahibi olmanın adalet şartı içerisinde mi yahut ondan ayrı bir şart olarak mı telakki edildiği noktasında görüş birliği bulunmamaktadır. Hanefî ve Hanbelî mezhepleri şahidin mürüvvet sahibi olmasını adalet şartı içerisinde kabul etmişlerdir.¹⁵⁶ Mâlikîlerin bir kısmı ve Şâfiî mezhebi ise mürüvvet sahibi olmayı ayrı bir şart olarak kabul etmişlerdir.¹⁵⁷

Şahitlikte mürüvvet sahibi olmak, kişinin toplum tarafından kabul gören iyi karakter özelliklerine sahip olması demektir. Bu özellik kişinin güvenilir ve saygın biri olması gerektiğini ifade eder. İslâm hukukunda bir şahidin sözünün geçerli olabilmesi için sadece doğruyu söylemesi yeterli görülmemiş, aynı zamanda toplum içinde güvenilir, ahlâken düzgün, dürüst ve âdil biri olarak tanınması da gerekli görülmüştür. Bu nedenle mürüvvet sahibi olmak, şahidin kötü alışkanlıklardan, ahlâka aykırı davranışlardan ve toplum tarafından hoş karşılanmayan tutumlardan uzak durmasını da kapsar.

Klasik fıkıh kaynaklarında mürüvete aykırı pek çok davranıştan bahsedilmektedir. Söz gelimi kadınsı davranışlarda bulunan erkeklerin, kuş

¹⁵¹ İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-kadîr*, 7/378; Kâsânî, *Bedâiu's-sanâi*, 6/270; Bilmen, *Kâmus*, 8/152.

¹⁵² Kâsânî, *Bedâiu's-sanâi*, 6/270; İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-kadîr*, 7/378.

¹⁵³ Mütercim Asım Efendi, *el-Okÿânüsü'l-basît*, 1/232.

¹⁵⁴ Bilmen, *Kâmus*, 8/121; Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, 426.

¹⁵⁵ Bilmen, *Kâmus*, 8/121.

¹⁵⁶ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 9/170.

¹⁵⁷ İbn Ferhûn, *Tebîratü'l-hükkâm*, 1/259; Şirbînî, *Muğnî'l-muhtâc*, 4/427.

uçurarak onlarla eğlence amaçlı oynayanların, hamamda peştamalsız yıkananların, yolda herhangi bir yere abdest bozan hafifmeşrep kimselerin, eğlence amaçlı sürekli içki içenlerin, satranç oyunuyla kumar oynayanların ve sokakta yürürken herkesin gözü önünde bir şeyler yiyip içenlerin şahitlikleri kabul edilmemektedir.¹⁵⁸

2.2.4.2.9 Töhmetsin Bulunmaması

Töhmetsin kelimesi sözlükte “kalbe istenilen şeyin dışında bir düşüncesin gelmesi veya şüpheli bir durumda zayıf olan tarafı seçmek”¹⁵⁹ anlamlarına gelen vehm kökünden türemektedir. Töhmetsin ise sözlükte “zan ve tevehhüm olunan sıfat ve haslete”¹⁶⁰ denir.

Bir fıkıh terimi olarak töhmetsin ise “bir kimse hakkında zanna dayalı olarak hüküm verme, suç isnadında bulunma; zan ve tevehhüm olunan haslet ve sübutu hâlinde ceza ve kınanmayı gerekli kılacak suç”¹⁶¹ gibi anlamlara gelmektedir. Bir kimseyi töhmetsin altında bırakmak anlamına gelen “ithâm” (suçlama) ve bir kimsenin töhmetsin altında olması mânasındaki “ittihâm” (suçlanma) kelimeleri ise töhmetsin kelimesiyle aynı kökten gelmektedir. Töhmetsin altında olan kimseye de “müttehem” (suçlanan) denir.¹⁶²

Muhakeme hukukunda önemli bir yere sahip olan şahitliğin töhmetsin kavramıyla yakından bir ilişkisi vardır. Fakihler, töhmetsin altında olan bir kişinin şahitliğinin geçerli delil sayılmayacağı konusunda ittifak etmişlerdir.¹⁶³ Ancak bazı âlimler töhmetsin farklı derecelerini ayırt ederek meseleyi daha ayrıntılı ele almışlardır.

Mâlikî fakihlerinden gelen bir görüşe göre töhmetsin kuvvetli ise şahitliğin reddedilmesi noktasında dikkate alınacağı, töhmetsin zayıf ise dikkate alınmayacağı konusunda ittifak vardır. Ancak bu görüşe göre töhmetsin kuvvetli veya zayıf olarak nitelendirilmesinin ihtilâfa açık olduğu durumlarda ise şahitliğin kabul edilip edilmeyeceği hususunda farklı görüşler ileri sürüldüğü kaydedilmiştir.¹⁶⁴

¹⁵⁸ Mevsilî, *el-İhtiyâr*, 2/410; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 12/28; Şirbînî, *Muğnî'l-muhtâc*, 4/324; Serahsî, *el-Mebsût*, 16/131.

¹⁵⁹ Mütercim Âsım Efendi, *el-Okyânüsü'l-basît*, 6/5243.

¹⁶⁰ Mütercim Âsım Efendi, *el-Okyânüsü'l-basît*, 6/5243.

¹⁶¹ Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, 583; Fahrettin Atar, “Töhmetsin”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2012), 41/274-275.

¹⁶² Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, 583; Atar, “Töhmetsin”, 41/275.

¹⁶³ Zühaylî, *el-Fıkhu'l-İslâmî*, 6/568, 780.

¹⁶⁴ Ebü'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. İdrîs b. Abdîrrahmân el-Mısrî el-Karâfî, *el-Furûk* (Kahire: Dârü's-Selâm, 1421/2001), 4/70.

Hanefî mezhebine göre şahitliğin geçerli olabilmesi için şahidin âdil olması, kendi lehine bir dâvada şahitlik yapmaması, aleyhine şahitlik yaptığı bir kimseyle aralarında husûmetin ve lehine şahitlik yaptığı kişi ile aralarında herhangi bir menfaat ilişkisinin olmaması gerekir. Örneğin usul ve fûrûun yani kişinin anne, baba ve çocuk gibi üst ve alt soyundan olan akrabalarının ayrıca eşlerin birbiri lehine şahitliği kabul edilmezken diğer akrabaların birbiri lehine şahitlik yapması mümkündür. Bir kimsenin, geçimini sağladığı kişiler veya özel hizmetinde bulunan kişiler (ecîr-i hâs) lehine şahitliği kabul edilmez. Aynı şekilde şirket ortaklığı bulunan kimselerin şirket malına dair birbirleri lehine şahitliği ve kefilin kefâlet konusu meblağın asıl borçlu tarafından ödendiğine dair şahitliği kabul edilmez. Ancak aralarında mali bir bağımlılık bulunmayan ve birbirlerinin mallarında serbestçe tasarrufta bulunacak kadar samimi olmayan dostların birbirleri lehine şahitliği ise kabul edilir.¹⁶⁵

Şâfiî mezhebine göre eşler birbirleri lehine şahitlik yapabilir.¹⁶⁶ Mâlikî mezhebine göre bir şahidin, lehine şahitlik yaptığı kişi ile arasında kan bağı veya evlilik sebebiyle oluşan bir yakınlık bulunmamalıdır. Usul ve fûrûun birbiri lehine şahitlik yapmasının yanı sıra kayınvalide, kayınpeder, üvey anne, üvey baba ve üvey oğul lehine şahitlik yapılması da kabul edilmemektedir.¹⁶⁷

İbn Hazm (ö. 456/1064) ise Nisâ sûresinde geçen “Ey iman edenler! Adaleti titizlikle ayakta tutun. Kendiniz, anne babanız ve akrabanız aleyhine de olsa Allah için şahitlik eden kimselerden olun...”¹⁶⁸ meâlindeki âyetten ve bazı hadislerden hareketle âdil bir şekilde şahitlik yapmanın dinî bir yükümlülük olduğunu savunmuş ve bu nedenle akrabalık, dostluk, işçilik, ortaklık, kefâlet ve vasiyet gibi ilişkilerin şahitliğin geçerliliğine engel oluşturmadığını belirtmiştir.¹⁶⁹

2.2.4.2.10 Kazf Haddiyle Cezalandırılmamış Olmak

Kazf, sözlükte “herhangi bir şeyi atmak”¹⁷⁰ anlamına gelmektedir. Fıkıh ıstılahında ise “bir kimseye hakaret etmek ve aşağılamak amacıyla zina isnadında

¹⁶⁵ Kâsânî, *Bedâiu's-sanâi*, 6/272; Bilmen, *Kāmus*, 8/129-130; Mecelle (md. 1700, 1701). bk. Şen, *Sistematik Mecelle*, 517.

¹⁶⁶ Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc*, 4/434.

¹⁶⁷ Ebû Abdillâh Muhammed b. Sahnûn Abdisselâm b. Saîd et-Tenûhî el-Kayrevânî, *el-Müdevvenetü'l-kübrâ* (Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1415/1994), 4/43.

¹⁶⁸ en-Nisâ 4/135.

¹⁶⁹ Ebû Muhammed Alî b. Ahmed b. Saîd b. Hazm el-Endelüsî el-Kurtubî, *el-Muhallâ* (Beyrut: Dârü'l-Fikr, 1405/1984), 8/507.

¹⁷⁰ Mütercim Âsım Efendi, *el-Okyânüsü'l-basît*, 4/3821.

bulunmak”¹⁷¹ ya da “muhsan olan bir kimseye zina ithamında bulunmak veya nesebini reddetmek”¹⁷² gibi şekillerde tanımlanmaktadır.

İslâm hukukunda birine zina isnadında bulunan kişi “kâzif”, bu isnada maruz kalan kişi “makzûf”, zina isnadı için kullanılan ifadeler ise “makzûfun bih” terimleriyle ifade edilir.¹⁷³

İffetli ve namuslu bir erkek veya kadına zina isnadında bulunan ancak bu iddiasını dört erkek şahitle ispat edemeyen kişi iffete iftira suçu işlemiş sayılır. Karşı tarafın talebi üzerine bu suçun cezası olarak kendisine seksen değnek vurulur. Bu cezaya “hadd-i kazf” denir.¹⁷⁴

Kur’an, sünnet ve icmâ ile kazf suçunun cezası sabit kılınmıştır. Nitekim Kur’an’da “İffetli kadınlara iftira atan, sonra da dört şahit getiremeyen kimselere seksen sopa vurun ve artık onların şahitliklerini asla kabul etmeyin. İşte onlar yoldan çıkanların ta kendileridir. Bundan sonra hâllerini düzeltip tövbe edenler müstesna. Allah çok bağışlayıcıdır, çok esirgeyicidir.”¹⁷⁵ buyrulmuştur. Buradan hareketle Nûr sûresinin 4. âyetinde zina isnadında bulunup da bunu dört şahit ile ispat edemeyenlere seksen değnek vurulması emredilmiştir.

Kazf suçunu işlemiş bir kimsenin tövbe etmesi durumunda şahitliğinin kabul edilip edilmemesi noktasında ihtilâf vardır. Hanefî mezhebine göre birine zina isnadında bulunan kimse tövbe etse bile bir daha şahitliği kabul edilmez.¹⁷⁶ Ancak Şâfiî, Mâlikî ve Hanbelî mezheplerine göre kâzif tövbe eder ve dürüstlüğü açıkça görülürse şahitliği yeniden kabul edilebilir.¹⁷⁷

2.2.4.2.11 Dünyevi Menfaat Amacının Güdülmemesi

İslâm hukukçuları şahitlik yoluyla bir çıkar elde etmeyi amaçlayan ya da kendisine gelebilecek bir zararı önlemek isteyen kişinin şahitliğinin kabul edilmeyeceği noktasında görüş birliği içindelerdir. Eğer hâkim, dâva sırasında

¹⁷¹ İbnü’l-Hümâm, *Fethu’l-kadîr*, 5/89; Bilmen, *Kâmus*, 3/229.

¹⁷² Abdülkâdir Üdeh, *et-Teşrîu’l-cinâiyyü’l-İslâmî mukârenen bi’l-kânûni’l-vaz’î* (Beyrut: Müessesetü’r-Risâle, 1415/1994), 2/455.

¹⁷³ Bilmen, *Kâmus*, 3/229.

¹⁷⁴ Abdülaziz Bayındır, *İslâm Muhâkeme Hukuku (Osmanlı Devri Uygulaması)* (İstanbul: İslâmî İlimler Araştırma Vakfı Yayınları, 1986), 154.

¹⁷⁵ en-Nûr 24/4-5.

¹⁷⁶ Serahsî, *el-Mebsût*, 16/127; Mevslî, *el-İhtiyâr*, 3/147; Trablusî, *Muînü’l-hükkâm*, 69.

¹⁷⁷ İbn Ferhûn, *Tebziratü’l-hükkâm*, 1/263; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 9/199.

şahitlik yapan kişide bu tür bir niyet olduğuna dair ipucu fark ederse o kişinin şahitliğini reddeder.¹⁷⁸

Nitekim Mecelle’de “Şehâdette def’-i mağrem ve cerr-i mağnem ya’nî def’-i mazarrat ve celb-i menfa’at dâ’iyesi olmamak şarttır.”¹⁷⁹ şeklinde yer alan hükümden hareketle şahitlikte bir zararı önleme veya bir menfaat elde etme amacı olmamalıdır.

İslâm hukukundaki genel anlayışa göre usul ve fûrû arasında yapılan lehteki şahitlikler kabul edilmez. Mecelle’de “Binâen aleyh aslın fer’e ve fer’in asla ya’nî âbâ ve ecdâd ve ümmehât ve ceddâtın evlâd ve ahfâdı lehlerine ve evlâd ve ahfâdın âbâ ve ecdâdı ve ümmehât ve ceddâtı lehlerine ve hâkezâ ehad-i zevceynin dîğeri lehine şehâdetleri makbûl olmaz.”¹⁸⁰ kaidesi yer alır. Bu nedenle baba, dede, anne ve nineler için evlat veya torunların yapacağı şahitlik geçerli olmadığı gibi evlat ve torunlar lehine üst soyun şahitliği de geçerli değildir.¹⁸¹ Karı kocanın birbirleri lehine şahitlikleri de geçerli değildir.¹⁸² Aynı şekilde bir kimsenin geçimini sağladığı kişi için, işçinin işvereni lehine ya da ortakların ortaklık malı konusunda birbirleri lehine yapacakları şahitlikler de kabul edilmez.¹⁸³ Bu meselelerle ilgili de Mecelle’de “Kezâlik bir kimsenin infâkıyla ta’ayyüş eden adamının ve ecîr-i hâssının kendi lehine şehâdetleri makbûl olmaz.”¹⁸⁴ ve “Ve kezâlik şerîklerin mâl-i şirkette yekdîğeri lehine şehâdetleri ve kefil bi’l-mâl olan kimsenin asıl tarafından mekfûlün bihin edâ olunduğuna şehâdeti makbûl olmaz.”¹⁸⁵ şeklinde yer alan kaideler bu hükümleri doğrular niteliktedir.

Şahitlik temelde Allah (c.c.) rızası için yapılmalıdır.¹⁸⁶ Ancak şahitlikten kendisine bir menfaat sağlayan kişi bu eylemi Allah için değil kendi çıkarı için gerçekleştirmiş olur.

2.2.4.2.12 Hasım Olmamak

¹⁷⁸ Kâsânî, *Bedâiu’s-sanâi*, 6/272; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 9/187.

¹⁷⁹ Mecelle (md. 1700/1). bk. Şen, *Sistematik Mecelle*, 517.

¹⁸⁰ Mecelle (md. 1700/2). bk. Şen, *Sistematik Mecelle*, 517.

¹⁸¹ Kâsânî, *Bedâiu’s-sanâi*, 6/272; Mecelle (md. 1700/2). bk. Şen, *Sistematik Mecelle*, 517.

¹⁸² Serahsî, *el-Mebsût*, 16/122-123.

¹⁸³ Bayındır, *İslâm Muhâkeme Hukuku*, 156.

¹⁸⁴ Mecelle (md. 1700/4). bk. Şen, *Sistematik Mecelle*, 517.

¹⁸⁵ Mecelle (md. 1700/6). bk. Şen, *Sistematik Mecelle*, 517.

¹⁸⁶ et-Talâk 65/2.

Şahitlik durumunda bir kişi hasım yani karşı tarafla bir düşmanlık içinde olmamalıdır.¹⁸⁷ Düşmanlık, toplumda örfen bilinen bir durumdur.¹⁸⁸ Mecelle’de bu konu “Adâvet-i dünyeviyye, örf ile bilinir.”¹⁸⁹ şeklinde belirtilmektedir. Adâvet sözlükte “düşmanca davranmak, düşmanlık”¹⁹⁰ gibi anlamlara gelmektedir. Aralarında düşmanlık bulunan kişilerin birbirleri aleyhine yaptıkları şahitlik geçersiz sayılır ve bu konuda âlimler arasında ittifak vardır.¹⁹¹ Bununla ilgili ise Mecelle’de “Şâhid ile meşhûdün aleyh beyninde adâvet-i dünyeviyye olmamak şarttır.”¹⁹² kaidesi yer almaktadır. Burada şahit ile aleyhinde şahitlik yapılan kişi arasında dünyevi bir düşmanlık bulunmaması şarttır. Örneğin yaralanan kişinin yaralayan aleyhine, vârislerin katil aleyhine ve hakarete uğrayan kişinin hakaret eden aleyhine yapacağı şahitlik kabul edilmez.¹⁹³ Ancak düşmanlıklarına rağmen bir kişinin diğerinin lehine yapacağı şahitlik kabul edilir.¹⁹⁴

2.2.4.2.13 Bazı Dâvalarda Şahidin Erkek Olması

Mezhepler arasında şahitlerde aranan şartlar zaman zaman farklılık göstermektedir. Genel şartların yanı sıra erkek olmak gibi özel şartlar da aranmıştır. Bununla birlikte bazı durumlarda erkeklerin yanında kadınların da şahitliği kabul edilmiştir. Bu başlıkta ise had ve kısas dâvalarında şahitlerin erkek olmaları kastedilmektedir. Bu sebeple bu konularda kadınların şahitlikleri kabul edilmemektedir.¹⁹⁵

Hanefî, Şâfiî, Mâlikî ve Hanbelî mezheplerine göre had ve kısas dâvalarında yalnızca erkeklerin şahitliğinin geçerli kabul edilmektedir. Onlara göre bu tür dâvalarda kadınların şahitliği kabul edilmez.¹⁹⁶ Ancak Zâhirî mezhebinin önemli isimlerinden İbn Hazm, zina dâvaları da dâhil her türlü dâvada bir erkek şahit yerine iki kadının şahitlik yapabileceğini öne sürmüştür.¹⁹⁷

¹⁸⁷ Ali Haydar Efendi, *Dürerü’l-hükkâm*, 4/2983.

¹⁸⁸ Mecelle (md. 1702/2). bk. Şen, *Sistematik Mecelle*, 517.

¹⁸⁹ Mecelle (md. 1702/2). bk. Şen, *Sistematik Mecelle*, 517.

¹⁹⁰ Mütercim Asım Efendi, *el-Okyânûsü’l-basît* 6/5869.

¹⁹¹ Kâsânî, *Bedâiu’s-sanâi*, 6/272; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 9/187; Şirbinî, *Muğni’l-muhtâc*, 4/435.

¹⁹² Mecelle (md. 1702/1). bk. Şen, *Sistematik Mecelle*, 517.

¹⁹³ Bilmen, *Kâmus*, 8/130.

¹⁹⁴ İbn Ferhûn, *Tebziratü’l-hükkâm*, 1/268; Şirbinî, *Muğni’l-muhtâc*, 4/435.

¹⁹⁵ İbnü’l-Hümâm, *Fethu’l-kadîr*, 7/369; Ali Haydar Efendi, *Dürerü’l-hükkâm*, 4/2983.

¹⁹⁶ Kâsânî, *Bedâiu’s-sanâi*, 6/279; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 9/149; Şirbinî, *Muğni’l-muhtâc*, 4/331.

¹⁹⁷ İbn Hazm, *el-Muhallâ*, 9/396.

Hanefî mezhebine göre had ve kısas dâvaları dışındaki konularda ise iki erkek ya da bir erkek ve iki kadının şahitlikleri kabul edilmektedir.¹⁹⁸ Nitekim Bakara sûresinin 282. âyetinde “... Erkeklerinizden iki de şahit bulundurun. Eğer iki erkek bulunamazsa rıza göstereceğiniz şahitlerden bir erkek ile iki kadın olsun...”¹⁹⁹ şeklinde buyrulmuştur. Bu delilden hareketle Hanefî fakihleri, mal ile ilgili dâvalar dâhil olmak üzere nesep, doğum, nikâh, talâk, sulh, vakıf, vasiyet, vekâlet, hibe vb. dâvalarda iki erkek veya bir erkek ve iki kadının şahitliğini kabul etmiştir.²⁰⁰

Şâfiî, Mâlikî ve Hanbelî mezheplerinde ise ancak mal ile ilgili dâvalarda kadınların şahitliği kabul edilmiştir. Mal ile ilgili olmayan had, kısas ve hukuk dâvalarında ise kadınların şahitlik yapması kabul edilmemektedir.²⁰¹

Erkeklerin bilgi sağlayamayacağı durumlarda ise zarureten yalnızca kadınların şahitliğinin kabul edildiği meseleler vardır.²⁰² Bu gibi durumlarda erkeklerin, kadınlara özel hâlleri görmeleri hem dinî hem de ahlâkî bakımdan uygun değildir. Doğum, bekâret vb. meseleler bu kapsamda değerlendirilmektedir.²⁰³ Dört mezhep de erkeklerin müşahede edemediği kadınlara özel durumlarda yalnızca kadınların şahitlik yapması hususunda ittifak etmişlerdir.²⁰⁴ Ancak kadınların sayısı noktasında mezhepler arasında ihtilâf bulunmaktadır. Hanefî mezhebinde erkeklerin bilemeyeceği durumlarda tek bir kadının şahitlik yapması yeterli görülmüştür.²⁰⁵

2.2.4.2.14 Şahidin Müşahede Ettiği Olayı Koruması

Şahidin şahitlik yapabilmesi için hem olayı bilmesi hem de doğru bir şekilde hatırlayabiliyor olması gerekir.²⁰⁶ Şahidin tahammül etmiş olduğu olayı tahammülü’ş-şehâde aşamasından edâü’ş-şehâde aşamasına kadar doğru bir şekilde muhafaza etmesi şart koşulmuştur.²⁰⁷

¹⁹⁸ Kâsânî, *Bedâiu’s-sanâi*, 6/279; Serahsî, *el-Mebsût*, 16/114.

¹⁹⁹ el-Bakara 2/282.

²⁰⁰ İbnü’l-Hümâm, *Fethu’l-kadîr*, 7/370; Serahsî, *el-Mebsût*, 16/115; Mevsilî, *el-İhtiyâr*, 2/402.

²⁰¹ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 9/149; Şirbînî, *Muğni’l-muhtâc*, 4/441; Sahnûn, *el-Müdevvenetü’l-kübrâ*, 5/160.

²⁰² Serahsî, *el-Mebsût*, 16/136.

²⁰³ Serahsî, *el-Mebsût*, 16/142; İbnü’l-Hümâm, *Fethu’l-kadîr*, 7/372.

²⁰⁴ Mevsilî, *el-İhtiyâr*, 2/402; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 9/157; İbn Kayyim, *et-Turuku’l-hükmiyye*, 79; İbn Ferhûn, *Tebziratü’l-hükkâm*, 1/358; Trablusî, *Muînü’l-hükkâm*, 94; Şirbînî, *Muğni’l-muhtâc*, 4/442.

²⁰⁵ Trablusî, *Muînü’l-hükkâm*, 94.

²⁰⁶ Ali Haydar Efendi, *Dürerü’l-hükkâm*, 4/2983.

²⁰⁷ Kâsânî, *Bedâiu’s-sanâi*, 6/272; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 9/160.

Şahit, tahammül etmiş olduğu olaydan elde ettiği bilgileri, tahammülü'ş-şehâde aşamasından edâü'ş-şehâde aşamasına kadar ya hafızasında saklayarak veya yazıya geçirip belge hâline getirerek muhafaza edebilir. Şahidin tahammülü'ş-şehâde aşamasında elde ettiği bilgilerin belgelere yazılması durumunda şahidin edâü'ş-şehâde aşamasında olayı hatırlamadan bu belgelere dayanarak şahitlik yapmasının hükmü tartışılmıştır.

Ebû Hanîfe'ye göre şahidin edâü'ş-şehâde aşamasında olayı hatırlamaması durumunda bir belgede yazılı olsa dahi şahitliği kabul edilmemektedir.²⁰⁸ İmâmeyn'e göre ise şahit, tahammül ettiği olayı hatırlamadığı takdirde yazılı bir belgeye dayanarak şahitlik yapabilmektedir.²⁰⁹

Mâlikî mezhebi âlimleri de bu konuda farklı görüşler ortaya koymuştur. Bazıları, şahidin yazılı belgelerini bulması durumunda olayı hatırlamasa bile bu kayıtlara dayanarak şahitlik yapabileceğini savunurken bazıları yalnızca hatırladığı kadarıyla şahitlik yapabileceğini belirtmiştir. Diğer bir kısım ise şahidin olayı hiç hatırlamaması ya da eksik hatırlaması hâlinde şahitlik yapmasının mümkün olmadığını dile getirmiştir.²¹⁰

Hanbelî mezhebinde de bu konuda farklı görüşler ortaya çıkmıştır. Ahmed b. Hanbel (ö. 241/855) bir görüşünde şahidin yazısı ve mührü olsa dahi şahitlik ettiği olayı hatırlamadığı takdirde şahitliğinin geçersiz olduğunu savunmuştur. Ahmed b. Hanbel başka bir görüşünde ise yazılı belgelere dayanarak şahitlik yapmanın mümkün olduğunu belirtmiştir. Ayrıca Ahmed b. Hanbel'in şahidin kendi muhafazasında bulunan belgelerle şahitlik yapabileceğini kabul eden bir görüşü de bulunmaktadır.²¹¹

Bu konuda esas alınan, şahitlik yapılacak bilginin kesin ve şüpheden uzak olmasıdır. Bazı âlimler, yazıya dayanarak şahitlik eden kişinin olayı hatırlamaması durumunda şüphe bulunduğunu düşünerek böyle bir şahitliği geçerli saymamışlardır. Çünkü yazılar birbirine benzeyebilir ve yanılma ihtimali vardır. Diğer bir grup âlim ise kendi yazısında herhangi bir şüphe taşımayan şahidin,

²⁰⁸ Kâsânî, *Bedâiu's-sanâi*, 6/272; Mevsilî, *el-İhtiyâr*, 2/408.

²⁰⁹ Kâsânî, *Bedâiu's-sanâi*, 6/272.

²¹⁰ Bâcî, *el-Müntekâ*, 5/199.

²¹¹ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 9/199.

şahitliğini kabul edilmeye değer görmüşlerdir. Onlara göre kişinin yazısına dayanarak şahitlik yapması yine kesin bilgiye dayalı bir şahitlik sayılmaktadır.²¹²

2.2.4.2.15 Hukûk-ı İbâdda Dâvanın Önceden Açılması

Hukûk-ı ibâdda yani kul haklarıyla ilgili özel hukuk dâvalarında dâva açılmadan önce şahitlik yapılmamaktadır.²¹³ Hukûk-ı ibâd ile ilgili konularda şahitlik yapmak için dâvanın açılmış olması şart koşulmuştur.²¹⁴ Ancak hukûkullâh kapsamında yani kamu hukukuyla ilgili dâvalarda şahitlik yapmak için dâvanın önceden açılmış olması şart değildir.²¹⁵

2.2.4.2.16 Şahitliğin Dâvayla Örtüşmesi

Bir dâvada şahitlik yapılabilmesi için şahitliğin dâvanın içeriğiyle uyumlu olması gerekir. Eğer şahitlik, dâvanın esasına veya iddialarına muhalif olursa yani dâvanın sonucuyla çelişen şahitlik yapılırsa bu durumda şahitlik kabul edilmez. Ancak çelişki, giderilebilecek durumdaysa ve buna yönelik bir düzenleme yapılırsa o zaman şahitlik kabul edilebilir. Kısacası dâvada şahitliğin geçerli olabilmesi için şehâdetin dâvaya uygun olması gerekir. Eğer şehâdet dâvayla çelişiyorsa kabul edilmez ancak şahitlikteki uyumsuzluk giderilip dâvayla örtüşme sağlanabilirse şahitlik geçerli kabul edilir.²¹⁶

2.2.4.2.17 Şahitlik Lafzının Kullanılması

İslâm hukukçularının çoğuna göre şahit gerek erkek ve gerek kadın olsun şahitlikte “Şahitlik ederim.” lafzının söylenmesi şarttır.²¹⁷ Zira şahitlik yapmak için “Şahitlik ederim.” ifadesinin kullanılmasının gerekliliği, konuya ilişkin nasların bu lafızla vârit olmasından kaynaklanmaktadır.²¹⁸ İbn Kayyim el-Cevziyye ise şahitliğin geçerli olabilmesi için şahidin “Şahitlik ederim.” lafzını söylemesini şart koşmamıştır.²¹⁹

²¹² Kemal Yıldız, *İslam Yargılama Hukukunda İsbat Vasıtası Olarak Şahitlik* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1989), 68.

²¹³ Ali Haydar Efendi, *Dürrü'l-hükkâm*, 4/2983.

²¹⁴ Kâsânî, *Bedâiu's-sanâi*, 6/287; Bilmen, *Kâmus*, 8/127.

²¹⁵ Kâsânî, *Bedâiu's-sanâi*, 6/287; Bilmen, *Kâmus*, 8/127.

²¹⁶ Ali Haydar Efendi, *Dürrü'l-hükkâm*, 4/2983.

²¹⁷ Kâsânî, *Bedâiu's-sanâi*, 4/273; İbn Ferhûn, *Tebssiratü'l-hükkâm*, 1/316; Mevsîlî, *el-İhtiyâr*, 2/404; Ali Haydar Efendi, *Dürrü'l-hükkâm*, 4/3020.

²¹⁸ Ali Haydar Efendi, *Dürrü'l-hükkâm*, 4/3020.

²¹⁹ İbn Kayyim, *et-Turuku'l-hükmiyye*, 202.

Mecelle’de “Şâhid eğer “Şehâdet ederim.” demeyip de yalnız “Falân husûsu böyle bilirim.” yâhûd “Haber veririm.” demiş olsa edâ-i şehâdet eylemiş olmaz.”²²⁰ hükmünden anlaşıldığına göre şahit, “Şahitlik ederim.” lafzını söylemeyip de onun yerine “Falân hususu böyle bilirim.” ya da “Haber veririm.” gibi lafızlar kullanırsa şahitliği kabul edilmez. Şahitlik ifadelerinin kesinlik taşıması, zan ve şüphe barındıran sözlerden uzak olması gerekir. Bu nedenle bir olay hakkında “Zannederim.” veya “Bildiğim kadarıyla böyle.” şeklinde yapılan açıklamalar şahitlik olarak kabul edilmez.²²¹

Mecelle’nin bahsi geçen maddesinin devamında “Fakat anın üzerine hâkim ana “Böyle şehâdet eder misin?” deyü suâl edip de o dahi “Evet, böyle şehâdet ederim.” dedikde îfâ-yı şehâdet etmiş olur.”²²² şeklinde yer alan hükümde hâkim, şahide “Böyle şehâdet eder misin?” şeklinde sorsa ve şahit de “Evet, böyle şehâdet ederim.” şeklinde cevap verse şahitlik yapmış olur.

Şahitlikte “Şahitlik ederim.” lafzının kullanılmasının şart koşulması, ilgili nasların bu ifadeyi esas almasından kaynaklanmaktadır. Bilindiği üzere hem dâvacının hem de şahitlerin yalancı olma ihtimali bulunsa da hâkim, şahitlerin beyanlarına dayanarak karar verir ve bu karar bağlayıcıdır. Bu nedenle şahitliğin kesin ve güvenilir bilgi sağlayacak nitelikte olması gerekir. Bu doğrultuda mahkemede şahitliğin delil olarak kabul edilmesi için nasların belirttiği şekle uygun bir biçimde yapılması şart koşulmuştur.²²³

Mecelle’de “Şahitlik ederim.” lafzının kullanılmasının şart koşulmadığı durum ise “Ve eğerçi ehl-i hibrenin ihbârı gibi mücerred tahkîk ve istikşâf-ı hâl için vâki’ olan ifâdâtta şehâdet lafzı şart değildir.”²²⁴ şeklinde ifade edilmiştir. Bu hükme göre eğer ehl-i hibrenin (bilirkişi) verdiği bilgiler gibi yalnızca bir durumu araştırmak ve tespit etmek amacıyla yapılan açıklamalarda “Şahitlik ederim.” ifadesinin kullanılması şart değildir. Örneğin bir suyun temiz olduğunu, ramazan hilâlinin görüldüğünü ya da bir yazının belirli bir kişiye ait olup olmadığını haber vermek gibi durumlarda bu şart aranmaz. Ancak bu tür ifadeler şer’î anlamda bir şahitlik sayılmaz; bunlar yalnızca bilgilendirme mahiyetindedir.²²⁵ Nitekim

²²⁰ Mecelle (md. 1689/1). bk. Şen, *Sistematik Mecelle*, 515.

²²¹ İbnü’l-Hümâm, *Fethu’l-kadîr*, 7/375; Bilmen, *Kâmus*, 8/123.

²²² Mecelle (md. 1689/2). bk. Şen, *Sistematik Mecelle*, 515.

²²³ Ali Haydar Efendi, *Dürrü’l-hükkâm*, 4/3020.

²²⁴ Mecelle (md. 1689/3). bk. Şen, *Sistematik Mecelle*, 515.

²²⁵ Bilmen, *Kâmus*, 8/142.

Mecelle’de aynı maddenin sonunda “Ancak bunlar şehâdet-i şer’iyye olmayıp mücerred ihbâr kabîlindendir.”²²⁶ şeklinde geçmektedir.

Ancak bazı durumlarda bilirkişilerin verdiği bilgilerde şahitlik ifadesi şarttır. Örneğin iffetsiz olmayan bir kadına yemin ettirilmesi gerektiğinde hâkim bir emîn gönderir ve bu kişi kadına yemin ettirir. Ancak bu durumu kanıtlamak için yalnızca emînin sözlü ifadesi yeterli görülmez. Kadına yemin verildiğini ispatlamak için iki şahidin beyanı gerekir. Bununla birlikte söz konusu emîn başka bir şahitle birlikte şahitlik ederse bu şahitlik kabul edilir.²²⁷

2.2.4.2.18 Şahitlerin İfadelerinin Tutarlı Olması (İttifâku’ş-Şâhidîn)

İslâm hukukunda şahitlerin ifadelerinin birbiriyle tutarlı ve uyumlu olması gerekir. Yani şahitler arasında bir ittifak olmalıdır. Başka bir ifadeyle olay hakkında şahitlerin verdikleri ifadeler birbiriyle çelişmemelidir.²²⁸

İslâm hukukunda şahitler arasındaki tutarsızlık, meşhûdün bih ile ilgili olabilir. Şahitlerin ifadelerinin geçerli sayılabilmesi için meşhûdün bih hakkında aynı görüşte olmaları gerekir. Eğer şahitler olayla ilgili farklı şeyler söylerse şahitlikleri kabul edilmez. Çünkü bu durumda şahitlik için yeterli sayı tamamlanmamış olur ve şahitlerden hangisinin şahitliği dâvacının iddiasına ters düşerse dâvacı tarafından yalanlanmış sayılır. Örneğin dâvacı, bin kuruş altın iddiasında bulunurken şahitlerden biri bin kuruş altın diğeri ise bin kuruş gümüş iddiasında bulunduğu takdirde bu ifadeler çelişkili olduğundan şahitlikleri geçersiz sayılır.²²⁹

Mecelle’de “Şâhidler meşhûdün bihte ihtilâf etseler şehâdetleri makbûl olmaz.”²³⁰, “Meselâ şâhidlerin biri “Bin kuruşluk altın.” ve diğeri “Bin kuruşluk sîm mecîdiye.” deyü şehâdet etseler şehâdetleri kabûl olunmaz.”²³¹ şeklinde yer alan hükümlerde şahitlerin ihtilâf etmeleri durumunda şahitliklerinin geçerli olmayacağına dikkat çekilmiştir.

²²⁶ Mecelle (md. 1689/4). bk. Şen, *Sistematik Mecelle*, 515.

²²⁷ Ali Haydar Efendi, *Dürrü’l-hükkâm*, 4/3021.

²²⁸ Ali Haydar Efendi, *Dürrü’l-hükkâm*, 4/2983, 3070.

²²⁹ Bilmen, *Kâmus*, 8/145.

²³⁰ Mecelle (md. 1712/1). bk. Şen, *Sistematik Mecelle*, 520.

²³¹ Mecelle (md. 1712/2). bk. Şen, *Sistematik Mecelle*, 520.

Ebû Hanîfe'ye göre şahitliğin geçerli olabilmesi için şahitlerin ifadelerinin tamamen uyumlu olması gerekirken İmâmeyn'e göre ise kısmen uyumlu olması yeterlidir.²³²

Şahitlerin ifadelerindeki tutarsızlık dâvanın konusunun miktarında, cinsinde ve sebebinde olabileceği gibi başka sebeplerle ilgili olursa da şahitlikleri kabul edilmez. Mecelle'de "Da'vâ-yı akidde şâhidler bedelin mikdârında ihtilâf etseler şehâdetleri kabûl olunmaz."²³³ hükmünden anlaşıldığına göre şahitlerin, dâvanın konusunun miktarı noktasında görüş birliği içinde olmaları gerekir. Mecelle'de "Meselâ şâhidlerin biri bir mâlın beş yüz kuruşa ve diğeri üç yüz kuruşa satıldığına şehâdet eyleseler şehâdetleri kabûl olunmaz."²³⁴ şeklinde yer alan hükümde örneğin şahitlerden biri bir malın beş yüz kuruşa diğeri ise üç yüz kuruşa satıldığını ifade ederse aralarındaki uyumsuzluk ve bedeller arasındaki farklılık sebebiyle şahitlikleri kabul edilmez.

²³² Bilmen, *Kāmus*, 8/145.

²³³ Mecelle (md. 1715/1). bk. Şen, *Sistematik Mecelle*, 521.

²³⁴ Mecelle (md. 1715/2). bk. Şen, *Sistematik Mecelle*, 521.

3. FIKİH USULÜ BAĞLAMINDA ŞAHİT SAYISI

3.1 Tevâtür Kavramı ve Şahit Sayısıyla İlişkisi

Sözlükte “araya zaman girmekle birlikte kesintiye uğramaksızın devam etmek, birbiri ardınca gelmek” anlamındaki “vetr” kökünden türeyen mütevâtir kelimesi, “konusunun doğruluğu bilgisini bizzat kendisi veren haber” anlamındaki kelâm ve fıkıh usulü terimidir.²³⁵ Tevâtür ise “böyle bir haber için gerekli görülen şartlar çerçevesindeki nakil keyfiyetine” denir. Bu bağlamda Kur’ân-ı Kerîm’de Mü’minûn sûresinin 44. âyetinde geçen “tetra” kelimesi ise peygamberlerin aralıklı olarak peş peşe gelişini anlatmak için kullanılmıştır.²³⁶

Tevâtür, usul âlimleri tarafından çeşitli şekillerde tanımlanmış olup literatürde yaygın olan tanımlamaya göre bütün tabakaları itibarıyla, yalan üzerinde anlaşmaları âdeten imkânsız sayıda kişiler tarafından rivayet edilen haberdur.²³⁷ Bu bağlamda Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye’de ise tevâtür, “... kizb üzre ittifâkları aklên câiz olmayan cemâ’atın haberidir.”²³⁸ şeklinde geçmektedir.

İslâm hukukunda tevâtür, kesin bir delil olarak kabul edilmektedir. Nitekim Mecelle’de “Tevâtür, ilm-i yakîn ifâde eder.” şeklinde belirtilmiştir.²³⁹ Usul âlimleri bir haberin tevâtür seviyesine ulaşması için birtakım şartlar ortaya koymuşlardır. Genel anlamda bir haberin tevâtür seviyesine ulaşması için başlıca şu üç şartı taşıması gerekmektedir: Kesret yeter sayı, istinad ve istivâ (eşitlik).²⁴⁰ Bazı âlimler bu şartlara ek başka şartlar da getirmişlerdir. Ancak burada konumuzla ilgili olan kısım olan kesret yeter sayı şartını ele alacağız.

Şahitlikte tek bir kimsenin verdiği haber yeterli görülmemiştir. Yalnızca Huzeyme b. Sâbit’in (r.a.) yaptığı şahitlik iki kişinin şahitliği olarak kabul edilmiş ve bu hüküm yalnızca ona has kılınmıştır. Bu özel hükmün istisna olduğunu varsayarsak şahit sayısının fazla olması da hükme herhangi bir etki etmemektedir.

²³⁵ İbn Manzûr, *Lisânü’l-Arab*, “vtr”, 5/276; Hacı Yunus Apaydın, “Mütevâtir”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2006), 32/208.

²³⁶ Apaydın, “Mütevâtir”, 32/208.

²³⁷ Ebû Bekr Şemsü’l-eimme Muhammed b. Ebî Sehl Ahmed es-Serahsî *Usûlü’s-Serahsî*, nşr. Ebû’l-Vefâ el-Efgânî (Kahire: Dârü’l-Kitâbi’l-Arabî, 1954), 1/282; Ebû’l-Hasen (Ebû’l-Kâsım) Seyfüddîn Ali b. Muhammed b. Sâlim es-Sa’lebî el-Âmidî, *el-İhkâm fî usûli’l-ahkâm*, nşr. Abdürrezzak Afîfî (Riyad: Dârü’s-Samîi, 1424/2003), 2/21; Abdülkerim Zeydân, *el-Vecîz fî usûli’l-fikh* (Beyrut: Müessesetü’r-Risâle, 1421/2000), 153, 168.

²³⁸ Mecelle (md. 1677). bk. Şen, *Sistematik Mecelle*, 513.

²³⁹ Mecelle (md. 1733/1). bk. Şen, *Sistematik Mecelle*, 525.

²⁴⁰ Apaydın, “Mütevâtir”, 32/209.

Mecelle’de “Kesret-i şühûda i’tibâr yoktur.”²⁴¹ ibaresi geçmektedir.²⁴² Yani bir olay ile ilgili çok sayıda şahit bulunmasına itibar edilmemektedir. Çok sayıda kişinin bir olayı aynı şekilde anlatması onların mutlak doğruyu söylediği anlamına gelmemektedir. Nitekim yanlış bir bilgi de çok sayıda kişi tarafından desteklenebilmektedir. Şahitlerin sayısının fazla olması bir tarafın diğerine üstün gelmesi için bir ölçüt değildir. Bu nedenle iki tarafın şahitleri arasında sayı veya adalet açısından bir taraf daha fazla veya daha adaletli görünse bile bu durum tek başına o tarafın haklı olduğunu kanıtlamaz.²⁴³ Dolayısıyla Mecelle’de bu hususla ilgili “Ya’nî tarafeynden birinin taraf-ı âhara nisbetle şâhidleri ziyâde olmakla anın tercîh olunması lâzım gelmez.”²⁴⁴ hükmü yer almaktadır. Örneğin bir mal üzerinde anlaşmazlık yaşayan iki kişiden biri malın kendisine ait olduğunu iddia ediyor ve iki şahidi var. Diğer ise malın kendisine ait olduğunu söylüyor ve dört şahidi bulunuyor. Bu durumda şahidi daha fazla olan tarafa üstünlük tanınmaz. Çünkü her iki tarafın delili de hüküm vermek için yeterli sayılır. Dolayısıyla bir tarafın daha fazla şahide sahip olması onu haklı çıkarmak için bir gerekçe olamaz.²⁴⁵

“Meğerki şâhidlerinin kesreti derece-i tevâtüre bâliğ ola.”²⁴⁶ Ancak bir tarafın şahitleri herkes tarafından bilinen ve doğrulanan kesin bilgi düzeyine ulaşmışsa o zaman o tarafın delili daha güçlü kabul edilir. Burada önemli olan delilin sayıca fazla olması değil daha kuvvetli olmasıdır.²⁴⁷

Ancak konuya başka bir açıdan baktığımızda asgari sınırdan sonra belirli bir sayıya ulaşan şahit sayılarıyla kalp daha fazla mutmain olmaktadır. Çünkü birden fazla kişinin vermiş olduğu haber, bir kişinin vermiş olduğu haberden çok daha kuvvetli olmaktadır. Çünkü şahitlikte sayının gerekçelerinden biri de haberi kuvvetlendirmektir. Tarafların dâvalara yalan karıştırması ihtimalinden dolayı hakların korunabilmesi amacıyla şahitlikte sayı koşulu bulunmaktadır.²⁴⁸

Ancak diğer bir taraftan şahitliğin aksine dinî konularda verilen haberlerde sayı şartı bulunmamaktadır. Önemli olan burada bir haberin tevâtür olarak kabul

²⁴¹ Mecelle (md. 1732/1). bk. Şen, *Sistematik Mecelle*, 525.

²⁴² Benzer düşüncüyü dile getiren ve delillerin niceliklerinden daha çok niteliklerinin ön planda olması gerektiğini ifade eden “Deliller sayılmaz, tartılır.” (Argumenta non sunt numeranda, sed ponderanda) kaidesi için bk. Belgin Erdoğmuş (drl.), *Hukukta Latince Teknik Terimler Özlü Sözlük* (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2011), 14.

²⁴³ Bilmen, *Kāmus*, 8/152.

²⁴⁴ Mecelle (md. 1732/2). bk. Şen, *Sistematik Mecelle*, 525.

²⁴⁵ Bilmen, *Kāmus*, 8/152.

²⁴⁶ Mecelle (md. 1732/3). bk. Şen, *Sistematik Mecelle*, 525.

²⁴⁷ Bilmen, *Kāmus*, 8/152.

²⁴⁸ Serahsî, *el-Mebsût*, 16/169-171.

edilebilmesi için kaç kişi tarafından verilmesi ya da doğrulanması gerektiği değil bir topluluğun yalan üzerine birleşmelerinin aklen mümkün olmadığının bilinmesidir.²⁴⁹

3.2 Hasâisü'n-Nebî Kavramı ve Şahit Sayısıyla İlişkisi

Hasâisü'n-nebî (خصائص النبي), Allah'ın (c.c.) yalnızca Hz. Muhammed'e (s.a.s.) lütfettiği özellikleri ifade eden tabirdir.²⁵⁰ Fıkıh usulünde bu konuyla bağlantılı iki mesele tespit etmiş bulunmaktayız. Normal şartlarda iki şahit gerekirken Hz. Peygamber'e (s.a.s.) özgü olarak ilk meselede tek bir şahidin yeterli görülmesi, ikinci meselede ise şahide gerek duyulmamasıdır.

3.2.1 Bir Kişinin Şahitliğinin İki Şahitlik Sayılması

Huzeyme b. Sâbit (r.a.), İslâm tarihinde “züşşehâdeteyn” lakabıyla şöhret bulmuş bir sahâbîdir.²⁵¹ Hz. Ebû Bekir (ö. 13/634) (r.a.) zamanında Kur'an'ın cem'edilmesiyle görevlendirilen Zeyd b. Sâbit (ö. 45/665 [?]) (r.a.), getirilen âyetleri Mushaf'a alırken en az iki kişinin yanında yazılı olarak bulundurmasına riayet ederdi. Ancak yazılı olarak sadece Huzeyme b. Sâbit'in (r.a.) yanında bulunan Tevbe sûresinin son iki âyetini ve Ahzâb sûresinin 23. âyetini ikinci bir şahide gerek duymadan kabul etmiştir.²⁵²

Zeyd b. Sâbit'in (r.a.) bu şekilde hareket etmesinin sebebi, Hz. Peygamber (s.a.s.) ile Huzeyme b. Sâbit (r.a.) arasında geçen şu hâdiseye dayanmaktadır: “Hz. Peygamber (s.a.s.), bedevîlerden birinden bir kısrağı satın aldı, ona atının ücretini ödemek için peşinden gelmesini istedi. Resûlullah (s.a.s.) hızlıca yürüyordu, bedevî ise arkasından yavaş yavaş yürüyordu. Derken halk bedevînin atı satmadığını düşünerek etrafını sarıp kısrağı satın almak için pazarlığa giriştiler. Bu kısrağı Hz. Peygamber'in (s.a.s.) satın aldığını bilmiyorlardı. Halkın, elindeki kısrağa daha fazla fiyat verdiğini gören bedevî, Resûlullah'a (s.a.s.) haykırarak “Bu kısrağı alacaksan al, yoksa ben onu satıyorum.” dedi. Hz. Peygamber (s.a.s.) bedevînin

²⁴⁹ Serahsî, *el-Mebsût*, 16/169-171.

²⁵⁰ Erdiç Ahatlı, “Hasâisü'n-Nebî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1997), 16/277-278. Benzer tanımlar için bk. Zekiyyüddin Şa'bân, *Usûlü'l-fikhi'l-İslâmî* (Beyrut: Dârü'l-Kütüb, 1971), 84; Fahrettin Atar, *Fıkıh Usulü* (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1988), 39; Sava Paşa, *İslâm Hukuku Nazariyatı Hakkında Bir Etüt*, (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2016), 2/388.

²⁵¹ Asri Çubukcu, “Huzeyme b. Sâbit”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1998), 18/436.

²⁵² Bünyamin Erul, “Zeyd b. Sâbit”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2013), 44/321-322; Çubukcu, “Huzeyme b. Sâbit”, 18/436.

haykırışını işitince dönüp “Ben bu kısrağı senden satın almadım mı?” diye sordu. Bedevînin “Hayır vallahi ben bunu sana satmadım.” karşılığını vermesi üzerine Hz. Peygamber (s.a.s.) “Ben bu kısrağı senden satın aldım.” dedi. Bedevî de, “Haydi öyleyse şahit göster.” demeye başladı. Olay üzerine toplanan sahâbe bedevîye tepki göstererek “Hz. Peygamber (s.a.s.) her zaman doğruyu söyler.” demeye başladılar. O esnada orada bulunan Huzeyme b. Sâbit (r.a.) bedeviye dönüp, “Ben senin bu hayvanı sattığına şahitlik ederim.” dedi. Hz. Peygamber (s.a.s.), Huzeyme’ye (r.a.) dönerek, “Onu satın aldığımda sen yoktun, neye dayanarak şahitlik ediyorsun?” diye sordu. Huzeyme (r.a.), “Ey Allah’ın Resûlü (s.a.s.), ben Allah’ın (c.c.) seni tasdik etmesiyle, senin doğru söylediğine şahitlik ediyorum.” cevabını verdi. Bu olay üzerine Hz. Peygamber (s.a.s.) Huzeyme b. Sâbit (r.a.) için “Huzeyme (r.a.) kimin için şahitlik yaparsa onun şehâdeti iki kişi yerine geçer.” şeklinde buyurmuştur.²⁵³ Ayrıca Hz. Peygamber (s.a.s.) “Herhangi bir kimsenin lehine veya aleyhine Huzeyme’nin (r.a.) şahitlik etmesi yeterlidir.”²⁵⁴ şeklinde buyurarak Huzeyme b. Sâbit’e (r.a.) has bir hüküm getirmiştir.²⁵⁵

Kur’ân-ı Kerîm’de şahitlerin sayısı açık bir şekilde belirtilmiştir. Ancak fıkıh bilginleri sadece Huzeyme b. Sâbit’in (r.a.) şahitliğinin iki kişinin şahitliğine denk olduğunu, onun dışındaki hiç kimsenin şahitliğinin iki kişinin şahitliği olarak kabul edilmeyeceğini hükme bağlamışlardır. Fukaha, bu hükmün sadece Huzeyme b. Sâbit’e (r.a.) tahsis edilmiş olduğunu ve kıyas yoluyla benzer konulara uygulanamayacağını belirtmişlerdir.²⁵⁶

3.2.2 Şahide Gerek Duyulmaması

Safiyye bint Huyey (r.a.), Hz. Peygamber’in (s.a.s.) hanımlarındandır.²⁵⁷ Eşi Hayber fethinde (7/628) öldürülmüş olan Safiyye (ra.), önce Dihye b. Halîfe’ye (ö. 50/670 [?]) (r.a.) esir olarak verildi. Fakat kabîlesi içerisindeki saygın konumu

²⁵³ Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî, *el-Müsned*, nşr. Şuayb el-Arnaût vd. (Beyrut: Müessesetü’r-Risâle, 2001), 36/205-206.

²⁵⁴ Ebü’l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed b. Hacer el-Askalânî, *Fethu’l-bârî bi-şerhi Sahîhi’l-Buhârî*, nşr. Abdülkâdir Şeybe Hamd (Riyad: Mektebetü’l-Melik Fehd, 1421/2001), 8/389.

²⁵⁵ Her ne kadar bu özel durum, Huzeyme’ye (r.a.) özgü olduğu için hasâisü’n-nebî değil de âdeta hasâisü’s-sahâbî kapsamında görünüyorsa da adı geçen sahâbîye bu onuru bizzat Hz. Peygamber (s.a.s.) vermiş olduğu ve bu açıdan ilgili hüküm sünnete dayandığı için meseleyi hasâisü’n-nebî bünyesinde işlemeyi uygun bulduk.

²⁵⁶ Ayşe Durumlu, *İslam Hukukunda Şahsa Özel Düzenlemeler ve Fıkıhî Tahlili* (Elazığ: Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2013), 77.

²⁵⁷ Aynur Uraler, “Safiyye”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2008), 35/474.

nedeniyle Dihye'nin (r.a.) de rızasıyla Hz. Peygamber'in (s.a.s) hissesine verildi. Safiyye'nin (r.a.) İslâmiyet'i kabul etmesi üzerine Hz. Peygamber (s.a.s) onu azat etti.²⁵⁸ Medine'ye dönerken kendisiyle evlendi (7/628). Ertesi sabah düğün yemeği verildi.²⁵⁹

Rivayete göre Hz. Peygamber'in (s.a.s) bu nikâhı şahitler olmaksızın akdedilmiştir. Hatta ilk etapta çevresindekiler Hz. Peygamber'in (s.a.s.) Safiyye (r.a.) ile evlenip evlenmediğinde tereddüt etmişlerdir. Fakat Hz. Peygamber (s.a.s.) bineğe binip Safiyye'nin (r.a.) de üzerini örttüğünde onunla evlendiği anlaşılmıştır. Hz. Peygamber (s.a.s.) âdeta evlendiğine bu şekilde işaret etmek istemiştir. Hz. Peygamber'in (s.a.s.) şahitler olmaksızın yaptığı bu evlilik, kendisine özgü bir durumdur. Bu uygulamaya dayanarak genel hükümlere varılamayacağı açıktır.²⁶⁰

3.3 Kıyas Kavramı ve Şahit Sayısıyla İlişkisi

Arapçada (قاس) fiilinin masdarı olan kıyas sözlükte “ölçmek, takdir etmek, bir şeyin başka bir şeye eşit olması (müsâvât), bir nesneyi misali olan nesneye takdir edip uydurmak” anlamlarında kullanılmaktadır.²⁶¹ Kıyas kelimesiyle aynı kökten gelen mikyâs “ölçü”, kâs ise “miktar” anlamına gelmektedir.²⁶² Kıyas kelimesinin sözlükte anlam çeşitliliği fazla olmakla birlikte temelde takdir “bir şeyin başka bir şeyle ölçülmesi” ve müsâvât “bir şeyin başka bir şeye eşit olması” anlamlarından biri kullanılmaktadır.²⁶³ Kıyas fıkıh usulünde ise “Kitap, sünnet veya icmâda hükmü bulunmayan meseleye, aralarındaki illet birliği sebebiyle bu kaynaklardan birinde yer alan meselenin hükmünü vermek”²⁶⁴ demektir.

Usul ilminde kıyasın varlığından bahsedebilmek için belirli rükünlerin²⁶⁵ bulunması gerekir. Kıyasın rükünleri denilince asıl, fer‘, illet ve aslın hükmü olarak

²⁵⁸ Buhârî, “Gazvetü Hayber”, 39.

²⁵⁹ Uraler, “Safiyye”, 35/475.

²⁶⁰ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 7/9; Halil İbrahim Acar, *İslâm Aile Hukuku* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2017), 102-103.

²⁶¹ Mütercim Âsım Efendi, *el-Okyânûsü'l-basît*, 3/2704, 2705.

²⁶² İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, “kâs”, 6/185.

²⁶³ Ebû Abdillâh Bedrüddîn Muhammed b. Bahâdır b. Abdillâh et-Türkî el-Mısırî el-Minhâcî ez-Zerkeşî, *el-Bahrü'l-muhît fi usûli'l-fikh*, nşr. Abdülkâdir Abdullah el-Ânî ve Ömer Süleyman el-Eşkar (Küveyt: Vizâretü'l-Evkâf ve's-Şüûni'l-İslâmiyye, 1413/1992), 5/6.

²⁶⁴ Şa'bân, *Usûlü'l-fikhi'l-İslâmî*, 113. Benzer tanımlar için bk. Ebû Bekr Ahmed b. Ali er-Râzî el-Cessâs, *el-Fusûl fi'l-usûl* (Küveyt: Vizâretü'l-Evkâf ve's-Şüûni'l-İslâmiyye, 1414/1994), 4/9; Hacı Yunus Apaydın, “Kıyas”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2022), 25/528.

²⁶⁵ Fıkıh usûlü terimi olarak rükün, bir şeyin varlığı kendisine bağlı olan, onsuz o şeyin mevcut olamayacağı temel unsuru ifade eder. Erdoğan, *Fıkah ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, 484; Tevhit Ayengin, “Rükün”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2008), 35/286.

bilinen dört rükün anlaşılmaktadır. “Hükmü nas veya icmâ yoluyla doğrudan belirlenmiş mesele” asıl (الأصل) veya makîsun aleyh (المَقِيسُ عَلَيْهِ), “hükmü naslarda ve icmâda açıkça belirtilmemiş mesele” fer‘ (الْفَرْعُ) veya makîs (المَقِيسُ), “asıldaki hükmü gerektiren ve iki meseleyi aynı hükümde birleştiren ortak özellik” illet (الْعِلَّةُ) ve “nas veya icmâ yoluyla asıl hakkında belirlenmiş olan ve fer‘e de uygulanmak istenen hükme” aslın hükmü (حُكْمُ الْأَصْلِ) denilmektedir.²⁶⁶ Kıyasın neticesi olan fer‘in hükmü ise kıyasın rükünlerinden biri değildir.²⁶⁷

Rükünlerin varlığı, kıyasın sıhhati için tek başına yeterli değildir. Kıyasın geçerli kabul edilebilmesi, rükünlere ilişkin şartların sağlanmasına bağlıdır. Aşağıda şahit sayısıyla bağlantılı olan aslın hükmü ile ilgili muhtassun bih olmama şartı²⁶⁸ üzerinde duracağız:

Aslın hükmü yalnızca asla mahsus yani muhtassun bih olmamalıdır. Çünkü şer‘î bir delille bir hükmün sadece bir duruma özgü olduğu belirlenmişse o hükmü kıyas yoluyla diğer benzer meselelere de vermek, söz konusu şer‘î delile aykırılık ifade eder. Böyle bir kıyas ise geçersizdir.²⁶⁹

Dolayısıyla sadece Hz. Peygamber’e (s.a.s.) özgü olarak ortaya konulmuş hükümlerde kıyas cereyan etmez. Örneğin Huzeyme b. Sâbit’in (r.a.) şahitliğinin Hz. Peygamber (s.a.s.) tarafından iki erkeğin şahitliğine denk kabul edilmesi hükmü, kıyas yoluyla diğer sahâbîler hakkında da işletilemez. Söz gelimi, “Huzeyme bir sahâbîdir ve şahitliği iki erkek şahitliğine denktir. Hz. Ebû Bekir (r.a.) da sahâbîdir, onun da şahitliği iki erkek şahitliğine denktir.” şeklindeki bir kıyas geçersizdir.²⁷⁰ Hz. Peygamber’in (s.a.s.) Safiyye (r.a.) ile şahitsiz evlenmesi hakkında da benzer bir kıyas yapılamayacağı açıktır. Çünkü bu durum, kişiye ve

²⁶⁶ Zerkeşî, *el-Bahrü’l-muhît*, 7/74; Şa‘bân, *Usûlü’l-fikhi’l-İslâmî*, 114; Apaydın, “Kıyas”, 25/534.

²⁶⁷ Hücetü’l-İslâm Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Ahmed el-Gazzâlî et-Tûsî, *el-Müstasfâ min ilmi’l-usûl*, nşr. Muhammed Süleyman el-Aşkar (Beyrut: Müessesetü’r-Risâle, 1997), 2/334.

²⁶⁸ Geniş bilgi için bk. Ebû Bekr Alâüddîn Muhammed b. Ahmed b. Ebî Ahmed es-Semerkindî, *Mizânü’l-usûl fî netâ’ici’l-‘ukûl*, nşr. Abdülmelik Abdurrahman es-Sa’dî (Mekke: Câmi‘atü Ümmi’l-Kurâ, 1407/1987), 910,911; Ebü’l-Hasen Ebü’l-Usr Fahrü’l-İslâm Alî b. Muhammed b. el-Hüseyn b. Abdilkerîm el-Pezdevî, *Kenzü’l-vüsûl ilâ ma’rifeti’l-usûl*, (Beyrut: Dârü’l-Kütübi’l-Arabî, 1308), 3/302; Sadrişşeria es-Sânî Ubeydullâh b. Mes‘ûd b. Tâcişşeria Ömer b. Sadrişşeria el-Evvel Ubeydillâh b. Mahmûd el-Mahbûbî el-Buhârî, *Tenkîhu’l-usûl*, nşr. Muhammed Adnân Dervîş (Beyrut: Dârü’l-Kütübi’l-İlmiyye), 2/122.

²⁶⁹ Ebû Zeyd Ubeydullâh (Abdullâh) b. Ömer b. Îsâ ed-Debûsî, *Takvîmü usûli’l-fikh*, nşr. Abdürrahim Ya‘kûb (Riyad: Mektebetü Rüşd, 1430/2009), 3/9-11; Şa‘bân, *Usûlü’l-fikhi’l-İslâmî*, 131.

²⁷⁰ Şa‘bân, *Usûlü’l-fikhi’l-İslâmî*, 131-133.

duruma özgüdür; benzese de diğer şahıslar ve durumlar hakkında emsal teşkil etmez.

3.4 Vâcip Kavramı ve Şahit Sayısıyla İlişkisi

Fıkıh usulünde vâcip (الواجب), “Şâriin mükelleften yapmasını kesin ve bağlayıcı biçimde istediği fiil” olup farz ile eş anlamlıdır. Hanefî anlayışında ise delilinin zannî olmasına bağlı olarak farzdan bir derece aşağıda olan teklifi hükümdür.²⁷¹ Aşağıda şahit sayısıyla bağlantılı olan vâcibin çeşitleri konusu ile ilgili iki mesele üzerinde duracağız:

Vâcip, miktarının belirlenmiş olup olmaması yönüyle “muhadded (mukadder) vâcip-gayrimuhadded (gayrimukadder) vâcip” olmak üzere ikiye ayrılır. Muhadded vâcip, Şâri‘ tarafından miktarı belirlenmiş olan vâciptir.²⁷² Örneğin zina suçunun ispatlanabilmesi için gerekli olan şahit sayısı dördtür.²⁷³

Vâcip, mükellef yani vâcibi yerine getirmesi gereken kişi açısından “aynî vâcip-kifâî vâcip” olmak üzere iki kısma ayrılır. Aynî vâcip, mükelleflerin her birinin yerine getirmekle yükümlü olduğu vâciptir. Kifâî vâcip ise mükelleflerin her birinin değil yeterli sayıda kişinin yapması gereken vâciptir. Normal şartlarda şahitliğin hükmü kifâî vâcip olmakla beraber eğer bir olayı sadece bir kişi görmüşse o kişinin şahitlik yapmasının hükmü artık aynî vâcibe dönüşür.²⁷⁴

3.5 Has Lafız Kavramı ve Şahit Sayısıyla İlişkisi

Has (الخاص), “tek bir vaz‘ ile bir tek mânaya veya sınırlı sayıdaki fertlere delâlet etmek üzere konulmuş lafız” demektir.²⁷⁵ Özel isimler, cins isimleri, mâna isimleri ve iki, üç, dört, yirmi, altmış vb. sayı isimleri has lafızlardır.²⁷⁶

Fıkıh bilginlerinin çoğunluğu, has lafzın mânaya delâletinin kati olduğu ve dolayısıyla anlamı açık olduğu için ek bir açıklamaya ihtiyaç bırakmadığı görüşündedir. Dolayısıyla cumhura göre has lafız, aksine bir delil bulunmadıkça vazolunduğu mânadan başkasına çekilemez. Buradan hareketle mutlak has bir

²⁷¹ İbrahim Kâfi Dönmez, “Vâcip”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2012), 42/410.

²⁷² Şa‘bân, *Usûlü’l-fikhi’l-İslâmî*, 231; Hacı Yunus Apaydın, *İslâm Hukuk Usulü* (Ankara: Bilimsel Araştırma Yayınları, 2017), 147.

²⁷³ en-Nûr 24/4.

²⁷⁴ Şa‘bân, *Usûlü’l-fikhi’l-İslâmî*, 233.

²⁷⁵ Ferhat Koca, “Has”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1997), 16/264.

²⁷⁶ Şa‘bân, *Usûlü’l-fikhi’l-İslâmî*, 295; Atar, *Fıkıh Usulü*, 173; Koca, “Has”, 265.

lafzın, onu kayıtlı hâle getirecek başka bir delil yoksa hükmünün de mutlak olarak ortaya çıkacağı söylenebilir.²⁷⁷

Örneğin zina suçunun ispatlanabilmesi için dört şahit zorunluluğu getiren âyet-i kerimedeki²⁷⁸ “dört” anlamındaki “erba‘a” (أربعة) kelimesi, sayı ismi olduğu için bir has lafızdır. Söz konusu lafız, vazolunduğu mânaya kati bir şekilde delâlet etmekte ve açık bir anlam taşımaktadır. Aksine bir delil de var olmadığı için bu lafza vazolunduğu mânanın haricinde bir anlam yüklenemez. Dolayısıyla bu lafız, vazolunduğu miktarın dışında az veya çok başka bir nicelikle anlamlandırılmaz. Sonuç olarak zina suçunun ispatlanması için şahit yeter sayısının dört olduğu anlaşılır.

3.6 Mefhum Kavramı ve Şahit Sayısıyla İlişkisi

Usul bilginlerinin cumhuruna göre lafzın sözde zikredilen (mantûkun bih) hükmünü ifade etmesine “delâletü’l-mantûk” veya kısaca mantûk, sözde zikredilmeyenin (meskûtün anı) hükmünü ifade etmesine de “delâletü’l-mefhûm” veya kısaca mefhum (المفهوم) adı verilir.²⁷⁹

Mefhum, iki çeşittir: a) Mefhûm-ı muvâfakat, “lafzın sükût ettiği konudaki mânasının sözün konusu olan anlamına uygun düşmesi” demektir. b) Mefhûmü’l-muhâlefe ise “meskûtün anının hükümde mantûkun bihe muhalif bulunması” ya da “lafzın sükût ettiği konudaki mânasının sözün konusu olan anlamına aykırı olması” biçiminde tanımlanır. Dilimizde “mefhûm-ı muhâlif” (karşıt kavram kanıtı) olarak anılan bu delâlet çeşidi, usulcülerin ittifakıyla hukuki bir delil kabul edilir. Çünkü bir söz, kayıtlı sınırlandırdığında ve başka da bir özel amaç yoksa kaydın tahakkuku durumunda hüküm sabit olur, aksi hâlde hüküm sabit olmaz.²⁸⁰

Mefhûm-ı muhâlifin çeşitlerinden konumuzu ilgilendireni mefhûm-ı adeddir. Mefhûm-ı aded (مفهوم العدد), “hükmü belirli bir sayı ile kayıtlanmış olan nassın bu sayının dışında o hükmün yerine gelmeyeceğine delâlet etmesidir.”²⁸¹ Örneğin “Veli ve iki âdil şahit olmadan nikâh olmaz.”²⁸² anlamındaki hadis, mantûkuyla, -nikâh akdi bağlamında- akdin sahih olabilmesi için iki şahidin

²⁷⁷ Şa‘bân, *Usûlü’l-fikhi’l-İslâmî*, 295-296; Koca, “Has”, 266.

²⁷⁸ en-Nûr 24/4.

²⁷⁹ Ferhat Koca, “Mefhum”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2003), 28/350-353. Ayrıca bk. Atar, *Fıkıh Usulü*, 229-230.

²⁸⁰ Şa‘bân, *Usûlü’l-fikhi’l-İslâmî*, 380; Koca, “Mefhum”, 28/351.

²⁸¹ Şa‘bân, *Usûlü’l-fikhi’l-İslâmî*, 382; Koca, “Mefhum”, 28/352.

²⁸² Ebû İsa Muhammed b. İsa b. Sevre et-Tirmizî, *el-Câmiu’s-sahih*, nşr. Beşşâr Avvâd Ma‘rûf (Beyrut: Dârü’l-Garbi’l-İslâmî, 1996), “Nikâh”, 15.

şahitliğini şart koşmuştur. Mefhûm-ı muhâlifiyle ise iki şahitten daha az sayıda şahidin bulunması hâlinde nikâh akdinin geçersiz olacağını ifade etmektedir. Bu noktadaki şahit yeter sayısı iki olduğu anlaşıldığı için ayrıca nikâh akdinde ikiden fazla şahit bulunmasının gerekli olmadığı sonucuna da ulaşılabilir.

4. FÜRÜ-ı FIKİH BAĞLAMINDA ŞAHİT SAYISI

4.1 Şahit Yeter Sayısı (Nisâbü's-Şehâde) Kavramı

Şahit yeter sayısı, fıkıh kaynaklarında “nisâbü's-şehâde” başlığı altında ele alınmaktadır. Nisâb, sözlükte “sınır, işaret, asıl, kök, kaynak” anlamlarına gelmektedir.²⁸³ Nisâbü's-şehâde, fıkıh ıstılahında “bir hâdise hakkında şahitlikleri makbûl olacak kimselerin miktarı”²⁸⁴ şeklinde geçmektedir. İslâm muhâkeme hukukunda şahitlerin en az kaç kişi olacağı şahitlik edilen konuya göre değişmektedir. Ayrıca şahitlerin cinsiyeti ve sayısı noktasında da fukaha arasında birtakım ihtilâflar mevcuttur.²⁸⁵

Farklı bakış açıları olmakla beraber şahit sayıları ele alınırken genellikle üç türlü şahit sayısının bulunduğu görülmektedir:²⁸⁶ a) Zina dâvalarında şahit sayısı: En az dört erkek olarak belirlenmiştir. b) Diğer hadlerde ve kısasta şahit sayısı: Zinanın dışındaki diğer had cezaları olan kazf, sirkat, hirâbe, şirbû'l-hamr, ridde, bağy ve kısasta şahit sayısının iki erkek şahit olması yeterli görülmüştür. c) Hadler ve kısas dışındaki haklar konusunda şahit sayısı: Nikâh, talâk, ric'at, vasiyet, ıtâk, îlâ, zihâr, neseb ve vekâlet gibi konularda iki erkek ya da bir erkekle iki kadının şahitlik etmeleri kabul görmüştür.²⁸⁷

Bu şahit türlerinin dışında karz, itlâf, erş, diyet, alışveriş, icâre, mali akidler, cezası mali olan hatâen adam öldürme ve her türlü yaralama gibi mali konularla ilgili şahit sayısının iki erkek şahit veya bir erkekle iki kadın şahit olarak kabul edilmesinde Hanefî, Şâfiî, Hanbelî ve Mâlikî mezhepleri ittifak etmişlerdir.²⁸⁸

4.2 Muâmelât Alanında Şahit Sayısı

4.2.1 Hilâlîn Görülmesinde (Rü'yet-i Hilâl) Şahit Sayısı

Rü'yet (الرؤية) kelimesi sözlükte görmek, müşâhede etmek gibi anlamlara gelen ve “ra'a” (رَأَى) fiil kökünden türemiş bir mastardır.²⁸⁹ Hilâl (الهِلَال) kelimesi

²⁸³ Mehmet Erkal, “Nisab”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2007), 33/138.

²⁸⁴ Bilmen, *Kāmus*, 7/119.

²⁸⁵ Geniş bilgi için bk. Atar, *İslâm Adliye Teşkilatı*, 199-201.

²⁸⁶ Erkal, “Nisab”, 33/138.

²⁸⁷ Ebû Abdillâh Muhammed b. İdrîs b. Abbâs eş-Şâfiî, *er-Risâle*, nşr. Ahmed Muhammed Şâkir (Kahire: Mustafa el-Bâbî el-Halebî, 1357/1938), 385-386; Mevsilî, *el-İhtiyâr*, 2/139-145; Abdülganî b. Tâlib b. Hammâde el-Meydânî el-Guneymî ed-Dımaşkî el-Meydânî, *el-Lübâb fî şerhi'l-Kitâb* (İstanbul: Dersaadet Kitabevi Yayınları, ts.), 4/55-56.

²⁸⁸ Apaydın, “Şahit”, 38/279-280.

²⁸⁹ Mütercim Âsım Efendi, *el-Okyânüsü'l-basît*, 6/5754.

Arapçada “h-l-l” kökünden türeyen “yeni ay” anlamına gelen bir isimdir.²⁹⁰ Türkçe sözlükte ise “ayın ilk günlerinde aldığı yay biçimi; ayça, yeni ay” anlamına gelmektedir.²⁹¹ Dolayısıyla rü’yet-i hilâl ise hilâlin görülmesi anlamında kullanılan fıkhi bir terimdir.²⁹²

İslâm dininde namaz, zekât ve hac gibi farz ibadetlerden olan ramazan orucu Müslümanların hayatında önemli bir yere sahiptir. İslâm’da bazı ibadetlerin vakitlerinin tayin edilmesi ve vakitlere bağlı bazı fıkhi meselelerin zamanının belirlenmesi noktasında kamerî aylar önem arz etmektedir. Ramazan orucu, hac, zekât, fıtır sadakası, kurban ve dinî bayramların vakitleri kamerî aylara göre belirlenmektedir. İddet, îlâ ve kefâret gibi vakitlere bağlı fıkhi meselelerin zamanlarının belirlenmesi de kamerî aylara göre tespit edilmektedir. Bundan dolayı kamerî ayların başlangıçlarının doğru tespit edilmesi Müslümanlar açısından oldukça önemlidir.

Kur’an’da yer alan bazı âyetlerde ay ve güneş gibi gök cisimlerinin insanlar için yaratıldığından ve onların hizmetine sunulduğundan bahsedilmektedir. Kozmik âlemdeki işleyişin gelişigüzel bir şekilde yaratılmadığı, bu işleyişin belirli bir düzen içinde olduğu vurgulanmaktadır. Nitekim Kur’an’da güneşin de ayın da bir hesaba göre hareket ettiği,²⁹³ güneş ve ayın vakitleri hesaplamak için yaratıldığı,²⁹⁴ yılların sayısını ve hesaplamasını bilmemiz için aya menziller belirlendiği,²⁹⁵ ayların sayısının on iki olduğu²⁹⁶ ve hilâlin evrelerinin insanlar ve hac için birer vakit ölçüsü olduğu ifade edilmektedir.²⁹⁷

Hz. Peygamber (s.a.s.) bu konuyla ilgili olarak “Yüce Allah hilâlleri insanlar için vakit ölçüleri kıldı. O hâlde hilâli görünce oruca başlayın, onu tekrar görünce iftar edin.”²⁹⁸ buyurmuştur. Hz. Peygamber (s.a.s.) “Hilâli görünce oruca başlayın; onu tekrar görünce bayram yapın. Eğer hava kapalı ise içinde bulunduğunuz ayı otuz güne tamamlayın.”²⁹⁹ şeklindeki hadisi ve konuyla ilgili benzer hadisleriyle,

²⁹⁰ Mütercim Âsım Efendi, *el-Okyânüsü’l-basît*, 5/4832.

²⁹¹ *Güncel Türkçe Sözlük*, “Hilal” (Erişim 30 Mayıs 2025).

²⁹² İrfan Yücel, “Hilâl”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1998), 18/1.

²⁹³ er-Rahmân 55/5.

²⁹⁴ el-En‘âm 6/96.

²⁹⁵ Yûnus 10/5.

²⁹⁶ et-Tevbe 9/36.

²⁹⁷ el-Bakara 2/189.

²⁹⁸ *el-Müsned*, 4/321.

²⁹⁹ Buhârî, “Savm”, 11; Ebû’l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc b. Müslim el-Kuşeyrî, *el-Câmiu’s-sahîh*, nşr. Muhammed Fuâd Abdülbâkî (Kahire: Matbaatü İsâ el-Bâbî el-Halebî ve Şürekâuh, 1374/1955), “Sıyâm”, 17-20.

kamerî ayların bu ayların başlangıcında görülen ilk hilâlle başladığını, hilâlin görülmemesiyle birlikte önceki ayın otuz güne tamamlanması suretiyle tespit edilebileceğini belirterek bir hesaplama kolaylığı getirmiştir.³⁰⁰

Hilâlin görülmesi, ramazan ayının başlangıcı ve bitişinin belirlenmesi hususunda üzerinde ihtilâf edilen bir mesele olduğu için fukaha açısından önem arz eden bir konudur. Ramazan ayı başlangıcında hilâlin görülmesi orucun vücûb sebebidir.³⁰¹

Biz burada tezimizle ilgili olarak rü'yet-i hilâl noktasında şahit sayısını ele alacağımız için diğer konularla ilgili ayrıntılara değinmeyeceğiz. Rü'yet-i hilâlin sübûtu çerçevesinde havanın bulutlu ya da açık olduğu vakitlerde veya şehir içinde ya da şehir dışında hilâlin görülmesiyle alakalı şahit sayılarına değineceğiz.

Hanefilere göre ramazan ayının başlangıcı, hilâlin görülmesi ya da şâban ayının otuz güne tamamlanmasıyla birlikte gerçekleşmektedir. Bu durumda hilâlin görülüp görülmediğinin araştırılıp tespit edilmesi gerekmektedir. Hilâlin görüldüğü tespit edildiği takdirde ramazan ayının başladığına hükmedilmektedir.³⁰² Adalet vasfını taşıyan bir kimsenin kadın ya da erkek; hür ya da köle olması fark etmeksizin tek bir kişinin şahitliği kabul edilmektedir.³⁰³ Şahitlerin şehir içinden veya dışından oluşları fark etmeksizin gökyüzünün kapalı olduğu zamanlarda adalet sahibi bir kimsenin şahitlik etmesiyle de ramazan ayının başladığına hükmedilmektedir.³⁰⁴

Gökyüzünün bulutsuz ve açık olduğu zamanlarda ise şahitlerin sayısı noktasında farklı hükümler yer almaktadır. Gökyüzünün açık olduğu durumda Hanefî mezhebinde yaygın olan görüşe göre iki âdil erkeğin ya da bir erkek iki kadının şahitliği yeterli görülmüştür. Bu görüşü Hasan b. Ziyâd (ö. 204/819) hocası Ebû Hanîfe'den nakletmiştir. Zâhirü'r-rivâyeye göre ramazan hilâlinin sübûtu için tek kişinin ya da birkaç kişinin hilâli gördüğünü söylemesi yeterli değildir. Kesin bilgi (yakîn) ya da en azından kesine yakın kuvvetli kanaat (zann-ı gâlib) ifade

³⁰⁰ Yücel, "Hilâl", 18/2.

³⁰¹ İbrahim Kâfi Dönmez, "Oruç", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2007), 33/419; Hacı Mehmet Günay, "Ramazan", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2007), 34/434; Yücel, "Hilâl", 18/2-6.

³⁰² Mergînânî, *el-Hidâye*, 1/118; Ebû Muhammed Bedrüddîn Mahmûd b. Ahmed b. Mûsâ b. Ahmed el-Aynî, *el-Binâye fî şerhi'l-Hidâye*, nşr. Eymen Sâlih Şa'bân (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1420/2000), 4/16.

³⁰³ Aynî, *el-Binâye*, 4/25.

³⁰⁴ Ebû Abdillâh Muhammed b. el-Hasen b. Ferkad eş-Şeybânî, *el-Asl* (Beyrut: Dâru İbn Hazm, 1433/2012), 2/212.

edecek miktarda çok sayıda kişinin haber vermesi gerekmektedir. Bunun sebebi olarak gökyüzünün açık olması hâlinde bu durumu sadece bir veya birkaç kişinin görmesi yalan ihtimalini açığa çıkarmaktadır. Bu kişiler âdil ve güvenilir olmuş olsalar bile ortada açıkça görülen bir durum söz konusudur. Bu çokluk noktasında zâhirü'r-rivâyede belirli bir rakam bulunmamaktadır. Mezhep içinde de kişi sayısının ne kadar olması gerektiğiyle ilgili ihtilâf bulunmaktadır. Ancak bu noktada farklı sayılar veren fakihlerin yanı sıra Ebû Yûsuf elli erkek olarak belirlemiş, İmam Muhammed ise bunun takdir edilmesinin yetkili bir makama ait olduğunu tercih etmiştir.³⁰⁵

Şâfiî mezhebinde tercih edilen görüşe göre havanın açık veya kapalı oluşu fark etmeksizin kadın ve köle haricinde âdil ya da âdil olup olmadığı belli olmayan (mestürü'l-hâl) kişi tek bir kimsenin görmesiyle ramazan hilâli sabit olmaktadır. Şevval ve zilhicce hilâllerinin sabit olması da aynı hükümdedir. Ancak burada hilâlin sübûtuna dair haberin kabul edilmesi için haberi veren kişide şahitlik ehliyeti ve yapılan şahitlikte şehâdet lafzı aranmaktadır.³⁰⁶

Hanbelîlere göre gökyüzü bulutsuz olsa bile şâban ayı otuza tamamlandıktan sonra orucun başlatılmasına hükmedilir. Ramazan hilâlinin sübûtu için hava ister açık ister kapalı olsun bir tek âdil kimsenin şahitliği yeterli görülmüştür. Ancak ramazan hilâli dışındaki diğer aylardaki hilâllerin görülmesinin sübûtu için en az iki âdil şahit gerekir.³⁰⁷

4.2.2 Borçlanmada Şahit Sayısı

İslâm hukukunda borç ilişkileri, bireyler arasındaki mali güvenin ve toplumsal düzenin korunmasına katkıda bulunan önemli alanlardan biridir. Kur'ân-ı Kerîm'de borç ilişkilerinin kayıt altına alınması ve şahitlerle desteklenmesi açık bir şekilde teşvik edilmiştir. Bu bağlamda özellikle Bakara sûresinin 282. âyeti, borç ilişkilerinde yazılı belgelerin düzenlenmesini ve şahitlerin bulunmasını emrederek İslâm hukukunun borçlanma süreçlerine getirdiği hukuki hükümlerin korunmasını ortaya koyar.

³⁰⁵ Kâsânî, *Bedâiu's-sanâi*, 2/81-82; Mergînânî, *el-Hidâye*, 1/125-126; İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-kadîr*, 2/308-309; Muhammed Emîn b. Ömer b. Abdilazîz el-Hüseynî ed-Dımaşkî İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr ale'd-Dürri'l muhtâr* (Beyrut: Dârü'l-Fikr, 1386/1966), 2/394.

³⁰⁶ Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref b. Müri en-Nevevî, *Minhâcü't-tâlibîn*, nşr. İvaz Kâsım Ahmed İvaz (Beyrut: Dârü'l-Fikr, 1425/2005), 347.

³⁰⁷ İbn Kudâme, *el-Kâfi*, 1/437.

Zina iftirası gibi had gerektiren suçlar ile kısas suçlarının ispatında iki erkeğin şahitliği şart koşulurken diğer hukuk davalarında bir erkekle birlikte iki kadının şahitliği de geçerli kabul edilmektedir. Bu durum, borç ilişkileri ve alım satım işlemleriyle ilgili olarak Bakara sûresinin 282. âyetinde ortaya konan şahitlik düzenlemesinin İslâm hukukunun pek çok alanında temel bir referans noktası olarak benimsendiğini göstermektedir.

Nitekim söz konusu âyette “Ey iman edenler! Belli bir süre için birbirinize borçlandığınız zaman bunu yazın. Aranızda bir yazıcı adaletle yazsın... (Bu işleme) şahitliklerine güvendiğiniz iki erkeği; eğer iki erkek olmazsa, bir erkek ve iki kadını şahit tutun. Bu, onlardan biri unutacak olursa, diğerinin ona hatırlatması içindir...”³⁰⁸ şeklinde buyrularak borç alış verişinin güvence altına alınmasında şahitliğe dikkat çekilmiştir.

Şahitlikte sayı şartı, özellikle erkeklerin tanıklık edebileceği olaylar için Kur'an tarafından belirlenmiştir. Allah (c.c.), “... iki erkeği; eğer iki erkek olmazsa, bir erkek ve iki kadını şahit tutun...”³⁰⁹ şeklinde buyurarak bunu açıkça ifade etmiştir. Ayrıca zina gibi bazı özel durumlarda dört şahit şartı getirilmiştir.³¹⁰ Çünkü şahitliğin Allah (c.c.) için yapılması gerekmektedir. Kur'an'da “... Şahitliği Allah için dosdoğru yapın...”³¹¹ ve “... Allah için şahitlik yaparak adaleti titizlikle ayakta tutan kimseler olun...”³¹² buyrulmuştur. Bu da şahitliğin kişisel menfaatten arındırılmış, samimi ve ihlaslı olması gerektiğini gösterir. Ancak bir kişinin ifadesi kabul edildiğinde, bu durum onun toplumsal güvenilirliğini artırır ve dolaylı bir menfaat sağlar. Bu nedenle, şahitlikte sayı şartı getirilmiş; böylece her şahit, diğerinin sözünü destekleyerek şahitliğin sadece Allah (c.c.) için yapılması sağlanmıştır. Ayrıca insan, doğası gereği unutkan ve gaflete meyillidir. Bu yüzden birden fazla şahit bulunması, hata veya unutma durumunda birbirlerine hatırlatmaları açısından önemlidir. Nitekim Kur'an'da, iki kadının şahit olarak görevlendirilmesinin gerekçesi olarak, “... biri unutacak olursa, diğerinin ona hatırlatması...” ifadesi kullanılmıştır.³¹³

³⁰⁸ el-Bakara, 2/282.

³⁰⁹ el-Bakara, 2/282.

³¹⁰ en-Nûr, 4/4.

³¹¹ et-Talâk, 65/2.

³¹² en-Nisâ, 4/135.

³¹³ Kâsânî, *Bedâiu's-sanâi*, 6/277.

Âyetin ilgili bölümünde, “... şahitliklerine güvendiğiniz iki erkeği; eğer iki erkek olmazsa, bir erkek ve iki kadını şahit tutun. Bu, onlardan biri unutacak olursa, diğerinin ona hatırlatması içindir...”³¹⁴ buyrularak borç ilişkilerinde şahitliğin, alacağın güvence altına alınması yollarından biri olduğu açık bir şekilde ortaya konmuştur. Âyetin ilk kısmında, borç senedine iki erkeğin şahitlik etmesi tavsiye edilmiştir. Bu ifadede geçen emir, İslam âlimlerinin büyük çoğunluğuna göre bağlayıcı bir hüküm değil; tavsiye, yönlendirme ve tedbir anlamı taşımaktadır.³¹⁵ Müfessirlerin çoğu bu şahitliği, yazılı belgenin güvenilirliğini artıran yardımcı bir unsur olarak değerlendirirken, İslâm hukukçuları bunu bağımsız bir ispat aracı kabul etmişlerdir.³¹⁶ Âyette hem borçlu hem de alacaklının güven duyduğu şahitlerin bulunması gerektiği belirtilmiş, bu vesileyle hem şahitlerin sayısına hem de ehliyetine dikkat çekilmiştir. İki erkek veya bir erkek ile iki kadın, şahitlik nisabı olarak öngörülmüştür.

Âyetin ilgili kısmında “... şahitliklerine güvendiğiniz iki erkeği; eğer iki erkek olmazsa, bir erkek ve iki kadını şahit tutun. Bu, onlardan biri unutacak olursa, diğerinin ona hatırlatması içindir...”³¹⁷ buyrularak şahitlikte sayısal bir ölçü getirilmiştir. Bu âyete dayanarak ilk dönem İslam âlimleri, söz konusu sayısal düzenlemeye bağlı kalmış ve şahitliğin geçerli olması için iki erkek ya da bir erkekle iki kadının bulunmasının esas olduğunu kabul etmişlerdir.

Bu anlayış, zamanla şahitlik nisabına temel teşkil eden bir çerçeve olarak değerlendirilmiştir. İslâm hukukçuları daha sonraki dönemlerde şahitlik meselesini cinsiyet açısından üçlü bir tasnife tabi tutmuşlardır. Buna göre yalnızca erkeklerin şahitlik yapabileceği durumlar vardır; bu kapsama genellikle had ve kısas cezaları gibi ağır ceza hükümleri girer.³¹⁸ Sadece kadınların tanıklık edebileceği durumlar da bulunur; doğum, hamilelik, bekâret tespiti ve kadınlara özgü fizyolojik hususlar gibi konular buna örnektir. Hem erkeklerin hem de kadınların şahit olabileceği, ancak tercihin erkeklerden yana kullanıldığı bazı alanlar vardır ki, bunlar daha çok borç ve alım-satım gibi muâmelât konularını kapsar.³¹⁹

³¹⁴ el-Bakara, 2/282.

³¹⁵ Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, 1/674.

³¹⁶ Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, 4/119; Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr el-Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'ân*, nşr. Ahmed Abdülalîm el-Berdûnî ve İbrâhim et-Tafeyyîş (Kahire: Dâru'l-Kütübî'l-Misriyye, 1384/1964), 3/304.

³¹⁷ el-Bakara, 2/282.

³¹⁸ Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, 1/686; Kâsânî, *Bedâiu's-sanâi'*, 6/279; Şîrbînî, *Muğni'l-muhtâc*, 4/441.

³¹⁹ Bilmen, *Kâmus*, 7/123.

4.2.3 Süt Emmede (Radâ') Şahit Sayısı

Radâ' (الرضاع) kelimesi sözlükte “memeden süt emmek”³²⁰ anlamına gelmektedir. Sözlükte süt emen çocuğa râdî', süt kardeşe radî', sütanneye murdî' ve çocuğu sütanneye vermeye ise rıdâ' denir.³²¹ Radâ' fıkıh ıstılahında ise “çocuğa annesinin ya da başka bir kadının sütünün emzirme ya da başka bir şekilde içirilmesi”³²² demektir.

İslâm hukukunda süt akrabalığının (karâbetü'r-radâ') ispatı, hem nesep düzenlemeleri hem de evlenme engelleri bakımından büyük önem taşır. Bu sebeple bir çocuğun başka bir kadından süt emdiğinin ispatı belli usullere tabidir. Süt emmenin hukuki sonuç doğurabilmesi için yalnız iddia yeterli olmayıp bu iddianın belirli ispat vasıtalarıyla desteklenmesi gerekir.

Süt akrabalığı, üç şekilde ispatlanabilir.³²³ İkrar, beyyine ve yazılı deliller. İslâm hukukunda ikrar, kişinin kendi aleyhine bir hakkı itiraf etmesi anlamına gelir ve hukuki bağlayıcılığı güçlü bir delil olarak kabul edilir.³²⁴ Bu bağlamda süt akrabalığının ispatında da ikrara önemli bir yer verilmiştir. Eğer bir kişi “Bu kadın benim sütannemdir.” veya “Bu çocuk benim sütoğlumdur / sütkızımdır.” diye ikrarda bulunuyorsa bu ikrar geçerli sayılır ve süt akrabalığına dayalı hukuki sonuçlar doğar.³²⁵

İslâm hukukunda süt akrabalığının ispat yollarından biri de beyyine yani şahitliktir. Süt akrabalığı, kadının çocuğu emzirdiğine dair yapılan şahitlikle sabit olmaktadır.³²⁶

Hanefî mezhebine göre süt akrabalığı, iki erkek veya bir erkek ile iki kadının şahitliği ile sabit olur. Bundan daha azı veya sadece kadınların şahitliği kabul edilmez.³²⁷ Hanefîler, “... Erkeklerinizden iki de şahit bulundurun. Eğer iki erkek bulunamazsa rıza göstereceğiniz şahitlerden bir erkek ile iki kadın olsun...”³²⁸ âyetini delil getirerek süt akrabalığının ispatı için bir erkek ile iki kadının şahitliğini

³²⁰ Mütercim Âsım Efendi, *el-Okyânûsü'l-basît*, 4/3348.

³²¹ Mütercim Âsım Efendi, *el-Okyânûsü'l-basît*, 4/3348-3349.

³²² Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, 473; Osman Kaşıkçı, “Radâ'”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2007), 34/384; Bilmen, *Kâmus*, 3/9.

³²³ Kâsânî, *Bedâiu's-sanâi*, 4/14; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 7/558; Zühaylî, *İslâm Fıkıhı Ansiklopedisi*, 10/41.

³²⁴ Ferhat Koca, “İkrar”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2000), 22/38.

³²⁵ Kâsânî, *Bedâiu's-sanâi*, 4/14.

³²⁶ Kâsânî, *Bedâiu's-sanâi*, 4/14.

³²⁷ Kâsânî, *Bedâiu's-sanâi*, 4/14.

³²⁸ el-Bakara 2/282.

yeterli görmüşlerdir. Ancak tek bir kadının şahitliği yeterli görülmemektedir. Tek bir kadın yakınlık derecesi bakımından ister kendi annesi ya da eşinin annesi olsun ister yabancı biri olsun şahitliği yeterli değildir.³²⁹ Süt emme hadisesi, erkeklerin de bilgi sahibi olabileceği bir alan olduğu için burada sadece kadınların şahitlikleri kabul edilmez. Çünkü kadınların tek başına şahitliğini kabul etmek, sadece erkeklerin tamamen uzak olduğu doğum gibi olaylarda olur.³³⁰

Hanefî mezhebi, Hz. Ömer'den (r.a.) rivayet edilen süt emmede iki şahitten az kişinin şahitliğinin kabul edilmeyeceğiyle ilgili hadisi de delil getirmiştir. Bu hadis, sahâbenin huzurunda söylenip kimse itiraz etmediğinden dolayı bu konuda icmâ oluşmuştur.³³¹

Bunlara ek olarak Hanefîler, bir kadın bir evliliğin radâ' yoluyla haram olduğunu iddia ederse örneğin "Sizi emzirdim." derse erkek için en iyisi ihtiyaten o kadını boşamaktır. Çünkü Hz. Peygamber (s.a.s.) böyle bir durum karşısında bahsi geçen sorunu yaşayan sahâbiye, eşinden ayrılmasını tavsiye etmiştir.³³²

Şâfiî mezhebine göre dört kadının şahitliği ile süt akrabalığı sabit olmaktadır. Çünkü onlar, radâ' olayının "avret" (örtülmesi gereken özel yer) ile ilgili olduğunu ve erkeklerin doğrudan görmelerinin kolay olmadığını ileri sürerler. İmam Şâfiî'ye göre kadınların şahitliği, erkeklerin görmesinin dinen uygun olmadığı doğum, kadının bedenindeki kusurlar ve süt emzirme gibi konularda kabul edilir. Bu yüzden erkeklerin doğrudan vâkıf olamadığı konulara sadece kadınların şahitliği yeterli görülür. Süt emzirmeyi doğrulamak için bazen göğsün doğrudan görülmesi gerekir. Dolayısıyla bu tür durumlarda kadınların şahitliği geçerlidir. Şâfiîler, süt emmenin sabitliği noktasında Bakara sûresinin 282. âyetini delil getirerek bir erkeğe karşılık iki kadının şahitliğinden hareketle en az dört kadının şahitliğini gerekli görmüştür.³³³

Süt emme üzerine şahitlik meselesi fakihler arasında ihtilafıdır. Bazı âlimler, süt emmenin ispatı için yalnızca iki kadının şahitliğinin yeterli olacağını belirtmiştir. Bir diğer grup âlime göre ise bu hususta ancak dört kadının şahitliği geçerli sayılır. Bu görüş özellikle İmam Şâfiî ve Atâ b. Ebû Rebâh'a (ö. 114/732)

³²⁹ Kâsânî, *Bedâiu's-sanâi*, 4/14; Serahsî, *el-Mebsût*, 5/138.

³³⁰ Kâsânî, *Bedâiu's-sanâi*, 4/14.

³³¹ Kâsânî, *Bedâiu's-sanâi*, 4/14.

³³² Kâsânî, *Bedâiu's-sanâi*, 4/14-15.

³³³ Ebû Abdillâh Muhammed b. İdrîs b. Abbâs eş-Şâfiî, *el-Üm* (Beyrut: Dârü'l-Fikr, 1403/1983), 5/36.

nispet edilmektedir. Diğer bir grup âlim ise bir kadının şahitliğini yeterli görmüş ve süt emmenin sabit olması için tek kadının beyanının kâfi olacağını ifade etmiştir.³³⁴ Mâlikî mezhebine göre süt akrabalığı iki kadının şahitliğiyle sabit olmaktadır. Tek kadının şahitliği yeterli görülmemiştir. Ancak bir rivayete göre kadın âdil ise bir kadının şahitliği de kabul edilmiştir.³³⁵

Hanbelî mezhebine göre ise süt akrabalığı tek bir kadının şahitliğiyle sabit olmaktadır. Bir görüşe göre tek bir kadının şahitliğinin yanında şahitliğe ek olarak kadının yemin etmesi de istenmektedir.³³⁶

4.2.4 Nikâh Akdinde Şahit Sayısı

Nikâh, sözlükte “birleştirme, bir araya getirme; evlenme, evlilik; cinsel ilişki”³³⁷ gibi anlamlara gelmektedir. Fıkıh ıstılahında ise “evlenmelerinde hukuki bir engelin bulunmadığı bir erkekle bir kadının sürekli bir hayat ortaklığı kurmak üzere aralarını birleştiren ve bunun için karşılıklı hak ve sorumluluklar doğuran sözleşmeye”³³⁸ denir.

Nikâh akdinin kurulabilmesi ve hukuki sonuçların tam olarak ortaya çıkması için bazı şartların bulunması gerekmektedir. Şahit sayısı ile ilgili hükümler, nikâh akdinin sıhhat (geçerlilik) şartları içerisinde yer almaktadır. Nikâh akdinin geçerli olabilmesi için -kuruluş şartlarına ilaveten- sıhhat şartlarının tümünün sağlanması gerekmektedir. Cumhura göre şahitlik, nikâhın sıhhat şartlarından biridir.³³⁹ Hanefî mezhebine göre sıhhat şartlarından birisinin yokluğu hâlinde akit fâsid olarak doğmaktadır.³⁴⁰ Ancak İmam Mâlik’e (ö. 179/795) göre şahitlerin bulunması değil nikâhın duyurulması yani ilan, sıhhat şartıdır. Bu nedenle nikâh akdini yapan kişi, şahitler olmaksızın nikâhı ilan etse akit sahih olur.³⁴¹

Nikâhı zinadan ayıran başlıca nitelik, aleni olmasıdır. Zina gizlidir, dolayısıyla nikâhın aleni olması gerekir. Resûlullah (s.a.s.), rivayet edildiğine göre gizli nikâhı yasaklamıştır. Bu da bize onun nikâhın aleni olmasını emrettiğini

³³⁴ Ebü'l-Velîd Muhammed b. Ahmed b. Muhammed el-Kurtubî İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid ve nihâyetü'l-muktesid* (Kahire: Dârü'l-Hadîs, 1425/2004), 3/63-64.

³³⁵ İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid*, 3/63.

³³⁶ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 8/190-191.

³³⁷ Mütercim Âsım Efendi, *el-Okânûsü'l-basît*, 2/1254; Fahrettin Atar, “Nikâh”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2007), 33/112.

³³⁸ Serahsî, *el-Mebsût*, 4/357; İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-kadîr*, 3/185; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 7/3; Bilmen, *Kâmus*, 3/5; Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, 456; Atar, “Nikâh”, 33/112.

³³⁹ Kâsânî, *Bedâiu's-sanâi*, 2/252.

³⁴⁰ İbn Âbidîn, *Reddû'l-muhtâr*, 3/135; Karaman, *Mukayeseli İslâm Hukuku*, 1/89.

³⁴¹ İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid*, 3/44.

gösterir. Çünkü bir şeyi yasaklamak, onun zıddını yapmayı emretmektir.³⁴² Hatta Hz. Peygamber (s.a.s.) nikâhın tef çalınarak ilan edilmesini teşvik etmiştir.³⁴³

Nikâhın hukuki anlamda varlık kazanabilmesi için evlenecek tarafların irade beyanlarının en az iki şahit³⁴⁴ huzurunda gerçekleşmesi gerekmektedir. Ancak nikâh akdi esnasında şahit bulunacağına dair Kur'ân-ı Kerîm'de hususi bir âyet bulunmamaktadır. Daha çok fakihlerin ortaya koymuş olduğu içtihatlar ve hadislerle şahitlerin varlığının şart oluşu ispat edilmektedir. Konuyla ilgili Hanefî fakihleri, Bakara sûresinin 282. âyetini delil getirmişlerdir. Nitekim söz konusu âyette Allah (c.c.) şöyle buyurmuştur: "... Şahitliklerine güvendiğiniz iki erkeği; eğer iki erkek olmazsa, bir erkek ve iki kadını şahit tutun..." Müdâyene âyeti olarak bilinen bu âyette borçların yazılması ve borç ilişkisi esnasında şahit bulundurulmasından bahsedilmektedir.

Fukaha, nikâhta şahitlikle ilgili olarak hadislerden de delil getirmiştir. Nitekim Hz. Peygamber (s.a.s.), "Veli ve iki âdil şahit olmadan nikâh olmaz."³⁴⁵ şeklinde buyurarak şahitlerin varlığının nikâh için ne kadar önemli olduğuna işaret etmiştir. Başka bir hadiste ise "Beyyine (şahit) olmaksızın kendini nikâhlayan kadınlar kötü kadınlardır (fahişelerdir)."³⁴⁶ şeklinde buyurmaktadır. Zikredilen bu delillerde şahitliğin yanında bir de veliden söz edilmektedir. Delillere dayanarak Hanefîlerde yaygın olan görüşe göre nikâh akdi esnasında velinin bulunması zorunlu değildir.³⁴⁷ Ancak Şâfiî, Hanbelî ve Zâhirî mezheplerine göre nikâh akdi esnasında velinin bulunması vâcibtir.³⁴⁸

Yukarıda bahsi geçen naslardan yola çıkıldığında nikâhın geçerli olabilmesi için en az iki şahide ihtiyaç duyulduğu anlaşılr. Nitekim Hanefî, Şâfiî, Hanbelî ve Zâhirî mezhepleri, nikâh akdi esnasında iki erkek şahidin şahitlik yapacağı noktasında ittifak etmişlerdir.³⁴⁹

³⁴² Kâsânî, *Bedâiu's-sanâi*, 2/252.

³⁴³ Tirmizî, "Nikâh", 6.

³⁴⁴ Nitekim 25.10.1917 yürürlük tarihli *Hukûk-ı Âile Kararnâmesi* 'nde de bu doğrultuda bir hüküm mevcuttur. "Akd-i nikâh esnâsında mükellef iki şahidin huzûru, nikâhın sıhhatinde şarttır..." (md. 34). bk. *Hukûk-ı Âile Kararnâmesi*, haz. Orhan Çeker (İstanbul: Mehîr Vakfı Yayınları, 2016), 30.

³⁴⁵ Tirmizî, "Nikâh", 15.

³⁴⁶ Tirmizî, "Nikâh", 16.

³⁴⁷ Serahsî, *el-Mebsût*, 5/11.

³⁴⁸ İbn Hazm, *el-Muhallâ*, 9/48; Ebû Muhammed Muvaffakuddîn Abdullâh b. Ahmed b. Muhammed b. Kudâme, *el-Mukni* (Cidde: Mektebetü's-Sevâdî, 1421/2000), 304; Şîrbînî, *Muğni'l-muhtâc*, 4/234.

³⁴⁹ Şeybânî, *el-Asl*, 10/211; İbn Hazm, *el-Muhallâ*, 9/50; Ebû İshâk Cemâlüddîn İbrâhîm b. Alî b. Yûsuf eş-Şîrâzî, *el-Mühezzebe fî fıkhi'l-İmâm eş-Şâfiî*, nşr. Muhammed ez-Zühaylî (Beyrut: Dâru'l-Kalem, 1412/1996), 4/137; İbn Kudâme, *el-Mukni*, 306.

Fıkıh kaynaklarında nikâhın sahih olabilmesi için en az iki âdil şahidin bulunması gerektiği açıkça ifade edilmiştir. Bu görüş, “Şahit olmadan nikâh olmaz.”³⁵⁰ ve “İki şahit olmadan nikâh olmaz.”³⁵¹ hadislerine dayanır. Bu noktada Hanefî mezhebinde şahitliğin şart kılınmasının temel hikmeti, zina suçlamasından korunma, nikâhın inkâr edilmesini engelleme ve evliliğin bilinirliğini sağlamadır. Eğer nikâh gizli yapılır ve şahit bulunmazsa taraflardan biri ileride bu nikâhı reddedebilir. Bu da kadın açısından iffetinin zedelenmesi ve haklarının ihlali gibi ciddi sonuçlar doğurabilir. Ayrıca nikâhın gizli kalması evlilik ilişkisine toplumsal meşruiyet kazandırmaz. Bu yüzden nikâhta iki âdil şahit bulunması, akdin sadece dinî yönden değil aynı zamanda sosyal yönden de geçerli ve korunur olmasını sağlar.

Gizli nikâh, iki şahidin hazır bulunmadığı nikahtır. İki şahidin hazır bulunması durumunda ise gizli nikâh değil, aleni nikâh söz konusudur. Hanefî fakihi Kâsânî (ö. 587/1191), bu bağlamda bir sırrın üç kişi tarafından bilindiğinde artık sır olmaktan çıktığına dair beyti aktararak iki şahitle yapılan nikâhın artık gizli sayılmayacağını belirtir.³⁵² Bu da nikâhın sır gibi gizli bir iş olmaması, aksine toplum tarafından bilinen bir akit olması gerektiğini göstermek içindir. Aynı şekilde Resûlullah’ın (s.a.s.) “Nikâhı ilan edin...”³⁵³ demesi de böyledir. Çünkü eğer iki şahit getirilirse nikâh ilan edilmiş olur. “Tef ile de olsa” demesi, bunu daha fazla duyurmaya bir teşviktir.³⁵⁴

Hanefî mezhebinde hâkim olan görüşe göre nikâh akdinde şahitlerin iki erkek ya da bir erkekle iki kadın olması gerekmektedir. Bu bağlamda Hanefîlere göre kadınların şahitliği câiz görülmektedir. Ancak sayıları ne kadar olursa olsun sadece kadınların şahitlik etmesi ve bir erkek ile bir kadının şahitlik etmesi de kabul edilmemiştir.³⁵⁵ Ancak Şâfiî, Hanbelî ve Mâlikî mezheplerinde şahitlerin ikisinin de erkek olması şart koşulmuştur.³⁵⁶ Zâhirîler ise iki erkek veya bir erkek iki kadının şahitliğini kabul etmenin yanı sıra yalnızca kadınların şahitliğini de kabul

³⁵⁰ Buhârî, “Şehâdât”, 8.

³⁵¹ Tirmizî, “Nikâh”, 15.

³⁵² Kâsânî, *Bedâiu’s-sanâi*, 2/253.

³⁵³ Tirmizî, “Nikâh”, 6.

³⁵⁴ Kâsânî, *Bedâiu’s-sanâi*, 2/253.

³⁵⁵ Şeybânî, *el-Asl*, 10/210.

³⁵⁶ Şîrâzî, *el-Mühezzeb*, 4/137; İbn Rüşd, *Bidâyetü’l-müctehid*, 3/44; İbn Kudâme, *el-Mukni*, 306.

etmişlerdir. Bu durumda nikâh akdi esnasında en az dört kadının şahitlik etmesi gerekir.³⁵⁷

4.2.5 Boşanmada (Talâk) Şahit Sayısı

Talâk (الطلاق) kelimesi, sözlükte “serbest bırakmak, serbest kalmak; bağıni çözmek, bağından kurtulmak”³⁵⁸ gibi anlamlara gelmekte olup Türkçede boşama ya da boşanma kelimelerinin karşılığı olarak kullanılmaktadır. Fıkıh ıstılahında ise “nikâh akdine husûsî lafızlarla hemen veya gelecek bir vakitte son vermek”³⁵⁹, “belli lafızlarla nikâh akdinin bozulması”³⁶⁰ ve “özel lafızlarla manevi bir bağ olan nikâhı ortadan kaldırmak”³⁶¹ gibi tariflerle tanımlanmaktadır.

Kur’an’da boşanmada şahit sayısı ile ilgili olarak “Boşanan kadınlar iddetlerinin sonuna varınca, onları güzelce tutun, yahut onlardan güzelce ayrılın. İçinizden iki âdil kimseyi şahit tutun. Şahitliği Allah için dosdoğru yapın...”³⁶² âyeti yer almaktadır. Fukaha arasındaki ihtilâf; daha çok bu âyette yer alan şahitliğin şahit sayısı ile değil de kadının iddet içinde bulunduğu sürede mi (ric’î talâk) yoksa boşanma esnasında mı gerekli olduğu, şahitlerin cinsiyeti veyahut şahitlik yapmanın farz mı mendup mu olduğu hususunda ortaya çıkmıştır.

Talâk konusunda şahit bulundurulması, İslâm hukukunda mezhepler arasında farklı şekillerde değerlendirilmiştir. Kur’ân-ı Kerîm’de “... İçinizden iki âdil kimseyi şahit tutun...”³⁶³ emri bu konuda delil kabul edilmektedir. Bu âyet özellikle ric’î talâk sonrasında tarafların evliliğe dönüşü hâlinde iki âdil şahidin bulundurulması gerekliliğine vurgu yapar. Cumhurun içtihatları göz önünde bulundurulduğunda boşanma sürecinde iki şahidin bulundurulmasının tavsiye edilen bir uygulama olduğu görülmektedir. Ancak bu uygulama, talâkta geçerlilik şartı olarak kabul edilmemiştir.³⁶⁴

Hanefî mezhebine göre talâk esnasında şahit bulundurmak şart değildir. Talâk şahit olmaksızın da geçerlidir. Ancak boşanmanın inkâr edilmesi gibi durumlarda şahide ihtiyaç duyulabileceği için maslahat gereği şahit bulundurulması

³⁵⁷ İbn Hazm, *el-Muhallâ*, 9/50.

³⁵⁸ İbn Manzûr, *Lisânü’l-Arab*, “tlk”, 10/226; Halil İbrahim Acar, “Talâk”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2010), 39/496.

³⁵⁹ Bilmen, *Kâmus*, 2/175.

³⁶⁰ Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, 542; Acar, “Talâk”, 39/496.

³⁶¹ Serahsî, *el-Mebsût*, 6/2; Mevsilî, *el-İhtiyâr*, 3/121; Ekmelüddîn Muhammed b. Mahmûd b. Ahmed el-Bâbertî er-Rûmî el-Mısırî, *el-Înâye* (Beyrut: Dârü’l-Fikr, 1389/1970), 3/463.

³⁶² et-Talâk, 65/2.

³⁶³ et-Talâk, 65/2.

³⁶⁴ Kâsânî, *Bedâiu’s-sanâi*, 6/267.

uygun görülmüştür. Hanefilere göre bir kadını ric'î talâkla boşadıktan sonra tekrar nikâhı altına almak isteyen kişinin iki şahidi hazır bulundurması müstehaptır. Fakat şahit olmasa bile ric'at geçerlidir. Boşanan bir kadını tekrar nikâhlamak önceki evliliğin devamı anlamına geldiğinden ihtilafa mahal vermemek için bu akdin iki şahidin huzurunda gerçekleştirilmesi uygun bulunmuştur. Tıpkı îlâdan dönen kişinin pişmanlık beyanı esnasında şahit bulundurmasının gerekmediği gibi. Bu durumda da fıkhen zorunluluk olmasa da tarafların birbirlerini yalanlamalarının önüne geçmek adına iki şahit getirilmesi tavsiye edilmiştir.³⁶⁵

Şâfiî mezhebine göre bir kadını ric'î talâkla boşadıktan sonra tekrar nikâhı altına almak isteyen kişinin iki şahidi hazır bulundurmaması durumunda bu şahitsiz ric'at geçerli değildir. İmâm Şâfiî'nin bir görüşüne göre, Kur'an'da geçen "...İçinizden iki âdil kimseyi şahit tutun..."³⁶⁶ emri vüçûp bildirir. Bu doğrultuda ric'î talâkta iki şahit bulundurmak vâcib kabul edilmektedir. Mâlikîler de aynı görüşü benimsemişlerdir.³⁶⁷ Bu konuda İmâm Şâfiî'den gelen iki farklı görüş bulunmaktadır: Kavl-i kadîme göre âyetin zâhiri gereği iddet süresi içerisinde kocanın karısına dönmesi hâlinde iki şahit tutması zorunludur.³⁶⁸ Kavl-i cedîde göre ise bu durumda şahit tutmak zorunlu değildir.³⁶⁹

Mâlikî mezhebi de ric'at esnasında şahit tutmanın zorunlu olduğunu kabul etmiştir. Hatta İmâm Mâlik, kocanın karısına şahitsiz dönüş yapması durumunda sonradan şahit göstermesinin zorunlu olduğunu ifade etmiştir. Şayet şahit getirilmezse kadın bu takdirde isterse dönüş yapmayabilir.³⁷⁰

Ahmed b. Hanbel'den kocanın ric'atte şahit getirmesinin şart olduğu ya da olmadığı yönünde iki farklı görüş belirtilmiştir.³⁷¹ Takıyyüddin İbn Teymiyye (ö. 728/1328) ise âyette geçen emrin ric'at için olduğunu ifade etmiş fakat hükmünün vâcib ya da müstehap olması noktasında bir görüş belirtmemiştir.³⁷² Ca'ferî

³⁶⁵ Mergînânî, *el-Hidâye*, 2/254.

³⁶⁶ et-Talâk, 65/2.

³⁶⁷ Serahsî, *el-Mebsût*, 6/19-20; Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'an*, 21/31.

³⁶⁸ Şâfiî, *el-Üm*, 7/122; Şîrâzî, *el-Mühezzebe*, 4/377-378.

³⁶⁹ Şîrbînî, *Muğni'l-muhtâc*, 3/440.

³⁷⁰ Sahnûn, *el-Müdevvenetü'l-kübrâ*, 2/32.

³⁷¹ İbn Kudâme, *el-Mukni'*, 357.

³⁷² Ebü'l-Abbâs Takıyyüddin Ahmed b. Abdilhalîm b. Mecdiddîn Abdisselâm el-Harrânî İbn Teymiyye, *Mecmûu fetâvâ* (Medine, Mücemmeu'l-Melik Fehd li-Tıbbâti'l-Mushafi's-Şerîf, 1425/2004), 33/33.

mezhebine göre ric'atte şahit bulundurmak menduptur.³⁷³ İbn Hazm ise ric'atte şahit göstermenin vâcib olduğu görüşündedir.³⁷⁴

Talâk sûresindeki âyetin zâhirine göre Şîa'nın İsmâiliyye ve İmâmiyye kolları, şahit bulundurma emrinin her iki hususta da vücûp ifade ettiği görüşündedir. Onlara göre âyette geçtiği şekliyle "iki âdil şahit" huzurunda gerçekleşmeyen boşanmalar geçerli olmamaktadır.³⁷⁵

İbn Hazm ise talâkta şahit bulundurmanın gerekli olduğunu ve bu hususa aykırı hareket edenlerin Allah'ın (c.c.) koymuş olduğu sınırları aştıklarını ifade ederek Hz. Peygamber'in (s.a.s.) "Bizim emrimize uygun olmadan yapılan her iş merduttur."³⁷⁶ hadisini delil getirmiştir.³⁷⁷

İslâm hukukçuları talâk esnasında şahit bulundurma noktasında da farklı görüşler ileri sürmüşlerdir. Cumhur, şahitsiz talâkın geçerli olduğunu, talâkta şahit bulundurmanın şart olmadığını ifade etmektedir. Cumhura göre Talâk sûresinde emredilen söz konusu şahitlik müstehaptır.³⁷⁸

İbn Teymiyye ise âyette yer alan emrin talâka atfedildiğini kabul etmemektedir.³⁷⁹

İmâm Şâfiî, âyette yer alan hususta talâk ve ric'at için şahitliğin emredildiğini, Allah'ın (c.c.) şahit sayılarını belirttiğini, şahitliğin tam olarak gerçekleşebilmesi için iki şahidin gerekli olduğunu ifade etmiştir. Ancak daha sonra bey' akdiyle kıyas ederek bunun zorunlu olmadığını söylemek suretiyle görüşünü değiştirmiştir.³⁸⁰

İslâm hukukçularının bir diğer kısmı ise âyette yer alan talâkta şahit bulundurma emrinin vücûp ifade ettiğini ve dolayısıyla talâkta şahit bulundurmanın şart olduğunu ifade etmişlerdir. Bu görüşün öne çıkan savunucuları ise Zâhirî mezhebinin en büyük temsilcisi olan İbn Hazm ve Ca'ferî hukukçularıdır.³⁸¹

³⁷³ Ebû Ca'fer Muhammed b. Hasan b. Ali et-Tûsî, *et-Tibyân fî tefsîri 'l-Kur'ân*, nşr. Ahmed Habîb, (Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, ts.), 10/32-33; Ebû'l-Kâsım Necmüddîn Ca'fer b. el-Hasen b. Ebî Zekeriyâ Yahyâ el-Muhakkık el-Hillî el-Hüzelî, *el-Muhtasarü'n-nâfi 'fî fikhi'l-İmâmiyye*, nşr. Muhammed Takî el-Kummî (Beyrut: Dârü'l-Advâ, 1405/1985), 223.

³⁷⁴ İbn Hazm, *el-Muhallâ*, 14/47.

³⁷⁵ Tûsî, *et-Tibyân*, 10/32; Hillî, *el-Muhtasarü'n-nâfi*, 222.

³⁷⁶ Müslim, "Akziye", 17-18.

³⁷⁷ İbn Hazm, *el-Muhallâ*, 14/47.

³⁷⁸ Serahsî, *el-Mebsût*, 6/19.

³⁷⁹ İbn Teymiyye, *Mecmûu fetâvâ*, 10/33-35.

³⁸⁰ Şâfiî, *el-Üm*, 7/76.

³⁸¹ İbn Hazm, *el-Muhallâ*, 10/251; Hillî, *el-Muhtasarü'n-nâfi*, 189.

Söz konusu hukukçulara göre âyetin zâhiri gereği âyette yer alan şahitlik emri vücûp ifade etmektedir. Nedbe delâlet ettiğine dair bir delil bulunmadığı için âyetin zâhirinden uzaklaşılmalıdır.³⁸²

Ca'ferî mezhebine göre talâkta şahit bulundurmanın vücûbu hususunda ehl-i beytin icmâı vardır. Onlara göre imamların bir konuda yaptığı icmâ, dinde kati delil hüviyetindedir.³⁸³

Fukaha, bu görüşlerin yanı sıra şahitlerde bazı özelliklerin bulunması gerektiğini de ifade etmiştir. İmâm Şâfiî ve İbn Hazm, boşanmaya şahitlik eden kimselerin adalet sahibi kimseler olması gerektiği görüşündedir.³⁸⁴ Nitekim "... İçinizden iki âdil kimseyi şahit tutun..."³⁸⁵ âyetinde şahitlerin âdil olması vurgulanmıştır.

Talâk bahsinde şahitlerin sayısı kadar cinsiyeti de fıkıh âlimleri arasında tartışmalı bir konu olmuştur. Özellikle Kur'an'da geçen "iki âdil şahit" ifadesi bağlamında bu kişilerin cinsiyeti noktasında fıkıh bilginleri farklı kanaatlere sahiptir. Hanefî mezhebine göre Hz. Ömer'den (ö. 23/644) (r.a.) gelen bir rivayet esas alınarak iki erkek veya bir erkekle beraber iki kadının şahitliği de geçerli kabul edilmiştir.³⁸⁶ Şâfiî mezhebine göre ise şahitler mutlaka erkek olmalıdır.³⁸⁷

İbn Hazm, kadınların talâkta şahitlik yapmasına cevaz verilmesini, kadının duygusal davranarak taraflı hareket edebileceği ve bu nedenle adaletli şahitlik yapamayacağı gerekçesiyle eleştirmiştir. Ona göre Hz. Ömer'in (r.a.) bu bağlamda kadınların şahitliğini zayıf görmesine rağmen kabul etmesi isabetli değildir.³⁸⁸ Ayrıca Ebû Hanîfe'nin kadınların talâk ve nikâh işlemlerinde erkeklerle birlikte şahitlik yapmasının caiz olduğuna dair görüşü İbn Hazm ve İbn Kayyim el-Cevziyye tarafından da aktarılmaktadır.³⁸⁹

Öte yandan Kur'an'daki iki şahidin cinsiyetine dair ifade tarzı, Arap dilinde çoğul zamirlerin kullanımıyla ilişkilendirilmiştir. Bu bağlamda tefsir, hadis ve fıkıh âlimi Muhammed b. Ahmed el-Kurtubî (ö. 671/1273), Arapçada erkek çoğul zamirlerin çoğu zaman kadınları da kapsayacak şekilde kullanıldığını belirtir.³⁹⁰

³⁸² Tûsî, *et-Tibyân*, 10/32.

³⁸³ Tûsî, *et-Tibyân*, 10/32-33.

³⁸⁴ Şâfiî, *el-Üm*, 7/88; İbn Hazm, *el-Muhallâ*, 14/47.

³⁸⁵ *et-Talâk*, 65/2.

³⁸⁶ Serahsî, *el-Mebsût*, 6/149.

³⁸⁷ Şâfiî, *el-Üm*, 7/89.

³⁸⁸ İbn Hazm, *el-Muhallâ*, 9/403.

³⁸⁹ İbn Hazm, *el-Muhallâ*, 9/398; İbn Kayyim, *et-Turuku'l-hükmiyye*, 202.

³⁹⁰ Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'ân*, 18/154.

Özellikle emir ve nehiy çoğul kalıplarının genellikle müzekker formda kullanılmasından dolayı, bahsi geçen ifadelerin doğrudan erkeklere özgü olduğu sonucuna varmak doğru bir yaklaşım tarzı değildir. Bu nedenle iki şahidin erkek olması gerektiğine dair yorumlar, dilsel kalıpların bağlamından bağımsız ele alınmamalıdır. Anlaşıldığı kadarıyla bazı âlimlerin talâk veya ric‘at hususunda kadınların da şahit olabileceklerini kabul etmeleri, zamirlerle ilgili söz konusu bilgiye dayanmaktadır.

4.2.6 Vasiyette Şahit Sayısı

Vasiyet (الوصية) kelimesi sözlükte “tavsiye, vasl eylemek, muttasıl olmak, talep, sipariş, ısmarlama” gibi anlamlara gelmektedir. Vasiyet kelimesi sözlükte genel olarak bir nesnenin yapılması için bir kişiye verilen sipariş ve ölen kişinin vasiyet ettiği mal şeklinde iki anlamda kullanılmaktadır.³⁹¹

Fıkıh terimi olarak vasiyet, bir kimsenin malını veya menfaatini ölümünden sonra hüküm doğurmak üzere bir kişiye ya da bir hayır kurumuna karşılıksız olarak temlik etmesi şeklinde tanımlanmaktadır.³⁹²

Bir malı veya menfaati ölümünden sonra bir kişiye ya da hayır kurumuna temlik eden kişiye “mûsî”, vasiyete konu olan mal ya da menfaate “mûsâ bih” ve kendisine vasiyet olunan kişi ya da hayır kurumuna ise “mûsâ leh” denir.³⁹³

İslâm hukukunda şahitliği vasiyetin geçerliliği açısından zorunlu kabul edenlere göre vasiyette şahit bulundurmak önemli bir şart olarak değerlendirilir. Bu bağlamda vasiyet konusuyla ilgili Kur’an’da şahitlik şartına dair açık deliller bulunmaktadır. Bu konuda en açık delil Mâide sûresinin 106. âyetidir. Söz konusu âyet, vasiyetin iki âdil şahit huzurunda yapılmasını emretmekte ve bu hususta özellikle ölüm anında dikkatli olunması gerektiğini belirtmektedir. “Ey iman edenler! Birinizin ölümü yaklaştığı zaman, vasiyet sırasında aranızda şahitlik (edecek olanlar) sizden adaletli iki kişidir. Yahut; seferde olup da başınıza ölüm musibeti gelirse, sizin dışınızdan başka iki kişi şahitlik eder...”³⁹⁴ Bu âyet, vasiyetin geçerli olabilmesi için en az iki âdil şahidin bulunması gerektiğine işaret etmektedir. Bu işareten yola çıkarak vasiyet yapılacağı zaman iki âdil şahidin bulundurulması gerekir. Şahitlerin âdil olması şartı, sadece sayının değil aynı

³⁹¹ Mütercim Âsım Efendi, *el-Okÿânûsü’l-basît*, 6/6034-6035.

³⁹² Bilmen, *Kâmus*, 5/115.

³⁹³ Bilmen, *Kâmus*, 5/115.

³⁹⁴ el-Mâide, 5/106.

zamanda şahsiyetin de önemli olduğunu ortaya koyar. Âyetle ayrıca yolculuk esnasında Müslüman şahit bulunmazsa gayrimüslim şahidin geçici olarak kabul edilebileceği belirtilmiştir. Bu durum, şahitliğin vasiyetin güvence altına alınmasında ne denli önemli bir unsur olduğunu göstermektedir.

İslâm tarihinin erken döneminde, vasiyetin şahitler huzurunda yapılmasına dair sünnetten örnek teşkil eden olaylardan biri, Temîm ed-Dârî (ö. 40/661) ve Hristiyan arkadaşı Adî b. Bedâ'nın Şam'a yaptıkları ticaret yolculuğudur. Bu yolculuk sırasında yanlarında Müslüman olan ve Sehm kabilesine mensup Büdeyl b. Ebû Meryem de bulunmaktadır. Büyük muhaddis Muhammed b. İsmâil el-Buhârî (ö. 256/870), konuyla ilgili Mâide sûresinin 106, 107 ve 108. âyetlerini zikrettikten sonra İbn Abbas'tan gelen rivayeti zikreder. Rivayete göre, yolculuk esnasında Büdeyl hastalanarak vefat eder. Temîm ve Adî, Büdeyl'in geride bıraktığı malları ve emaneti ailesine ulaştırmak üzere Mekke'ye döner. Ancak bu süreçte Büdeyl'e ait olduğu bilinen kıymetli bir gümüş vazonun kaybolduğu anlaşılır. Durum Hz. Peygamber'e (s.a.s.) intikal ettirilir ve şahitlik talebinde bulunulur. Temîm ile Adî, yemin ettirilerek olayla ilgili beyanlarını sunarlar. Fakat daha sonra vazonun üçüncü şahısların elinde ortaya çıkması üzerine şahitliklerinin doğruluğu sorgulanır. Nihayetinde vasiyetin ifasında güven sorunlarının yaşanması üzerine Mâide sûresinin 106. âyeti nazil olur. Bu âyet, vasiyetin iki âdil kişi tarafından şahitliğe bağlanması gerektiği hükmünü doğurmuştur. Ayrıca sefer hâlinde ve Müslüman şahit bulunmadığında gayrimüslim şahidin kabul edilebileceği de bu noktada hükme bağlanmıştır. Bu olay Hz. Peygamber (s.a.s.) döneminde vasiyetin şahit huzurunda yapılmasının önemini gösteren bir uygulama olarak değerlendirilebilir. Aynı zamanda şahitliğin adalet, güven ve yemin ile desteklenmesi gerektiğine dair önemli ipuçları barındırır.³⁹⁵

Sünnette ise vasiyetin yazılı ve düzenli şekilde yapılması teşvik edilmiştir. Sahih hadislerde doğrudan vasiyet için şahit sayısı geçmese de Hz. Peygamber'in (s.a.s.) uygulamalarında vasiyetlerin yazıya geçirilmesi ve şahitler huzurunda

³⁹⁵ Buhârî, "Vesâyâ", 35; Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'ân*, 6/346; Ebû'l-Fidâ' İmâdüddîn İsmâil b. Şihâbiddîn Ömer b. Kesîr b. Dav' b. Kesîr el-Kaysî el-Kureşî el-Busrâvî ed-Dımaşkî eş-Şâfiî, *Tefsîrû'l-Kur'âni'l-'azîm*, nşr. Sâmî b. Muhammed es-Selâme (Riyad: Dârü't-Tayyibe, 1420/1999), 3/217. Bazı âlimler, şahide şahitlik öncesinde yemin ettirilmesi gerektiğini ifade etmişlerdir. Bazı âlimler ise şahitliğin yemine benzeşmesinden dolayı bunu gereksiz görmüşlerdir. Mecelle (md. 1727/1. bk. Şen, *Sistemâtik Mecelle*, 524) ise orta yolu tutarak meşhûdün aleyhin talebi üzerine hâkimin gerekli gördüğü takdirde şahitlere yemin ettirebileceğini hükme bağlamıştır. bk. Celal Erbay, *İslâm Ceza Muhakemesi Hukukunda İspat Vasıtaları* (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 1999), 251-252.

yapılmasını teşvik ettiği görülmektedir. Nitekim Hz. Peygamber'in (s.a.s.) bir hadisinde "Bir Müslümanın vasiyet edecek bir şeyi olduğu hâlde vasiyetnamesini yanında yazılı bulundurmada iki gece geçirmesi uygun değildir." şeklinde buyurmuştur.³⁹⁶

Vasiyetin ispatı konusuna baktığımızda vasiyetin yazılı hâle getirilmesi, İslâm hukukunda çoğunluğa göre tavsiye edilen bir uygulama olarak kabul edilmiştir. Aynı şekilde, vasiyet metnine besmele ile başlanması, ardından Allah'a (c.c.) hamd ve Resûlullah'a (s.a.s.) salât ve selâm getirilmesi, nihayetinde kelime-i şehâdetin yazılması da ittifakla mendup kabul edilmektedir. Bu ifadeler ister yazılı, ister sözlü şekilde beyan edilebilir. Bunun ardından vasiyetin geçerliliği açısından, şahitlerin huzurunda beyan edilmesi de mendup sayılmıştır.³⁹⁷

Hanefî ve Şafîî mezheplerine göre vasiyetin şahitlere okunması ve şahitlerin de vasiyet edenin (mûsî) beyanını dinlemiş olması gerekir. Sadece yazıya bakılarak şahitlik yapılması, icmâ ile geçersiz kabul edilmiştir. Şâfiîler, yazıya dayalı bir vasiyetin muteber olabilmesi için, mûsînin niyetini sözlü olarak da ifade etmiş olmasını veya ölümünden sonra vârislerinin bunu ikrar etmiş olmalarını şart koşar. Ancak her iki mezhepte de sadece yazıya dayanarak vasiyetin kesinleşmesi yeterli görülmemektedir. Zira yazıların benzerliği ve sahtecilik ihtimali göz önünde bulundurulmaktadır.³⁹⁸

Mâlikî mezhebine göre ise vasiyet, mûsînin kendi el yazısıyla kaleme alınmışsa ve bu yazı şahit tutularak gerçekleştirilmişse, hatta şahitlere okunmasa ya da vasiyet belgesi açılmamış olsa dahi geçerli sayılır. Mûsî, şahitlere "Bu mektuptakilere şahitlik edin." derse ve belgede herhangi bir silinti yoksa, vasiyet hüküm kazanır. Belge mûsînin yanında kalsa ve ölümüne kadar ortaya çıkmasa bile bu hüküm değişmez.³⁹⁹

Hanbelî mezhebinin yaygın görüşüne göre, bir kişi vasiyetini yazar fakat şahit tutmazsa, vasiyetinden döndüğü ispatlanmadıkça vasiyet geçerli sayılır. Bu durumda, yazının mûsîye ait olduğu, mirasçılarının ikrarı veya yazının mûsîye ait olduğunu ortaya koyan delillerle sabit olabilir. Meşhur biri olması hâlinde mûsînin el yazısının tanınması bile vasiyetin geçerli sayılması için yeterlidir. Bu görüş, Hz.

³⁹⁶ Buhârî, "Vesâyâ", 1.

³⁹⁷ Kâsânî, *Bedâiu's-sanâi*, 7/330; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 6/247; Zühaylî, *el-Fıkhü'l-İslâmî*, 10/7570.

³⁹⁸ Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc*, 4/66; Zühaylî, *el-Fıkhü'l-İslâmî*, 10/7571.

³⁹⁹ İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid*, 4/119; Zühaylî, *el-Fıkhü'l-İslâmî*, 10/7572.

Peygamber'in (s.a.s.) "Bir Müslümanın vasiyet edecek bir şeyi olduğu hâlde vasiyetnamesini yanında yazılı bulundurmada iki gece geçirmesi uygun değildir." ⁴⁰⁰ hadisine dayanır. Bu hadis, yazılı vasiyetin tek başına yeterli olabileceğine işaret eder. Ayrıca Peygamber Efendimiz (s.a.s.) yöneticilerine yazılı talimatlar göndererek bu yazılarla amel edilmesini emretmiş ve sonraki halifeler de bu uygulamayı sürdürmüştür. Bu nedenle yazı, lafız gibi anlam taşıdığı için bağlayıcılığı kabul edilmektedir. ⁴⁰¹

Ancak mûsî yazılı metni şahitlere gösterip "Bu yazılı sayfaya şahit olun." ya da "Bu benim vasiyetimdir, buna şahit olun." dese bile, eğer şahitler metni ondan dinlememiş ya da metin ona okunarak kendisi içeriği onaylamamışsa, vasiyetin geçerliliği sabit olmaz. Bu yaklaşım, Hanefî ve Şâfiî mezheplerinin görüşleriyle de benzerlik gösterir. Hâkim, söz konusu yazının mûsîye ait olduğunu tespit ederse ya da belge, şahitlerin huzurunda okunur ancak mûsî açıkça "Vasiyetime şahit olunuz." veya "Vasiyetimi yerine getiriniz." dememişse, bu durumda vasiyet geçerli sayılmaz. Çünkü mûsînin kararından dönme ihtimali bulunmaktadır. Dolayısıyla vasiyet bağlayıcı hâle gelmez. Ancak eğer mûsî, "Şahit olun." veya "Yerine getirin." demişse, vasiyetin geçerli olduğu kabul edilir. ⁴⁰²

4.3 Ukûbât Alanında Şahit Sayısı

4.3.1 Zina Suçunun İspatında Şahit Sayısı

İslâm ceza hukuku içerisinde toplumsal ahlakı ve düzeni bozma noktasında en ağır suçlar had ve kısas gerektiren suçlardır. Caydırıcılığı en fazla ve müeyyidesi en ağır olarak uygulanan bu suçların ispatlanmasında oldukça titiz davranılmaktadır. Bu titizlik, kendisini şahit sayısında da göstermektedir. Nitekim zina dâvalarında gerekli olan asgari şahit sayısı Kur'ân-ı Kerîm'de açıkça belirtilmiştir. İslâm hukukunda en yüksek şahit sayısı zina dâvalarındaki suçun ispatında aranmaktadır.

İslâm hukukunda bir kimsenin zina ile itham edilebilmesi ve bu ithamın cezai sonuç doğurabilmesi için gerekli şahit sayısının kaynağı doğrudan Kur'ân-ı Kerîm ve hadislerdir. Zina ispatında dört şahit getirilmesi gerektiği açık bir şekilde âyetlerde ifade edilmiştir. Zina davasında gerekli olan şahit sayısı, Şâri' tarafından

⁴⁰⁰ Buhârî, "Vesâyâ", 1.

⁴⁰¹ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 6/69; Zühaylî, *el-Fıkhü'l-İslâmî*, 10/7572-7573.

⁴⁰² İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 6/70; Zühaylî, *el-Fıkhü'l-İslâmî*, 10/7572-7573.

Nûr sûresinde “Namuslu kadınlara zina isnat edip de dört şahit getiremeyenlere seksen değnek vurun...”⁴⁰³ şeklinde geçmektedir. Aynı şekilde Nûr sûresinin 13. âyetinde de “Onlar (iftiracılar) bu iddialarına dair dört şahit getirselerci ya!...”⁴⁰⁴ şeklinde geçmektedir. Ayrıca Nisâ sûresinde geçen “Kadınlarıınızdan fuhuş (zina) yapanlara karşı iğinizden dört şahit getirin...”⁴⁰⁵ meâlindeki âyet, eşlerine zina isnadında bulunan kocaların, suçlamalarını ispat etmek için dört şahit getirmelerini emretmektedir.

Hız. Peygamber (s.a.s.), zina ispatında dört şahit şartını birçok hadiste vurgulamıştır. Abdullah b. Abbas’tan (r.a.) rivayet edildiğine göre Hilâl b. Ümeyye (r.a.), Hız. Peygamber’in (s.a.s.) huzurunda hanımını Şerik b. Sehmâ ile zina etmekle suçlaması üzerine Hız. Peygamber (s.a.s.) “Ya dört şahit getirirsin ya da senin sırtına had cezası gerekir.” şeklinde buyurmuştur. Bunun üzerine Hilâl b. Ümeyye’nin (r.a.) “Seni hak ile gönderen Allah’a (c.c.) yemin ederim ki ben doğruyu söylüyorum. Allah (c.c.) mutlaka sırtımı azaptan kurtaracak bir şey indirecektir.” sözü üzerine Allah (c.c.) liân âyetlerini indirmiştir.⁴⁰⁶ Başka bir hadiste ise Ebû Hüreyre’den (ö. 58/678) (r.a.) rivayet edildiğine göre Sa’d b. Ubâde’nin (ö. 14/635 [?]) (r.a.) Hız. Peygamber’e (s.a.s.) “Bir adamı karımla birlikte gördüğümde, dört şahit getirinceye kadar ona mühlet mi vereyim?” şeklinde sorması üzerine Allah Resulü (s.a.s.) “Evet.” cevabını vermiştir.⁴⁰⁷

İslâm hukukçuları âyet, hadis ve dört halife dönemi uygulamalarına dayanarak zina suçunu ispat için en az dört erkek şahidin bulunması gerektiği hususunda ittifak etmiştir.⁴⁰⁸

Hanefî mezhebine göre zina suçunun ispatı için iki temel yol bulunmaktadır. Bunlar şahitlik ve ikrardır. Zina suçunun ispatı için ya dört kişinin şahitliği ya da dört kez yapılan açık bir ikrar gereklidir. Ancak hırsızlık, içki içme gibi diğer suçlarda bu sayılarda ikrar veya şahit aranmaz; bir ikrar veya iki şahit yeterlidir. Yani sayı, zina suçunun ispatında çok daha önemlidir. Özellikle zina gibi ağır suçlarda sayı şartı doğrudan akılla kavranabilecek (mualllel) bir sebebe değil,

⁴⁰³ en-Nûr 24/4.

⁴⁰⁴ en-Nûr 24/13.

⁴⁰⁵ en-Nisâ 4/15.

⁴⁰⁶ Buhârî, “Tefsîr”, 24/3.

⁴⁰⁷ Ebû Abdillâh Mâlik b. Enes b. Mâlik b. Ebî Âmir el-Asbahî el-Yemenî, *el-Muvatta’*, nşr. Muhammed Fuâd Abdülbâkî (Beyrut: Dâru İhyâi’t-Türâsî’l-Arabî, 1406/1985), “Hudûd”, 7.

⁴⁰⁸ Kâsânî, *Bedâiu’s-sanâi’*, 6/277; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 9/149-150; İbnü’l-Hümâm, *Fethu’l-kadîr*, 7/369; İbn Kayyim, *et-Turuku’l-hükmiyye*, 163.

doğrudan şer'i bir emre (taabbüdü) dayanır. Yani bu sayı, Allah'ın (c.c.) veya Hz. Peygamber'in (s.a.s.) açık bir emriyle belirlenmiştir. Genelde insanlar yalan söyleyebilir. İki kişinin sözü, yalan ihtimalinden tamamen uzak değildir. Ancak zinada tevatür derecesine yaklaşması için sayı artırılmıştır.⁴⁰⁹

Şahitlik yoluyla zina suçunun ispatında en az dört erkek şahidin olması şart koşulmuştur. Zira Kur'an'da "Namuslu kadınlara zina isnat edip de dört şahit getiremeyenlere seksen değnek vurun..."⁴¹⁰ şeklinde buyrulmuştur. Bu âyette şahitlik için erkeklerin şahitliği şart koşulmuş, âyette kadınların şahitliği ayrıca zikredilmemiştir. Sünnet nasları da göz önünde bulundurulduğunda bu âyetin, zina suçunun ispatında dört erkeğin şahitliğini zorunlu kıldığı açıkça ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla zina fiilinin sabit olması için yalnızca şahitlik yeterli olmayıp şahitlerin sayısının da dört olması şarttır.⁴¹¹ Bu, zina suçunun toplumdaki iffeti koruma ve bireylerin onurunu muhafaza etme amacıyla ağır delil şartlarına bağlandığını göstermektedir.

Burada neden zina suçu dışındaki hiçbir konuda dört şahidin şart koşulmadığı akla gelmektedir. Öncelikle Şâriin zina fiilinin ispat edilmesi için bu şekilde ağır şartlar koymasının belli başlı sebepleri bulunmaktadır. Nitekim Allah, hiçbir kulunun yapmış olduğu çirkin davranışların yayılmasını istemez. Aksine kullarının ayıplarının örtülmesini ister. Bununla beraber bu suçun işlenmemiş olmasına karşılık temiz kullarına iftira atılmasının da önlenmesini ister. Bundan dolayı zina suçunda şahit sayısının daha fazla olmasını şart koşturmuştur.⁴¹²

4.3.2 Hırsızlık Suçunun İspatında Şahit Sayısı

İslâm hukukunda hırsızlık suçu "hudûd, ukûbât ve sirkat" gibi başlıklar kapsamında yer alan ve ancak belirli şartların gerçekleşmesiyle sabit olabilen bir suçtur. Bu suçun ispatı yalnızca fâilin ikrarıyla değil belirli sayıda âdil şahit ile de mümkün olabilmektedir. Şahitlik, İslâm hukukunda temel ispat vasıtalarından biri olup her suç türüne göre olan şahit sayısı ve vasıfları farklılık arz edebilmektedir. Hırsızlık suçunda da şahitlerin sayısı ve nitelikleri, suçun doğru bir şekilde tespit edilebilmesi ve keyfî cezaların önüne geçilmesi açısından büyük önem taşımaktadır.

⁴⁰⁹ Kâsânî, *Bedâiu's-sanâi*, 6/277-278.

⁴¹⁰ en-Nûr 24/4.

⁴¹¹ Kâsânî, *Bedâiu's-sanâi*, 6/277-278.

⁴¹² İbn Kayyim, *et-Turuku'l-hükmiyye*, 165.

Hırsızlık, Arapçada sirkat (السرقَة) kelimesiyle ifade edilmektedir. Sirkat sözlükte başkasına ait bir malın gizlice alınması veya başkasına ait bir malın gizlice çalınması anlamlarına gelir.⁴¹³ Eski Türkçede hırsızlık eylemi için “uğurlama”, hırsız için ise “uğru” ifadesi kullanılır.⁴¹⁴

İslâm hukuk terminolojisinde ise hırsızlık, miktarı az ya da çok olsun, had cezasını gerektirsin ya da gerektirmesin başkasına ait bir malın gizlice alınması anlamına gelir.⁴¹⁵ Başkasının malını gizlice alan kişiye “sârik”, gizlice alınan mala “mesrûk”, kendisinden malı gizlice alınan kişiye “mesrûkun minh” ve malın gizlice alındığı yere ise “mesrûkun fih” denir.⁴¹⁶

Hırsızlık suçu, Kur’an ve sünnette cezası açıkça belirlenmiş olduğundan, İslâm ceza hukukunda had, kısas-diyet ve ta’zîr şeklinde yapılan üçlü sınıflandırmada “had” suçları arasında yer almaktadır. Özellikle Hanefî mezhebinde hırsızlık kapsam bakımından ikiye ayrılarak; silahlı soygun, gasp ve eşkıyalık gibi suçlar “büyük hırsızlık” (es-serikatü’l-kübrâ), daha basit düzeydeki hırsızlıklar ise “küçük hırsızlık” (es-serikatü’s-suğrâ) şeklinde adlandırılmaktadır.⁴¹⁷

Her iki durum için uygulanacak cezalar âyetlerle belirlenmiştir. Genel kullanımlarda sirkat veya serika kelimeleri tek başına kullanıldığında, genellikle sıradan hırsızlık anlamı kastedilmektedir. Küçük hırsızlık suçunda uygulanacak ceza, elin kesilmesidir.⁴¹⁸ Bu konuda Allah (c.c.) şöyle buyurmuştur: “Hırsızlık eden erkek ve hırsızlık eden kadının yaptıklarına karşılık bir ceza, Allah’tan bir ibret olarak ellerini kesin...”⁴¹⁹

Büyük hırsızlık gibi durumlarda ise mal sahibi kendini koruyamayacak veya yardım isteyemeyecek bir durumdadır. Eşkıyalık ve gasp gibi suçlar cebir, şiddet ya da tehdit unsuru barındırmaları bakımından; yankesicilik, dolandırıcılık, zimmet ve güveni kötüye kullanma suçları ise çalınan malın belirli bir değer taşıması, korunmakta olması ya da gizlice alınması gibi unsurların bulunmaması yönüyle hırsızlıktan ayrılır. Bu hırsızlık türü kapsamında mal gasp eden kişinin cezası daha

⁴¹³ İbn Manzûr, *Lisânü’l-Arab*, “srk”, 10/155; Ali Bardakoğlu, “Hırsızlık”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1998), 17/384; Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, 509.

⁴¹⁴ Mütercim Âsım Efendi, *el-Okyânüsü’l-basît*, 4/4026-4027-4028.

⁴¹⁵ Serahsî, *el-Mebsût*, 9/133; Kâsânî, *Bedâiü’s-sanâi*, 7/65; Bilmen, *Kâmus*, 3/22.

⁴¹⁶ Bilmen, *Kâmus*, 3/22; Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, 509.

⁴¹⁷ Serahsî, *el-Mebsût*, 9/133; Bilmen, *Kâmus*, 3/22, 261-262; Bardakoğlu, “Hırsızlık”, 17/384;

⁴¹⁸ Serahsî, *el-Mebsût*, 9/133; Bilmen, *Kâmus*, 3/22, 261-262; Bardakoğlu, “Hırsızlık”, 17/384;

⁴¹⁹ el-Mâide, 5/38.

ağırdır. Bu durumda uygulanması gereken ceza, bir el ile karşı taraftan bir ayağın kesilmesidir.⁴²⁰ Bu konuda Allah (c.c.) şöyle buyurmuştur: “Allah’a ve peygamberine karşı savaşılanların ve yeryüzünde bozgunculuk çıkarmaya çalışanların cezası ancak ya öldürülmeleri veya asılmaları yahut el ve ayaklarının çapraz olarak kesilmesi ya da bulundukları yerden sürgün edilmeleridir...”⁴²¹

Hırsızlık suçunun ispatı konusuna gelince bir suçun sabit olması hususunda Allah Teâlâ (c.c.) şöyle buyurmaktadır: “Ey iman edenler! Bilmeden birilerine zarar verip de sonra yaptığınıza pişman olmamanız için, yoldan çıkmışın biri size bir haber getirdiğinde doğruluğunu araştırın.”⁴²² Bu âyet, haberin doğruluğunu sorgulamanın önemini vurgulamaktadır. Hz. Peygamber (s.a.s.) ise zina yaptığına dair bazı deliller bulunan ancak hakkında kesin bir delil veya ikrar bulunmayan bir kadın hakkında, “Eğer delilsiz olarak birini recm edecek olsaydım, bu kadını recm ederdim.”⁴²³ buyurarak, cezalandırmanın ancak kesin kanıtlara dayanması gerektiğini ifade etmiştir. Bu ifadeler, cezai yaptırımların ancak açık ve kesin delillerle uygulanabileceğini ortaya koyar.

Hırsızlık suçunun tespitinde de, şer’î deliller esas alınmış ve özellikle ağır ceza gerektiren had uygulamaları, oldukça sıkı ispat şartlarına bağlanmıştır. İslâm hukukunda temel prensip, bireyin borçsuz ve suçsuz kabul edilmesidir; bu nedenle, suçun işlendiği net ve kesin biçimde ortaya konmadıkça kişiye ceza verilmemesi esası benimsenmiştir.⁴²⁴

Yargılama sürecinde ispat yükü genellikle davacıya düşer. Hz. Peygamber’in (s.a.s.) şu sözü bu ilkeyi pekiştirir: “İddia sahibi delil getirmeli, davalı ise yemin etmelidir.”⁴²⁵ Bu ifade, İslam yargı sisteminde genel ve geçerli bir prensip olarak kabul edilmiştir.⁴²⁶

Ebû Hanîfe’nin görüşüne göre, hırsızlık suçu mahkemede iki yolla ispatlanabilir: Bunlardan ilki, âdil şahitlerin verdiği tanıklık anlamındaki beyyine, diğeri ise sanığın suçu açıkça kabul etmesi anlamında ikrardır. Şâfiî mezhebi âlimleri ise bu iki delile ek olarak yemini de bir ispat vasıtası olarak kabul ederler.⁴²⁷

⁴²⁰ Serahsî, *el-Mebsût*, 9/133; Bilmen, *Kâmus*, 3/22, 261-262; Bardakoğlu, “Hırsızlık”, 17/384;

⁴²¹ el-Mâide, 5/33.

⁴²² el-Hucurât, 49/6.

⁴²³ Buhârî, “Talâk”, 182.

⁴²⁴ Mecelle (md. 8/1). bk. Şen, *Sistematik Mecelle*, 192.

⁴²⁵ Buhârî, “Rehin”, 6; Tirmizî, “Ahkâm”, 12.

⁴²⁶ Mecelle (md. 76/1). bk. Şen, *Sistematik Mecelle*, 197.

⁴²⁷ İbn Âbidîn, *Reddû’l-muhtâr*, 6/86-87; Kâsânî, *Bedâiü’s-sanâi’*, 7/46; Bilmen, *Kâmus*, 3/278.

Hanefî mezhebine göre şer'î cezanın uygulanabilmesi için sâir şartlara ek, en az iki erkek şahidin bulunması gereklidir. Bu şahitlerin ifadelerinde tam bir uyum içinde olmaları şarttır. Eğer olayın gerçekleşme biçimi, kullanılan araç, çalınan eşya, suçun işlendiği zaman ya da yer gibi hususlarda aralarında çelişki varsa, bu durumda şahitlikleri geçersiz sayılır. Nitekim Mecelle'de yer alan "Tenâkuz ile hüccet kalmaz."⁴²⁸ ibaresi bu durumu destekler niteliktedir. Örneğin, iki kişi bir şahsın sığır çaldığını görmüş olduklarını ifade etseler fakat çalınan hayvanın rengi konusunda farklı beyanlarda bulunurlarsa, bu durumda had cezası uygulanmaz.⁴²⁹

Had davalarında yalnızca iki erkeğin şahitliği geçerli kabul edilir. Buna karşılık bir erkekle birlikte iki kadının veya sadece kadının şahitliği kabul edilmez. Kadınların bu tür davalarda şahit olarak kabul edilmemesinin temel nedeni, söz konusu suçlara verilecek cezaların oldukça ağır olması ve telafi edilmesinin mümkün olmamasıdır. Bu nedenle daha temkinli ve ihtiyatlı davranma gerekliliği ön plana çıkmaktadır.⁴³⁰

İslâm âlimlerinin çoğunluğu had cezası gerektiren suçlarda kadının yalnız başına ya da erkeklerle birlikte şahitliğini geçerli saymamıştır. Bu konudaki genel kanaat, Kur'an'ın kadının şahitliğini kabulünü erkeğin bulunmaması durumuna bağladığı yönündedir. Yani bir erkek bulunmadığında iki kadın şahit gösterilmesi gerektiği belirtilmiştir. Bu da bize gösteriyor ki şahitlikte esas alınan kişi erkektir; kadının şahitliği esas değil, erkeğin yokluğunda bir tür bedel olarak değerlendirilmiştir.⁴³¹

Bu yaklaşım, kadın şahitliğinde hata ya da unutkanlık olasılığına dayalı şüphe nedeniyle had davalarında kadın şahitlerin beyanlarının kabul edilmemesine neden olmuştur. Zira bu tür cezalar ciddi sonuçlar doğurduğundan, en küçük şüphenin dahi hükme etki etmesi mümkündür. Ayrıca Kur'an'da kadının unutkanlığına vurgu yapılması da, onun şahitliğinde kesinlikten uzaklaşılabileceği düşüncesine gerekçe gösterilmiştir. Genel anlayışa göre, had cezalarında şüphey-

⁴²⁸ Mecelle (md. 80/1). bk. Şen, *Sistematik Mecelle*, 197.

⁴²⁹ Serahsî, *el-Mebsût*, 9/162-163; Mergînânî, *el-Hidâye*, 2/781; Mevslî, *el-İhtiyâr*, 3/367; Zühaylî, *el-Fıkhü'l-İslâmî*, 6/124.

⁴³⁰ Üdeh, *et-Teşrîu'l-cinâiyyü'l-İslâmî*, 2/315.

⁴³¹ Kâsânî, *Bedâiu's-sanâi*, 7/46; İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid*, 2/387; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 9/137.

yer bırakmamak esastır ve bu da İslâm hukukunun ceza siyasetiyle uyumlu bir yaklaşım olarak görülmüştür.

Hanbelî mezhebine göre, hırsızlık suçuna karşılık el kesme cezasının uygulanabilmesi yalnızca iki yolla mümkündür: Hırsızın suçu kendi rızasıyla itiraf etmesi (ikrar) ya da geçerli şahitlerle (beyyine) suçun ispatlanması gerekir. Bu şartların dışında herhangi bir delil bu cezayı gerekli kılmaz. Beyyine konusunda ise, şahitlik edecek kişilerin Müslüman, hür ve adalet sahibi iki erkek olması zorunludur. Suçlu kişinin Müslüman ya da zimmî olması bu hükmü değiştirmez. Her iki durumda da aynı şartlar geçerlidir.⁴³²

Mâlikî mezhebine göre hırsızlık suçunun ispatı için iki adaletli erkek şahidin olayı doğrudan görerek tanıklık etmesi gerekir.

4.3.3 Kazf Suçunun İspatında Şahit Sayısı

Kazf (القذف) kelimesi sözlükte “bir şeyi atmak, kusmak”⁴³³ gibi anlamlara gelmektedir. Fıkıh ıstılahında ise “iffetli bir kimseye aşağılamak ve hakaret etmek maksadıyla zina ithamında bulunmak” anlamında kullanılmaktadır.⁴³⁴ Zina ithamında bulunan kimseye “kâzif”, kendisine zina itham edilen kimseye “makzûf” ve zina ithamında kullanılan lafızlara ise “makzûfün bih” denir.⁴³⁵

Kazf suçunun haram olduğu kitap, sünnet ve icmâ ile sabittir. Kur’ân-ı Kerîm’de bu konuda açık bir şekilde şöyle buyurulmuştur: “İffetli kadınlara zina isnad edip de, sonra bu iddialarını ispatlayacak dört şahit getiremeyenlere seksen değnek vurun ve artık onların şahitliklerini hiçbir zaman kabul etmeyin. İşte onlar fasıklardır.”⁴³⁶ Bu âyet, kazf suçunun haram olduğunu ve iffetli kadınlara yapılan asılsız isnatların ciddi sonuçlar doğuracağını belirtmektedir.

Peygamber Efendimiz (s.a.s) de birçok hadisinde bu suçun ne denli büyük bir günah olduğunu vurgulamıştır. Örneğin, bir hadisinde “Helak edici yedi şeyden sakının.” buyurduğunda, sahâbîler “Ey Allah’ın Resûlü, onlar nelerdir?” diye sormuş, O da; “Allah’a ortak koşmak, sihir yapmak, Allah’ın öldürülmesini haram

⁴³² İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 9/137.

⁴³³ Mütercim Âsım Efendi, *el-Okyanûsü’l-basît*, 4/3821.

⁴³⁴ Bilmen, *Kâmus*, 3/18; Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, 299; Hamza Aktan, “Kazf”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2022), 25/148.

⁴³⁵ Bilmen, *Kâmus*, 3/18.

⁴³⁶ en-Nûr, 4/24.

kıldığı birini öldürmek, faiz yemek, savaş meydanından kaçmak, iffetli ve habersiz bir kadına zina isnadı yapmak” şeklinde cevap vermiştir.⁴³⁷

Kazf suçunun haram olduğu ve bu suçu işleyen, âkıl ve bâliğ kimselere, âyette belirtilen cezanın uygulanması gerektiği konusunda İslâm hukukçuları arasında görüş birliği bulunmaktadır.⁴³⁸

Her suçta olduğu gibi, kazf suçunun da oluşabilmesi için belirli unsurların mevcut olması gerekir. Bu unsurlar, bir fiil ya da sözün hukuk açısından suç olarak kabul edilebilmesi için gerekli temel koşullardır. Bu temel unsurların bulunmadığı bir fiil ya da davranış, hukuken suç sayılmaz. Kazf suçunda bu unsurlar; zina isnadında bulunmak, mağdurun iffetli olması (muhsanlık) ve failin bilinçli olarak suç kastına sahip olmasıdır.⁴³⁹

Kazf suçunun ispatında, şahitlik edecek kimselerde bazı niteliklerin bulunması gerekir. Bu kişiler; adaletli, âkıl, bâliğ, hür, konuşabilme ve Müslüman olma gibi niteliklere sahip olmalıdırlar. Bu yetilerin yanı sıra zina ithamında bulunan kimseyle bu ithama şahitlik edecek kimseler arasında düşmanlık ve iftiraya sebep olabilecek bir bağın bulunmaması da önem arz etmektedir.⁴⁴⁰

Zina isnadı suçunun sabit olabilmesi için öncelikle bu suçun şikâyetle bağlı veya kovuşturulabilir bir suç olması gerekir. Bu durumda, suçun ispatı için ya iki erkek şahidin şahitliğine ya da sanığın açıkça suçu kabul etmesine yani ikrara ihtiyaç vardır. Hanefî ve Şâfiî hukukçuları, yalnızca şahitlik ve ikrarla yetinmeyip, hâkimin şahsi bilgisine dayanarak da suçun sabit olabileceği görüşünü savunmuşlardır.⁴⁴¹ Bu görüş, Ebû Hanife, İmam Muhammed ve Ebû Yûsuf’un erken dönem düşüncelerinde de benimsenmiştir. Ancak Ebû Yûsuf, daha sonraki görüşlerinde had ve kısas cezalarına dair davalarda vekâlet yoluyla dava açmanın geçerli olamayacağını ileri sürmüştür.⁴⁴²

Kazf suçu kul hakkına ilişkin bir mesele olduğundan başka bir delil bulunmadığında bir görüşe göre bu suç yeminle sabit olabilir. Bu durumda zina iftirasına uğrayan kişiye yemin teklif edilir. Eğer suçlayan taraf yeminden kaçınırsa bu durum iddianın asılsız olduğunu ve iftira ettiğini ortaya koyar. Ardından kazf

⁴³⁷ Buhârî, “Hudûd”, 44-45.

⁴³⁸ İbnü’l-Hümâm, *Fethu’l-kadîr*, 7/89; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 10/201.

⁴³⁹ Üdeh, *et-Teşrî’u l-cinâiyyü l-İslâmî*, 2/461.

⁴⁴⁰ Üdeh, *et-Teşrî’u l-cinâiyyü l-İslâmî*, 2/488.

⁴⁴¹ Serahsî, *el-Mebsût*, 9/210; Zühaylî, *el-Fıkhü l-İslâmî*, 7/382-383.

⁴⁴² Serahsî, *el-Mebsût*, 9/191.

cezası uygulanır. Bu görüşe göre yemine başvurarak ceza verilebilen tek suç kazf suçudur. Çünkü burada kul hakkı söz konusudur ve bu hak, diğer haklara üstün sayılır. Hanefî mezhebine göre ise sanığa yemin teklif edilir ancak yemin etmezse ta‘zîr cezası uygulanır.⁴⁴³

4.3.4 İçki İçme Suçunun İspatında Şahit Sayısı

İslâm ceza hukukunda içki içme fiili, hem ferdî hem toplumsal boyutları itibarıyla dinî açıdan büyük bir ciddiyet arz eder ve cezai yaptırımlara bağlanır. Bu noktada, içki içmenin sabit olması yani fiilin hukuken ispat edilmesi, cezanın uygulanabilmesi açısından hayati öneme sahiptir. Ancak içki içme fiilinin ya da sarhoşluk hâlinin sabit olup olmadığını değerlendirebilmek için, öncelikle bu fiilin nasıl tanımlandığını ve hangi kavramlarla ifade edildiğini bilmek gerekmektedir. Nitekim fıkıh literatüründe bu suçla doğrudan ilişkili olan bazı Arapça terimler, fiilin mahiyetini ve cezai değerlendirmesini anlamada anahtar rol oynamaktadır. Bunların başında hamr ve sekr gibi kavramlar gelmektedir. İçki içme suçuna İslâm ceza hukukunda farklı isimler verilmiş olup, literatürde bu suç genellikle hadd-i hamr, hadd-i şûrb, hadd-i sekr veya hadd-i sükr gibi terimlerle ifade edilmiştir.

Arapçada hamr (الخمير) kelimesi “kabarmak, mayalanmak” gibi anlamlara gelen hamara (خمر) fiilinden türemiş bir masdar olmasının yanı sıra genellikle insanı sarhoş eden üzüm şırası ve benzerlerini ifade etmek için isim hâlinde kullanılmıştır. Hamr kelimesi, Farsçada bâde, Eski Türkçede ise süci kelimeleriyle karşılanmaktadır.⁴⁴⁴ Hadd-i hamr ise kişinin iradesiyle sarhoş edici nitelikteki hamr türü bir sıvıyı az ya da çok miktarda içmesi sebebiyle uygulanması gereken cezayı ifade eder. Bu ceza, hür bireyler için seksen, köleler için ise kırk değnek olarak belirlenmiştir. Aynı suç, literatürde hadd-i şûrb şeklinde de adlandırılmaktadır.⁴⁴⁵

Şûrb ya da şîrb kelimesi Arapçada “içmek” fiilini ifade eder. İsim formu olan şîrb, genellikle “içecekten alınan pay” ya da “hisse” anlamında kullanılırken, şarâb kelimesi her türlü içkiyi kapsayan genel bir ifadedir.⁴⁴⁶ Bu kelimenin çoğul hâli eşribedir. Klasik fıkıh kaynaklarında içeceklere dair hükümlerin ele alındığı bölümler eşribe başlığı altında yer almaktadır. Şûrb kelimesi, her tür sıvı içeceği

⁴⁴³ Kâsânî, *Bedâiu's-sanâi* ' , 7/52; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 9/90.

⁴⁴⁴ Mütercim Âsım Efendi, *el-Okyânüsü'l-basît*, 2/1916-1917.

⁴⁴⁵ Bilmen, *Kâmus*, 3/14; Mustafa Baktır, “İçki”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2000), 21/462.

⁴⁴⁶ Mütercim Âsım Efendi, *el-Okyânüsü'l-basît*, 1/476.

kapsadığından bazı fıkıh eserlerinde “sular” bahsi de bu başlık altında işlenmiştir. Kur’ân-ı Kerîm’de içki yasağı açık şekilde hamr kelimesiyle ifade edilmiştir.⁴⁴⁷

Öte yandan, sekr ve sükr kelimeleri “sarhoş olmak” anlamındaki sekera fiilinden türetilmiştir. Sekrân, sarhoş kişiyi; sekr, sarhoş olma fiilini; sükr ise sarhoşluk hâlini ifade eden isim formudur. Sekr kavramı, sadece içkiyle değil, sarhoşluk veren her maddeyle aklın perdelenmesi anlamına gelir ve ilaveten genel olarak bilincin geçici şekilde kaybolduğu durumları da kapsar.⁴⁴⁸ Bu bağlamda, fıkıhta hadd-i sekr ifadesi sarhoşluk hâlinen dolayı uygulanan ceza anlamında kullanılmaktadır.⁴⁴⁹

İçki içme fiiline ilişkin kavramsal çerçeve bu şekilde belirlendikten sonra, bu fiilin hukuki olarak sabit kılınması yani ispat edilmesi meselesi gündeme gelmektedir. Zira İslâm ceza hukukunda içki içme suçunun ispatında şahitlik veya ikrar gerekmektedir.

İslâm hukukunda şahitlik, yalnızca hukuki davalarda değil içkiyle ilgili suçların ispatında da önemli bir yer tutar. Zina davaları hariç olmak üzere ceza davalarında delil olarak sunulan şahitliklerin geçerli sayılabilmesi için en az iki erkek şahidin bulunması şart koşulmuştur. Bu kural, içki içme suçu gibi durumların kanıtlanmasında da aynı şekilde geçerlidir.⁴⁵⁰

Ebû Hanîfe ile Ebû Yûsuf’a göre, içki içtiği iddia edilen kişi hakkında yapılacak şahitlikte, o kişinin üzerinde şarap veya başka bir tür alkol kokusunun bulunması şarttır. Hâkim, bu durumda yapılan beyanları ancak bu koşulla geçerli sayar. Eğer şahitler, kokunun duyulamayacağı kadar uzak bir noktadan geldiklerini belirtir ve bu mesafeyi ispat ederlerse, kokunun alınmamış olması mazur görülür ve şahitlik geçerli kabul edilir. Buna karşılık, İmam Muhammed ve diğer bazı İslâm hukuk ekollerine göre ise, böyle bir durumda şahitlikte koku bulunması şart koşulmamıştır.⁴⁵¹

İçki içme suçunun sabit olmasında başvuru bir diğer yöntem ise kişinin kendi ikrarıdır. İslâm hukukun çoğunluğunun görüşüne göre bir kimsenin içki

⁴⁴⁷ el-Mâide, 5/90.

⁴⁴⁸ Mütercim Âsım Efendi, *el-Okyanûsü’l-basît*, 2/2024; İbrahim Kâfi Dönmez, “Sarhoşluk”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2009), 36/141.

⁴⁴⁹ Bilmen, *Kâmus*, 3/14.

⁴⁵⁰ Mergînânî, *el-Hidâye*, 3/116; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 10/333; İbnü’l-Hümâm, *Fethu’l-kadîr*, 5/76; Bilmen, *Kâmus*, 3/55.

⁴⁵¹ İbnü’l-Hümâm, *Fethu’l-kadîr*, 5/302-305.

içtiğini açıkça söylemesi bu fiilin ispatı için yeterli kabul edilir.⁴⁵² Ancak bu ikrarın geçerliliğiyle ilgili olarak kişinin o esnada sarhoş olup olmadığı ya da ağzından içki kokusu gelip gelmediği hususunda fıkıh âlimleri arasında görüş ayrılıkları bulunmaktadır.

Ebû Hanîfe ve Ebû Yûsuf'a göre, bir kimse hâkim huzurunda geçmiş bir zamanda örneğin bir gün önce içki içtiğini ikrar ederse, bu durumda had cezası uygulanmaz. Ancak kişi, içkiyi içtiği anda ya da hemen sonrasında gelerek ikrarda bulunur ve üzerinde içki kokusu gibi deliller mevcutsa, had cezasının tatbiki söz konusu olur.⁴⁵³

İmam Muhammed ise bu konuda daha farklı bir yaklaşım sergiler. Ona göre, zina suçunda olduğu gibi, içki içme suçunu ne zaman ikrar ederse etsin, fail hakkında ceza gerekir. Bununla birlikte, kişi önce içki içtiğini ve sarhoş olduğunu itiraf edip, sonradan bu beyanından dönerse, bu durumda ceza uygulanmaz. Zira içki içme cezası, Allah'a (c.c.) ait had cezalarından sayıldığından, bu tür cezaların uygulanmasında ihtiyatlı davranmak esastır.⁴⁵⁴

⁴⁵² İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 10/331.

⁴⁵³ Serahsî, *el-Mebsût*, 24/32.

⁴⁵⁴ Mergînânî, *el-Hidâye*, 4/400; İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-kadîr*, 5/84.

5. SONUÇ ve ÖNERİLER

“Nicelik Fıkhi Bağlamında Şahit Sayısı” adlı tez çalışmamızda, İslâm hukukunun önemli ispat vasıtalarından biri olan şahitlik kurumu, özellikle şahit sayısının fıkhi hükümlere etkisi çerçevesinde incelenmiş; klasik ve modern fıkıh kaynakları ile mezhepler arası mukayeseler ışığında çok yönlü bir değerlendirme yapılmıştır. Tez, “nicelik fıkhi” başlığı altında önerilen yeni bir yaklaşımın ilk örneği olması açısından özgün bir yön taşımakta ve literatürdeki önemli bir boşluğu doldurmaktadır. Çalışma süresince yapılan incelemeler neticesinde ulaşılan en temel sonuç, şahit sayısının fıkhi hükümler açısından şeklî bir unsur olmanın ötesinde adaletin sağlanması, hakların korunması ve şüphenin giderilmesi amacıyla işlevsel bir yapı arz ettiğidir.

Her şeyden önce şahit sayısı meselesi, İslâm hukukunun yargılama sisteminde yalnızca nicel bir veri değil, aynı zamanda adaletin tesisi, hakların korunması ve toplumsal düzenin sağlanması için elzem bir unsurdur. Şahit sayısının belirlenmesi, Kur’ân-ı Kerîm’de borçlanma, zina, talâk ve vasiyet gibi muâmelât ve ukûbât meselelerinde yer alan hükümlerle sabittir. Bu çerçevede, şahit sayısı yalnızca bir nisâb meselesi olmayıp, İslâm hukukunun hüccet sisteminde delilin kuvvetini ve güvenilirliğini artıran bir unsur olarak da ortaya çıkmaktadır.

Çalışmanın ortaya koyduğu en mühim sonuçlardan biri, şahit sayısının yeterliliğinin, sadece miktar değil, şahitlerin adalet, dürüstlük ve güvenilirlik gibi niteliklerinin de esas alındığıdır. Yani, sayısal çoğunluk, delilin kesinliğini sağlamakla birlikte, şahitlerin ahlâkî vasıfları da şehâdetin muteberliğinde belirleyici olmaktadır. Bu yönüyle şahit sayısı, hem usul hem de fûrû-ı fıkıh açısından değerlendirildiğinde, delil düzeninin sağlanmasına hizmet eden bir unsur olarak kabul edilmiştir.

Ayrıca, mezhepler arasında şahit sayısına dair ihtilafların bulunması, İslâm hukukunun ictihâdî zenginliğini ve farklı toplumsal şartlara uygun çözüm üretme kabiliyetini göstermektedir. Zina suçunun ispatında dört, diğer had suçlarının ispatında ise iki erkek şahit aranmasının hikmeti, suçun ispatında şüpheye mahal bırakmamak ve masumların haklarını korumak iken; borç, nikâh ve vasiyet gibi muâmelât konularında sayının daha esnek tutulması, taraflar arasında güveni sağlama ve delil sisteminin işlerliğini muhafaza etme amacını taşımaktadır. Şahit sayısının konulara göre farklılık göstermesinin sebebi, İslâm hukukunun şer’î

maksatlara uygun bir delil düzeni kurma çabasının somut bir tezahürü olmasıdır. Ağır cezaları veya telafisi güç hak ihlallerini gerektiren meselelerde şahit sayısının artırılması, delilin kesinliğini ve adaletin gerçekleşmesini sağlama hedefine yöneliktir.

Konu, fıkıh usulü açısından değerlendirildiğinde, Kur'an ve sünnette şahit sayısına dair açık düzenlemelerin bulunduğu; bu nasların sadece sayı bildirmekle kalmayıp, bilgi güvenilirliğini artırmaya yönelik amaçsal bir anlam taşıdığı anlaşılmıştır. Borç gibi malî işlemlerde iki erkek veya bir erkek ile iki kadının şahitliğinin yeterli görülmesi, bu bağlamda zannî bilgi ifade eden haber-i vâhid gibi delil türlerinin etkisinin şahitlikte de bulunduğunu göstermektedir. Ancak bu sayıların her durumda değişmez sabiteler olmadığı, bazı istisnai durumlarda daha az sayının veya bazı hâllerde sadece kadınların şahitliğinin de geçerli olabileceği görülmüştür. Özellikle Huzeyme b. Sâbit (r.a.) örneğinde olduğu gibi özel durumlar dışında, genel uygulamada sayıların sabitliği ve delil güvenilirliği birlikte değerlendirilmiştir. Ayrıca tezde şahit sayısının artmasının hükmü kuvvetlendirmede; yani kesretin hükme etkisinin olmadığı, Mecelle'de de açıkça yer alan "Kesret-i şühûda i 'tibâr yoktur." (md. 1732/1) ilkesiyle pekiştirilmiştir.

Ayrıca usul kaynaklarında geçen tevâtür, haber-i vâhid gibi bilgi türleriyle şahitlik arasında ilişki kurulmuş; çok sayıda şahidin bulunmasının bilgi değerini artırması açısından tevâtürle benzeştiği, ancak klasik şahitlikte çokluğun (kesretin) hükme etki etmediği açıkça ortaya konulmuştur. Dolayısıyla şahit sayısı çoğaldıkça hükmün kuvvetlenmesi gibi bir genellemeye gidilemeyeceği; belirlenen sayı kadar güvenilir şahit bulunmasının yeterli olduğu tespiti yapılmıştır.

Fürû-ı fıkıh kapsamında ise şahit sayısının muâmelât ve ukûbât gibi farklı alanlarında nasıl uygulandığı detaylı biçimde ele alınmıştır. Özellikle had ve kısas gibi ağır cezalarda şahit sayısına ve niteliklerine daha sıkı şartlar getirildiği; zina suçunda dört erkek şahidin zorunlu olduğu, kadınların bu tür davalarda şahitliğinin kabul edilmediği görülmüştür. Kısas, kazf ve diğer hadlerde ise genellikle iki erkek şahidin yeterli olduğu, ancak mezheplerin bu konuda ihtilafa düştüğü durumlar da mevcuttur. Malî ve ailevi işlemler bağlamında nikâh, talâk, borç ve vasiyet gibi meselelerde çoğu mezhep iki erkek ya da bir erkek ile iki kadının şahitliğini yeterli görmüş; kadınların şahitliklerine yalnızca malî konularla sınırlı olmak üzere bazı mezhepler onay vermiştir. Bununla birlikte doğum ve bekâret gibi yalnızca kadınların bilgi sahibi olabileceği meselelerde dört mezhep de kadınların şahitliğini

kabul etmiş; burada erkek şahitliğinin mümkün olmamasından kaynaklanan zaruret nedeniyle sadece kadınların şahitliğinin yeterli olduğu belirtilmiştir. Ancak bu gibi durumlarda kadın şahit sayısının ne kadar olacağı konusunda mezhepler arasında farklı görüşler ileri sürülmüştür.

Şahit sayısı, yalnızca sayısal bir ölçüt değil, aynı zamanda şahitliğin güvenilirliğiyle doğrudan ilişkili bir konudur. Şahitlerin adalet, mürüvvet, töhmet altında olmama ve tarafsızlık gibi niteliklere sahip olması gerekliliği; sayısal yeterliliğin yanında niteliksel güvencenin de arandığını göstermektedir. Özellikle adalet şartı, Kur'an'da açıkça belirtilmiş ve mezheplerce icmâ ile kabul edilmiştir. Şahitlikte tarafsızlığın sağlanması adına, şahidin hasmı ya da menfaat ilişkisi bulunan bir kimse lehine şahitlik yapmasının geçersiz sayılması; şahitliğin temel amacının hakikatin ortaya çıkarılması olduğunu bir kez daha göstermektedir. Bu bağlamda, yalnızca sayı değil; şahidin durumunun da hükmün doğruluğu üzerinde belirleyici rol oynadığı sonucuna varılmıştır. Bu sonuçtan yola çıkılarak, şahitliğin matematiksel bir işlem değil, güvenilirlik temelli bir ispat aracı olduğu görülmüştür.

Bütün bu değerlendirmeler sonucunda, şahit sayısının İslam hukukunda yalnızca şeklî bir zorunluluk olmadığı; delil sistemi içinde hem usuli hem de amelî anlamda hayati bir rol oynadığı görülmüştür. Şahitliğin fıkıh sistemi içindeki yeri, adaletin tesisinde vazgeçilmez oluşu ve şahit sayısının buna doğrudan katkı sağlaması, tezde açık biçimde ortaya konmuştur. Ayrıca bu çalışmayla birlikte, literatürde “nicelik fıkı” adını taşıyan yeni bir bakış açısıyla meseleye yaklaşılmış ve fıkhi problemlerin yalnızca nitel değil, nicel verilerle de değerlendirilebileceği gösterilmiştir. Bu bağlamda çalışma, sadece klasik metinlerin aktarımına dayanmamış, aynı zamanda fıkıh disiplini içinde özgün ve sistematik bir katkı sunmuştur.

KAYNAKLAR

Abdülkâdir Üdeh. *et-Teşrîu'l-cinâiyyü'l-İslâmî mukârenen bi'l-kânûni'l-vaz'î*. 2 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1415/1994.

Acar, Halil İbrahim. "Talâk". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 39/496-500. Ankara: TDV Yayınları, 2010.

Acar, Halil İbrahim. *İslâm Aile Hukuku*. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2017.

Ahatlı, Erdinç. "Hasâisü'n-Nebî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 16/277-278. Ankara: TDV Yayınları, 1997.

Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî. *el-Müsned*. nşr. Şuayb el-Arnaût vd. 50 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1416-1421/1995-2001.

Akşit, Mustafa Cevat. *İslâm Ceza Hukuku ve İnsani Esasları*. İstanbul: İstanbul Kültür Basın Yayın Birliği Yayınları, ts.

Aktan, Hamza. "Kazf". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 25/148-149. Ankara: TDV Yayınları, 2022.

Ali Haydar Efendi, Küçük. *Dürrü'l-hükkâm şerhu Mecelleti'l-ahkâm*. haz. Raşit Gündoğdu ve Osman Erdem. 4 Cilt. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 3. Basım, 2018.

Âmidî, Ebû'l-Hasen (Ebû'l-Kâsım) Seyfüddîn Alî b. Muhammed b. Sâlim es-Sa'lebî. *el-İhkâm fî usûli'l-ahkâm*. nşr. Abdürrezzak Afîfî. 4 Cilt. Riyad: Dârü's-Samîi, 1424/2003.

Apaydın, Hacı Yunus. "Kıyas". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 25/528-538. Ankara: TDV Yayınları, 2022.

Apaydın, Hacı Yunus. "Mütevâtir". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 32/208-211. Ankara: TDV Yayınları, 2006.

Apaydın, Hacı Yunus. "Şahit". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 38/278-283. Ankara: TDV Yayınları, 2010.

Apaydın, Hacı Yunus. *İslâm Hukuk Usulü*. Ankara: Bilimsel Araştırma Yayınları, 4. Basım, 2017.

Atar, Fahrettin. "Nikâh". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 33/112-117. Ankara: TDV Yayınları, 2007.

Atar, Fahrettin. "Töhmüt". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 41/274-277. Ankara: TDV Yayınları, 2012.

Atar, Fahrettin. *Fıkıh Usulü*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1988.

Atar, Fahrettin. *İslâm Adliye Teşkilatı: Ortaya Çıkışı ve İşleyişi*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 3. Basım, 1991.

Avery, Robert vd. (ed.). *İngilizce-Türkçe Redhouse Sözlüğü*. İstanbul: Redhouse Yayınevi, 13. Basım, 1986.

Aydın, Mehmet Âkif. "Çocuk". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 8/361-363. Ankara: TDV Yayınları, 1993.

Ayengin, Tevhit. "Rükün". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 35/286-287. Ankara: TDV Yayınları, 2008.

Aynî, Ebû Muhammed Bedrüddîn Mahmûd b. Ahmed b. Mûsâ b. Ahmed. *el-Binâye fî şerhi'l-Hidâye*. nşr. Eymen Sâlih Şa'bân. 13 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1420/2000.

Ayverdi, İlhan. *Asırlar Boyu Tarihi Seyri İçinde Misalli Büyük Türkçe Sözlük*. 3 Cilt. İstanbul: Kubbealtı Neşriyatı, 2005.

Bâbertî, Ekmelüddîn Muhammed b. Mahmûd b. Ahmed er-Rûmî el-Mısırî. *el-İnâye*. 10 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Fikr, 1389/1970.

Bâcî, Ebü'l-Velîd Süleymân b. Halef b. Sa'd et-Tüçîbî. *el-Müntekâ*. 7 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Kitâbî'l-Arabî, 1403/1983.

Bâcî, Ebü'l-Velîd Süleymân b. Halef b. Sa'd et-Tüçîbî. *İhkâmü'l-fusûl fî ahkâmî'l-usûl*. nşr. Abdülmecîd Türkî. 2 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Garbi'l-İslâmî, 1995.

Baktır, Mustafa. “İçki”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 21/458-462. Ankara: TDV Yayınları, 2000.

Bardakoğlu, Ali. “Bulûğ”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 6/413-414. Ankara: TDV Yayınları, 1992.

Bardakoğlu, Ali. “Edâ”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 10/389-392. Ankara: TDV Yayınları, 1994.

Bardakoğlu, Ali. “Hırsızlık”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 17/384-396. Ankara: TDV Yayınları, 1998.

Başoğlu, Tuncay. “Tezkiye”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 41/77-79. Ankara: TDV Yayınları, 2012.

Bayındır, Abdülaziz. *İslâm Muhâkeme Hukuku (Osmanlı Devri Uygulaması)*. İstanbul: İslâmî İlimler Araştırma Vakfı Yayınları, 1986.

Beroje, Sahip. *İslâm Ceza Muhakemesi Hukukunda Beyyine Külfeti ve İspata Hâkim Esaslar*. Erzurum, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1999.

Bilmen, Ömer Nasuhi. *Hukûk-ı İslâmiyye ve Istilâhât-ı Fıkhiyye Kâmusu*. 8 Cilt. İstanbul: Bilmen Yayınevi, 1985.

Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl. *el-Câmiu's-sahih*. 10 Cilt. Kahire: Dârü't-Te'sîl, 1433/2012.

Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi. 24 Cilt. İstanbul: Milliyet Gazetesi Yayınları, 1992.

Cessâs, Ebû Bekr Ahmed b. Alî er-Râzî. *Ahkâmü'l-Kur'ân*. nşr. Muhammed Sâdık el-Kamhâvî. 5 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1405.

Cessâs, Ebû Bekr Ahmed b. Alî er-Râzî. *el-Fusûl fî'l-usûl*. Küveyt: Vizâretü'l-Evkâf ve's-Şüûni'l-İslâmiyye, 1414/1994.

Cürcânî, Ebü'l-Hasen Alî b. Muhammed b. Alî es-Seyyid eş-Şerîf el-Cürcânî el-Hanefî. *et-Ta'rîfât*. nşr. Abdurrahman Umeyre. Beyrut: Âlemü'l-Kütüb, 1407/1987.

Çubukcu, Asri. “Huzeyme b. Sâbit”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 18/436. Ankara: TDV Yayınları, 1998.

Debûsî, Ebû Zeyd Ubeydullâh (Abdullâh) b. Ömer b. Îsâ. *Takvîmü usûli'l-fikh*. nşr. Abdürrahim Ya'kûb. 3 Cilt. Riyad: Mektebetü Rüşd, 1430/2009.

Devellioğlu, Ferit. *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lugat*. Ankara: İş Bankası Kültür Yayınları, 2023.

Doğan, D. Mehmet. *Doğan Büyük Türkçe Sözlük*. Ankara: Vadi Yayınları, 15. Basım, 2001.

Dönmez, İbrahim Kâfi. “Cünûn”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 8/125-129. Ankara: TDV Yayınları, 1993.

Dönmez, İbrahim Kâfi. “Oruç”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 33/416-425. Ankara: TDV Yayınları, 2007.

Dönmez, İbrahim Kâfi. “Sarhoşluk”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 36/141-145. Ankara: TDV Yayınları, 2009.

Dönmez, İbrahim Kâfi. “Temyiz”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 40/437-439. Ankara: TDV Yayınları, 2011.

Dönmez, İbrahim Kâfi. “Vâcip”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 42/410-414. Ankara: TDV Yayınları, 2012.

Durumlu, Ayşe. *İslam Hukukunda Şahsa Özel Düzenlemeler ve Fıkhi Tahlili*. Elazığ: Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2013.

Erbay, Celal. *İslâm Ceza Muhakemesi Hukukunda İspat Vasıtaları*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 1999.

Erdoğan, Mehmet. *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Rağbet Yayınları, 1998.

Erdoğan, Mehmet. *İslâm Hukukunda Ahkâmın Değişmesi*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 1990.

Erdoğan, Belgin (drl.). *Hukukta Latince Teknik Terimler Özlü Sözler*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 3. Basım, 2011.

Erkal, Mehmet. “Nisab”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 33/138-140. Ankara: TDV Yayınları, 2007.

Erul, Bünyamin. “Zeyd b. Sâbit”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 44/321-322. Ankara: TDV Yayınları, 2013.

Eyüboğlu, İsmet Zeki. *Türk Dilinin Etimoloji Sözlüğü*. İstanbul: Say Yayınları, 2017.

Gazzâlî, Hüccetü'l-İslâm Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Ahmed et-Tûsî. *el-Müstasfâ min ilmi'l-usûl*. nşr. Muhammed Süleyman el-Aşkar. 2 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1997.

Gözübenli, Beşir. “Ateh”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 4/51-52. Ankara: TDV Yayınları, 1991.

Günay, Hacı Mehmet. “Ramazan”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 34/433-435. Ankara: TDV Yayınları, 2007.

Güncel Türkçe Sözlük. Erişim 30 Mayıs 2025. <http://sozluk.gov.tr>

Hillî, Muhakkık Ebû'l-Kâsım Necmüddîn Ca'fer b. el-Hasen b. Ebî Zekeriyâ Yahyâ el-Hüzelî. *el-Muhtasarü'n-nâfi' fî fikhî'l-İmâmiyye*. nşr. Muhammed Takî el-Kummî. Beyrut: Dârü'l-Advâ, 1405/1985.

Hukûk-ı Âile Kararnâmesi. Yürürlük Tarihi: 25.10.1917. haz. Orhan Çeker. İstanbul: Mehîr Vakfı Yayınları, 3. Basım, 2016.

İbn Âbidîn, Muhammed Emîn b. Ömer b. Abdilazîz el-Hüseynî ed-Dımaşkî. *Reddû'l-muhtâr ale'd-Dürri'l muhtâr*. 6 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Fikr, 1386/1966.

İbn Ferhûn, Ebû'l-Vefâ (Ebû İshâk) Burhânüddîn İbrâhîm b. Alî b. Muhammed el-Ceyyânî el-Medenî. *Tebîrâtü'l-hükkâm fî usûli'l-akziye ve menâhici'l-ahkâm*. nşr. Tâhâ Abdürraûf Sa'd. 2 Cilt. Kahire: Mektebetü'l-Külliyâtü'l-Ezheriyye, 1406/1986.

İbn Hacer el-Askalânî, Ebû'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed. *Fethu'l-bârî bi-şerhi Sahihi'l-Buhârî*. nşr. Abdülkâdir Şeybe Hamd. 13 Cilt. Riyad: Mektebetü'l-Melik Fehd, 1421/2001.

İbn Hazm, Ebû Muhammed Alî b. Ahmed b. Saîd b. Hazm el-Endelüsî el-Kurtubî. *el-Muhallâ*. 11 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Fikr, 1405/1984.

İbn Kayyim el-Cevziyye, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ebî Bekr b. Eyyûb ez-Züraî ed-Dimaşkî el-Hanbelî. *et-Turuku'l-hükmiyye fi's-siyâseti's-ser'iyye*. nşr. Muhammed Hâmid el-Fikî. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1372/1953.

İbn Kesîr, Ebû'l-Fidâ' İmâdüddîn İsmâîl b. Şihâbiddîn Ömer b. Kesîr b. Dav' b. Kesîr el-Kaysî el-Kureşî el-Busrâvî ed-Dimaşkî eş-Şâfiî. *Tefsîrû'l-Kur'ânî'l-'azîm*. nşr. Sâmi b. Muhammed es-Selâme. 8 Cilt. Riyad: Dârü't-Tayyibe, 1420/1999.

İbn Kudâme, Ebû Muhammed Muvaffakuddîn Abdullâh b. Ahmed b. Muhammed b. Kudâme el-Cemmâilî el-Makdisî. *el-Muğnî*. nşr. Tâhâ ez-Zeynî vd. 10 Cilt. Kahire: Mektebetü'l-Kâhira, 1388/1968.

İbn Kudâme, Ebû Muhammed Muvaffakuddîn Abdullâh b. Ahmed b. Muhammed b. Kudâme el-Cemmâilî el-Makdisî. *el-Kâfî*. 4 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1414/1994.

İbn Kudâme, Ebû Muhammed Muvaffakuddîn Abdullâh b. Ahmed b. Muhammed b. Kudâme el-Cemmâilî el-Makdisî. *el-Muknî*. Cidde: Mektebetü's-Sevâdî, 1421/2000.

İbn Manzûr, Ebû'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem b. Alî b. Ahmed el-Ensârî er-Rüveyfî. *Lisânü'l-Arab*. 15 Cilt. Beyrut: Dâru Sâdır, 1414/1994.

İbn Rüşd, Ebû'l-Velîd Muhammed b. Ahmed b. Muhammed el-Kurtubî. *Bidâyetü'l-müctehid ve nihâyetü'l-muktesid*. 4 Cilt. Kahire: Dârü'l-Hadîs, 1425/2004.

İbn Teymiyye, Ebû'l-Abbâs Takıyyüddîn Ahmed b. Abdilhalîm b. Mecdiddîn Abdisselâm el-Harrânî. *Mecmûu fetâvâ*. 35 Cilt. Medine: Mücemmeu'l-Melik Fehd li-Tıbbâti'l-Mushafî's-Şerîf, 1425/2004.

İbnü'l-Hümâm, Kemâlüddîn Muhammed b. Abdilvâhid b. Abdilhamîd es-Sivâsî el-İskenderî. *Fethu'l-kadîr*. 10 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsî'l-Arabî, 1489/1970.

Karâfî, Ebû'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. İdrîs b. Abdirrahmân el-Mısırî. *el-Furûk*. 4 Cilt. Kahire: Dârü's-Selâm, 1421/2001.

Karaman, Hayreddin. *Mukayeseli İslâm Hukuku*. 3 Cilt. İstanbul: Nesil Yayınları, 1991.

Kâsânî, Alâüddîn Ebû Bekr b. Mes'ûd b. Ahmed. *Bedâiu's-sanâi' fi tertibi's-serâi'*. 7 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1406/1986.

Kaşıkcı, Osman. "Radâ". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 34/384-386. Ankara: TDV Yayınları, 2007.

Koca, Ferhat. "Has". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 16/264-267. Ankara: TDV Yayınları, 1997.

Koca, Ferhat. "İkrar". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 22/38-40. Ankara: TDV Yayınları, 2000.

Koca, Ferhat. "Mefhum". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 28/350-353. Ankara: TDV Yayınları, 2003.

Kurtubî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr. *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'ân*. nşr. Ahmed Abdülalîm el-Berdûnî ve İbrâhim et-Tafeyyîş. 24 Cilt. Kahire: Dârü'l-Kütübi'l-Mısıriyye, 1384/1964.

Mâlik b. Enes, Ebû Abdillâh Mâlik b. Enes b. Mâlik b. Ebî Âmir el-Asbahî el-Yemenî. *el-Muvatta'*. nşr. Muhammed Fuâd Abdülbâkî. 2 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsî'l-Arabî, 1406/1985.

Mergînânî, Ebû'l-Hasen Burhânüddîn Alî b. Ebî Bekr b. Abdilcelîl el-Fergânî. *el-Hidâye*. 4 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsî'l-Arabî, 1425/2004.

Mevsilî, Abdullah b. Mahmud. *el-İhtiyâr li-ta'lîl'l-Muhtâr*. 5 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1356/1937.

Meydânî, Abdülganî b. Tâlib b. Hammâde el-Meydânî el-Guneymî ed-Dımaşkî. *el-Lübâb fî şerhi'l-Kitâb*. 4 Cilt. İstanbul: Dersaadet Kitabevi Yayınları, ts.

Mutçalı, Serdar. *Türkçe-Arapça Sözlük*. İstanbul: Dağarcık Yayınları, 2004.

Müslim b. Haccâc, Ebü'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc b. Müslim el-Kuşeyrî. *el-Câmiu's-sahih*. nşr. Muhammed Fuâd Abdülbâkî. 5 Cilt. Kahire: Matbaatü İsâ el-Bâbî el-Halebî ve Şürekâuhû, 1374/1955.

Mütercim Âsım Efendi. *el-Okyânüsü'l-basît fî tercemeti'l-Kâmûsi'l-muhît*. ed. Mustafa Koç. 6 Cilt. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2013-2014.

Nevevî, Ebû Zekerıyyâ Yahyâ b. Şeref b. Mürî. *Minhâcü't-tâlibîn*. nşr. İvaz Kâsım Ahmed İvaz. Beyrut: Dârü'l-Fıkr, 1425/2005.

Pezdevî, Ebü'l-Hasen Ebü'l-Usr Fahrü'l-İslâm Alî b. Muhammed b. el-Hüseyn b. Abdilkerîm. *Kenzü'l-vüsûl ilâ ma'rifeti'l-usûl*. 4 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-Arabî, 1308.

Râgıb el-İsfahânî, Ebü'l-Kâsım Hüseyin b. Muhammed b. el-Mufaddal. *el-Müfredât fî garîbi'l-Kur'ân*. nşr. Safvân Ahmed Dâvûdî. Dımaşk: Dârü'l-Kalem, 1412/1992.

Sadrüşşerîa, Sadrüşşerîa es-Sânî Ubeydullâh b. Mes'ûd b. Tâcişşerîa Ömer b. Sadrişşerîa el-Evvel Ubeydillâh b. Mahmûd el-Mahbûbî el-Buhârî. *Tenkîhu'l-usûl*. nşr. Muhammed Adnân Dervîş. 2 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1419/1998.

Sahnûn, Ebû Abdillâh Muhammed b. Sahnûn Abdisselâm b. Saîd et-Tenûhî el-Kayrevânî. *el-Müdevvenetü'l-kübrâ*. 6 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1415/1994.

Sava Paşa. *İslâm Hukuku Nazariyatı Hakkında Bir Etüt*. çev. Baha Arıkan. 2 Cilt. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2016.

Semerkandî, Ebû Bekr Alâüddîn Muhammed b. Ahmed b. Ebî Ahmed. *Mîzânü'l-usûl fî netâ'ici'l-ukûl*. nşr. Abdülmelik Abdurrahman es-Sa'dî. Mekke: Câmî'atü Ümmi'l-Kurâ, 1407/1987.

Serahsî, Ebû Bekr Şemsü'l-eimme Muhammed b. Ebî Sehl Ahmed. *el-Mebsût*. 30 Cilt. Mısır: Matbaatü's-Sa'âde, 1431/2010.

Serahsî, Ebû Bekr Şemsü'l-eimme Muhammed b. Ebî Sehl Ahmed. *Usûlü's-Serahsî*. nşr. Ebü'l-Vefâ el-Efgânî. 2 Cilt. Kahire: Dârü'l-Kitâbi'l-Arabî, 1954.

Sinanoğlu, Mustafa. "Teklif". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 40/385-387. Ankara: TDV Yayınları, 2011.

Süveysî, Muhammed. "Hesap". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 17/242-244. Ankara: TDV Yayınları, 1998.

Şa'bân, Zekiyyüddin. *Usûlü'l-fıkhi'l-İslâmî*. Beyrut: el-Câmiatü'l-Lîbiyye, 2. Basım, 1971.

Şâfiî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İdrîs b. Abbâs. *el-Üm*. 8 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Fıkr, 1403/1983.

Şâfiî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İdrîs b. Abbâs. *er-Risâle*. nşr. Ahmed Muhammed Şâkir. Kahire: Mustafa el-Bâbî el-Halebî, 1357/1938.

Şen, Cemalettin. "Bilim Dünyasına Katkı Bağlamında Nicelik Hukuku ve Nicelik Fıkhi". *III. Uluslararası Battalgazi Bilimsel Çalışmalar Kongresi* (Malatya, 21-23 Eylül 2019). ed. Mustafa Talas. 1140-1148. Ankara: İSPEC Yayınevi, 2019.

Şen, Cemalettin. *Sistemantik Mecelle: Kategorik Giriş ve Tam Metin*. Bursa: Emin Yayınları, 2022.

Şeybânî, Ebû Abdillâh Muhammed b. el-Hasen b. Ferkad. *el-Asl*. 12 Cilt. Beyrut: Dâru İbn Hazm, 1433/2012.

Şîrâzî, Ebû İshâk Cemâlüddîn İbrâhîm b. Ali b. Yûsuf. *el-Mühezzebe fî fikhi'l-İmâm eş-Şâfiî*. nşr. Muhammed ez-Zühaylî. 6 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Kalem, 1412/1996.

Şîrbînî, Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed el-Hatîb el-Kâhirî. *Muğni'l-muhtâc ilâ ma'rifeti meânî elfâzi'l-Minhâc*. 4 Cilt. Mısır: Matbaatü Mustafa el-Bâbî el-Halebî, 1372/1958.

Tirmizî, Ebû İshâ Muhammed b. İshâ b. Sevre. *el-Câmiu's-sahîh*. nşr. Beşşâr Avvâd Ma'rûf. 6 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Garbi'l-İslâmî, 1996.

Trablusî, Ebû'l-Hasen Alâüddîn Ali b. Halîl. *Mu'înü'l-hükkâm*. Beyrut: Dârü'l-Fikr, 1431.

Tûsî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Hasan b. Ali. *et-Tibyân fî tefsîri'l-Kur'ân*. nşr. Ahmed Habîb. 10 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, ts.

Uraler, Aynur. "Safiyye". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 35/474-475. Ankara: TDV Yayınları, 2008.

Yıldız, Kemal. *İslam Yargılama Hukukunda İsbat Vasıtası Olarak Şahitlik*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1989.

Yücel, İrfan. "Hilâl". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 18/1-11. Ankara: TDV Yayınları, 1998.

Zerkeşî, Ebû Abdillâh Bedrüddîn Muhammed b. Bahâdır b. Abdillâh et-Türkî el-Mısırî el-Minhâcî. *el-Bahrü'l-muhîr fî usûli'l-fikh*. nşr. Abdülkâdir Abdullah el-Ânî ve Ömer Süleyman el-Eşkar. 6 Cilt. Küveyt: Vizâretü'l-Evkâf ve's-Şüûni'l-İslâmiyye, 2. Basım, 1413/1992.

Zeydân, Abdülkerîm. *el-Vecîz fî usûli'l-fikh*. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 7. Basım, 1421/2000.

Zühaylî, Vehbe. *el-Fikhü'l-İslâmî ve edilletüh*. 8 Cilt. Dimaşk: Dârü'l-Fikr, 3. Basım, 1409/1989.